

A DÉLMAGYARORSZÁGI

BOLGÁROK

ETHNOLOGIAI MAGÁNRAJZA.

ÍRTA

ÜZIRBUSZ GÉZA.

TANÁR, A DÉLMAGYARORSZÁGI TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT
TITKÁRA.

TEMESVÁROTT.

NYOMATOTT A CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDÁBAN.

1882.

FŐTISZTELETŰ ÉS NAGYMÉLTÓSÁGU

BONNAZ SÁNDOR

PÜSPÖK URNAK,

CSANÁDMEGYE FENKÖLT LELKŰ FŐPÁSZTORÁNAK,

Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE VALÓSÁGOS BELSŐ
TITKOS TANÁCSOSÁNAK,

A VASKORONAREND ELSŐ OSZTÁLYU LOVAGJÁNAK,

A DÉLMAGYAR. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT TISZTELETBELI
TAGJÁNAK

HÓDOLÓ TISZTELETTEL AJÁNLVA.

Midőn a Temesvárott székelő délmagyarországi természettudományi Társulat bizalma a titkári teendőket ruházta reám: ezélul tűztem ki magamnak, hogy e Társulat működését nemcsak a szorosán vett természettudományi, hanem az eddig még munkálatlan délmagyarországi néprajz felé is tereljem, mert Délmagyarország a mily gazdag földrajzi, physiographiai formákban, oly változatos néptörzseiben is. Három év leperdült, vele munkásságom kimért cyclusa. Ez idő alatt folyt az adatgyűjtés. De napról-napra arról kellett meggyőződnöm, hogy itt lenn annyi a végezni, kutatni való, miszerint három év Délmagyarország valamennyi néptörzseinek alapos tanulmányozásához vajmi csekély idő! Szűkebbre szabtam tehát egyelőre tevékenységemet, a legkisebb néptörzset, a bolgárt szemeltem ki és legalább annak magánrajzát adom e kis könyvben, nehogy Társulatunkra is fogják azt a sokszor emlegetett vádat, hogy csak eszméket tud hangoztatni, tettekkel meg elő nem állhat. — Ez indokolása e rajz közrebocsátásának. Ha sikerült

vele legalább részben megfelelnem kitűzött czélomnak és ha sikerül megjelenésével talán megindítanom a Délvidék néprajzának magyar nyelven való művelését — beérek vele. Óhajom: győzzön a jobb! Adjon helyt kis munkám majd jobbaknak, terjedelmesebbeknek!

Temesvárott, 1882. júliusban.

Cz. G.

Délmagyarország föld- s néprajzi képe.

A magyar sz. korona birodalmának azon darab földjén, melyet éjszakon a Maros, nyugaton a Tisza, délen az Al-Duna, keleten pedig az erdélyi havasok határolnak, terülnek el Torontál, Temes, Krassó és Szörény vármegyék. A körülbelül 470 mfnyi terület, melyet e megyék elfoglalnak, szembetűnően kikerekült földrajzi egészet képez. Három oldalról természetes vizi határok veszik körül, keletfelől pedig fokozatosan emelkedő hegygerincek képezik peremét. Felületének plasztikája szintén egységes kialakulásra vall, mert egy harmada mélysik, másik harmada 100 méteren fölüli síkföld és dombos térség, a többi hegyvidék. A fokozatok egymásmellettisége miatt, a keleti szélen kiemelt hegyek a vidék fővizválasztóját képezik, azonkívül megszabják az egész Maros - Dunaköz lejtősödésének keletnyugati főirányát.

Valamennyi délmagyarországi nagyobb folyó (általános nézpontról) nyugatfelé igyekszik csapni, csak amint a mély sikra érnek, délnyugatra majd délre megváltozik irányuk, mivel a Tisza mélysik főhajlása éjszak-déli¹⁾. Legjobban tűnik elő az a

---

¹⁾ Hunfalvy: A magyar birod. term. viszonyainak leírása II. K. 607. l.

Temes jellemzetes völgyénél. Alig bontakozik ki a folyó a Szemenik és a Godjan-Sarkó hegységei közül, nyugatnak veszi útját, a mélysíkot a kereszteződő lejtős irányok találkozása miatt délnyugati majd déli irányban átfolyja, s ily módon forrásától torkollatáig nagy félkörös ívet ír le. Példáját követi a Bega (Sebes=bjega) a Karas (Fekete víz) a Nera, de még a Maros is, mert a belőle kiszakadó Aranka ér eléggé mutatja, hogy a Marosnak is volna kedve délnyugatra áttenni torkollatát.

Nem ok nélkül nevezték el tehát régi törvényeink a Maros-Dunaközét „Temesi Tartománynak“ s nem alap nélkül akarják az újabb földleírók (péld. Scholtz) azt Temesvidékének elnevezni. Bizonyára jobb az elnevezés, mint ha a kérdéses területet Bánságnak hívjuk, amikor tudvalevőleg temesi bánok sohasem léteztek, vagy Dél-magyarországnak, melyet megint bajosan lehet annak, a Duna-Tisza-köz kiszakításával elképzelni. De bárhogyan nevezzük is el a természetes határok által bezárt vidéket, annyi bizonyos: hogy földrajzi egyediséget vagy inkább kerekességét történelmi sorsa is igazolja. A római-kelta korban a Temes völgyében fekvő Tibiscum városa dominált e vidéken¹⁾ a XIV. században „Temesi Tartomány“ volt, a török uralom alatt külön szandságot képezett, III. Károly óta a bécsi politika külön provinciát, bánságot igyekezett belőle alakítani,¹⁾ de még az új megyei berendezés sem akarta bántani földrajzi önállóságát,

---

¹⁾ Hunfalvy: Magyarország ethnographiája. 1876. 81—83. l. Schwicker: Geschichte des Temeser Banats. 1872. 173—205. l. Szentkláray: 100 év Dél-magyarország újabb történetéből. I. 2—3. l.

mivel Krassó-Szörény megyék keleti határát a határhegyek vízválasztó vonalára tette s a négy megye területét oly módon osztotta be, hogy a sík Torontálra 9495 km. essék, a hegyes Krassó-Szörény megyékre együttesen szintén közel egyforma terület t. i. 9300 km. a síkföldről a hegyvidékre átmenetet képező Temesmegyének pedig 7135 km. arányos területrészt jutott.

Bezzeg nem oly egységes Délmagyarország a néprajzi képe. Három nagy nemzetiség veszi körül: és mind a három nyúlik be területébe. A magyarság nyugatról és éjszak-nyugatról, az oláhság éjszakelet- és keletfelől, a szerb-szlavon törzs pedig dél-nyugat-délfelől. Közepét a svábok sűrű gyarmatai tartják megszállva. Nagyjában áll ugyan Marbeau állítása, hogy e nemzetiségek kiterjeszkedési körei körülbelül Temesvár vidékén (tehát újra a Temesvölgy centrumában!) érintkeznek, s a szellemes franciának bizonyára Reclus Elisée gyönyörű színezésű ethnogr. térképe lebeghetett szeméi előtt, midőn elvét ily általánosságban nyilatkoztatta — de ha pontosabb néprajzi képeket p. o. a Özönigét szemléljük, vagy fáradságot vesszünk magunknak a községek néprajzi jellegét színezéssel jelezni, akkor bizony nagyon össze-vissza kuszálódnak ezek az ethnographikus körök, és végtére is be kell vallanunk, hogy egyikök sem ép és teljes, nem kizárólag ugyanazon néptörzstől lakott, ellenkezőleg idegen elemmel nagyon is tarkázott! A Tisza balpartján magyarok és szerbek laknak vegyest, keleten az oláhok közé német községek ékelődnek, s viszonzásul a központi síkon a német

telepeken kívül magyar, szerb és oláh falvakat találunk. Legvegyesebb lakosságot mutat a Bega völgye, ahhoz úgy látszik minden nemzetiség igyekezett férni, partjain felváltva következnek a magyar, német, szerb és oláh községek. S mintha a néprajzi tarkabarkaságból még nem lett volna elég, a mult századbeli betelepítések örömeit (Ujvidék) olaszokat (Gyarmata, Giroda, Detta, Temesvár), franciákat (Solteur, Kis-Jécsa, Trübswetter, Marienfeld, Zsombolya stb.), spanyolokat (Beeskerek). bolgárokat hoztak be Délmagyarország áldott síkjaira.¹⁾ Azok közül az előbbieket részint az 1737-ki török háború s a reá kiütött járvány miatt elpusztultak, visszavándoroltak, részint elnémetesedtek, csupán a bolgárok tartották meg mai napig nemzetiségüket és szintén hozzájárulnak Délmagyarország ethnographiai változatos képének érdekessé tételéhez.

Czélunk e kis néprajzi monographiában (ha szabad dolgozatunkat annak keresztelni) e tiszta, szorgalmas és józan életű néptörzsszel bővebben foglalkozni. Magyar leírója úgy sem akadt eddig. Tudtommal kisebb közlemények, szórványos rajzok: a bolgárok házi életéről szokásairól megjelentek ugyan magyar, német, francia nyelven, de egységes összefüggő s az ethnographia mai kívánalmainak megfelelő rajz sehol, (Délmagyarországon épen nem) látott napvilágot! A balkanvidéki bolgárok irodalma u. i. még keletkezőben van, azoknak magukkal van elég bajuk, semhogy tőlük elszakadott testvéreikkel gondoljanak, a nagy stýlben dolgozó

¹⁾ Czörnig: Ethnographie von Oesterreich. 1855. III. 164, 184. Schwieker: i. m. 462. l.

szláv íróknak az a maroknyi délmagyar bolgár nép meg jelentéktelen. Irtak a szerbekről (Rajacsich, Gopčević, Karaacsics), horvátokról (Staré, Matkovič), slovenekről (Suman, Illič Luka stb.) — de a bánsági bolgárokról a hírlapokban és folyóiratokban hozott töredékes sok esetben valótlán, a turista felületes-ségével és a belletristicus könnyedségével irt közleményeken kívül — bizony vajmi kevés hasznavehető jelent meg!

Azért előadásom tulnyomólag saját észleleteimre s azok tapasztalataira szorítkozik, kiknek, a bulgárok között felnövekedve vagy velők hosszabb időig élve, bő alkalmuk lehetett a néppel alaposabban megismerkedhetni. Ezek elbeszélései és írásbeli értesítéseiből valamint magam jegyzeteiből és három évi tanulmányaimból állítom össze a hazai bolgárság ethnographiai vázlatát. A tárgy érdemére nézve csupán annyit kívánok megjegyezni, hogy minden ellen- és rokonszenv félretevésével rideg pozitívításra törekszem, s hogy a népet inkább jellem és szokásaiban, mint nyelvén fogom bemutatni. A nyelvészet magában véve még nem ethnographia. A nyelv szerintem csak egyik nyilatkozásmódja a nép lelkületének. Egész psychikumának megértésére testi, szellemi és társadalmi életének lehetőleg összes nyilatkozásait kell figyelembe vennünk. Legalább a geographusra ezen szempont a mértékadó. Szólunk tehát 1) Bevándorlásuk történeteiről. 2) Lakóhelyeik mai földrajzi eloszoltságáról. 3) Testi ösmertető jeleikről. 4) Jellemük-, életük- és szokásaikról.

A délmagyarországi bolgárok bevándorlása.

Azon kérdésre, mikor jelennek meg bolgárok először Délmagyarországon, korai volna ma határozott választ adni. Az összehasonlító nyelvészet meg nem tud-e tekintetben pozitív adatokkal szolgálni, a chronikák összevetéséből szülemelő nézetek pedig pusztá révedezések, konjekturák.

A bizonyos az, hogy különbséget kell tennünk az ural-áltai finn-ugor eredetű és a 687 óta szlávositott mai bolgárok között. Amazok Éjszak-Ázsia népeihez, az ugor nyelvesaládhoz tartoztak, ezek: szlávok és pedig Miklosich elnevezése szerint u. n. bolgárslovének.

Az első őshazája a Volga, Don és Kuban folyók között lehetett. Innen a nagy néptolongásban nyugatfelé nyomatva, elérték a Dnjeszter és Pruth közét, a honnan a VII. század kezdve rendszeres támadásokat intéznek a Dunán túli Moesiába sőt a Balkan sziklaormain át Thrakiába. Egyes csapatjaik már azonban a VI. sőt az V. században elkalandozhattak nyugatra, mert 487-ben Theodorik osztrogoth király kiveri őket Dákiából, 558-ban pedig az avar khánnak hódolnak meg. Elszóródásuk tehát korábban történt, mint azt a genealogiát nagyon szerető Nikephoros chronista meséli. Szerinte Kuvrat fejedelemnek öt fia volt, kik halála után ugyanannyifelé szakították a bolgárságot. Batbai az őshazában maradt, második fia Kotragos a Don tulsó partján állapodott meg, a harmadik Pannoniába tévedt, a negyedik Bánságban, végre az ötödik Asparuch vagy Isperek Bessarabiában ütött tanyát. Mindannak

668—685 közti években kellett vala megtörténnie! Merő anachronismus! — ha elgondoljuk, hogy a Pannoniába tévedt és az avar hatalomnak meghódolt bolgár-raj a 600. évre eső Tisza melletti hadjáratban mint szövetséges, harcol Baján avar khan fegyvereseivel együtt Priscus római hadvezér ellen! A 630-ik évben pedig vita támadt a fölött, ki legyen Baján után a khan, avar-e vagy bolgár? A tusában az avarok győznek s a bolgárokat Pannoniából kikergetik. Tehát közel félszázaddal előbb, mint a hogy a bolgároknak a Fekete tenger partján való állítólagos elosztakozása történt. — Az avarkorbéli bolgárokról annyi bizonyos, hogy Priscussal Torontál és Temes síkjain megvívta, annak azonban semmi nyoma,¹⁾ hogy Délmagyarországon is laktak volna.

Más sors jutott az őshazában megmaradt bolgárcsapatoknak. Azok idővel a Volga és Káma között hatalmas birodalmat Nagy-Bolgárországot alapítottak Bulgar fővárossal. 922-ik évben az izlamra tértek s ez idő óta élénk közlekedésben éltek a kalifák birodalmával. Mivelődésük egészen keletivé lett. Mint nemzet és állam egészen XIII. századig tartották fenn magukat, a mikor oriási küzdelmek után a tatár-mongolok erőt vesznek rajtuk. Az orientalisták véleménye szerint a mordvinek, csuvaszok, cseremiszek ez ősbolgárok maradvékai.²⁾

A bolgárság zöme, mely a Fekete tenger éjszak-

---

¹⁾ Jiriček: Geschichte der Bulgaren 1876. 128, 130, 132. Hunfalvy Pál: Ethnografia, 125, 132, 143, 171. Diefenbach: Völkerkunde Osteuropas. 1880. II. 120. l.

²⁾ Hellwald: Culturgeschichte, 520. Peschel: Völkerk. 420.

nyugati vidékén (Bessarabiában) lakott, azután a Dobrudsába vette magát s innen intézte rohamait a moesia szlávok és a roskadozó bizanti birodalom ellen. Mindenképpen Moesia birtokába szerettek volna jutni, mert hátmögött a Dunától, keleten a Fekete tengertől, elül a Balkan gerincétől kerített ország hadi műveleteik számára kitűnő helynek kínálkozott. Konstantin Pogonatos császár megúnván a bolgárok szakadatlan betöréseit, a 679-ik évben vizen és szárazon egyszerre támadta meg őket, de expeditiójával kudarcot vallott. Isperik bolgár fejedelem visszaverte a császárt és még ugyanazon évben bolgárait a Duna jobb partjára telepítette, semmi ellentállásra nem találva az ott lakó szlávok (slovének) részéről, a kik a gyűlölt bizanti uralmat úgy is le akarták rázni magukról.

A 679-ik évig tart Európában az ős bolgárok szereplése. Ez időtől kezdetét veszi a kisebb számú hódítóknak lassu eltűnédezése a nagyszámú hódoltakban, oly ethnologia folyamat, melylyel a népek történetében és egymásrahatásában lépten-nyomon találkozunk. Téves volna azonban azt hinnünk, amint közönségesen gondolják, hogy ez által a bolgárok és szlávok oly elegyedése létesült, mint a hogyan p. o. a latin, etrusk és sabin törzsek összeolvadásából a római külön typus keletkezett; vagy a minőnek, a kelta, normann és angolszász elemekből előállott angol népség közsőni létesülését. Ezeknél rokon elemek forrtak egybe, az ugor bolgárság és az áriaeredetű thrák-illyr törzsekkel kevert Balkanvidéki szlávság között ellenben éles ethnologiai ellentét forgott fenn, mely a kölcsönös

átszürenkezést sehogyan sem engedte meg. De az nem is történt. Mert ami idegenszerű a mai bolgár nyelvben (eltekintve az elköncsönzött görög s török szavaktól) p. o. a jövő időképzése, az infinitivus hiánya, a declinativus pótló, névhez ragasztott articulus stb. azt nem a finn-ugoroktól vették, feltalálható ugyanaz a rumun és az albán nyelvben is, mind ez a népség pedig az elűző nyelvbeli sajátosságokat valószínűen a Balkán félsziget őslakóitól: a thrákillyrektől örökölték. A Rodope és Sar-dagh valamint a nyugati Balkán lakóinál, a kiknek bolgár voltukat pedig bajos volna kétségbe vonni, nyomát se találni a finn-ugor hatásnak.¹⁾ A bolgár államalkotó tehetsége csupán egységes politikai nevet adott a különbözőkép elnevezett (Séverei, Timočiani, Sagudatok, Dragovičok stb.) keleti szláv törzseknek, — nemzeti egyediségüket meg nem változtatta, nyelvüket rendszeréből ki nem forgathatta. A bolgárok nomine mutato megmaradtak szlávoknak, amint alkalmunk lesz róla alaposabban meggyőződhetni. Hódítóiknak assimilatiója körülbelül 200 év alatt (678—860) ment végbe.

Egészen megbízhatatlan és nézetünk szerint csak a jóhiszeműsége számító állítás tehát az, hogy az avar korban 568—900-ig) sőt mint Czörnig hinni szereti a IX—XIII. századig²⁾ a Maros-Tisza s a Tisza-Duna-közében avarokon, magyarokon és szlávokon kívül még „finn-ugor eredetű“ bolgárok is laktak volna. Hogy továbbá Glad bolgár

¹⁾ Kanitz: Donau-Bulgarien. 1875. I. 42. Diefenbach: Völkerkunde Osteuropas. I. 889. II. K. 97. I. Jiriček: 138. l.

²⁾ Czörnig: Ethnographie d. österr. Monarchie. 1855. I. 73. II. 24.

eredetű fejedelem a Maros, Duna és Erdély közt, tehát Délmagyarországon „oláh-bolgár népség fölött uralkodott“.¹⁾ Azok mind a jó Anonymus költései, a ki Taksony idejébe helyezi azon bolgár megszállást is, amely későbbben Bulgáriát a görögöknek kiszolgáltató, Bélasicza mellett vívott csata utáni időre esett (1014). A bizonyos az, mikép Hunfalvy Pál igen objective kifejezi, hogy az avar és az azt követő, a magyarokat pedig megelőző frank-német korban „a Duna és Tisza közötti tér, meg a Tiszától való keleti rész s a régi Dácia oly ismeretlen vala, mint akár Herodotus idejében és hogy e területen a gyér lakosság szláv volt“. Salamon Ferencz szerint pedig: „Az avar-szláv megszállás nem volt oly ephemer uralom, mint a hun, goth vagy osztrogoth. Mert az avar korszak egy harmad ezredévig tart, körülbelül 568-tól közel a 900-ik évig vagy mintegy 330 esztendeig a magyarok betelepődéseig. Ezen időben avarok bírták a területet az alföld déli részétől Pozsonyig, de az is bizonyos, hogy nem maguk laktak, hanem vegyest a részint előttük, részint velők a VI. században bevándorolt szlávokkal. . . . a mely szláv telepedők hazánkat az erdélyi határhegyektől Styriaig sőt azontúl Tyrol határaig ellepték.“²⁾ Fessler művének I. kötetében közlött ethnogr. térképen Glád fejedelem dél-magyarországi alattasait szintén szlávoknak mondja.³⁾

¹⁾ Horváth M.: Magyarország történelme. 1860. I. 42. Ormós Zs.: Árpádkori művelődéstörténet. 1881. 341.

²⁾ Salamon Ferencz: Századokban. 1882. XVI. 17. I. Hunfalvy: Ethnogr. 453.

³⁾ Fessler: Geschichte der Ungern. 1815. Taf. III. I. k. 256.

Maga Horváth M. beismeri, hogy Ond vajda az állítólagos bolgárnépű Duna-Tisza-közben megszállva, a Tisza egyik kanyarulatában, Marót vezér ellen (ki Szalay szerint közár-bolgár népség ura volt. Történet. 13. l.) szláv népséggel hányatta fel Csernigrád (fekete, földvár) várát.¹⁾ A mondottakat különben a Kelet-Magyarországon elszórt szláv geogr. nevek is igazolják, a melyekből hirtelenében egy csomót közlünk: Bihar (Bihor, Bichore = viharoshegy. Számos benne az eredeti és oláhositott szláv helység és geogr. szó). Szemenyik = (Severník, éjszaki hegy), Kamen. stina (sziklafal, oláhban = havasi rét), Duna²⁾ (trákul: Hister, ó-szláv: Dunavu, új-szláv: Dunaj), Brzava (sietős), Béga (bjega = menekülő), Cserna és Bielarieka (Fekete és Fehér csermely), Bisztra (Beszterce = tiszta), Ilova (agyagos víz); az is, iez (ó-szláv: víz) végű nevek pl. Reus-iz (Resicza): hideg víz, Kraszna (szép), Kvasna (savanyú), Tirnava (kőkényes patak), Strêla (nyíl), Izgar, Izvor (forrás) stb. A helynevekből: Beli-, Cserni-Visigrád (Fehér-, Fekete-fellegvár), Slanik (Szolnok), Arad (Hrad, Grad, vár, város), az ina, nik, icza, ova végzetűek: Oravicza (orahovicza = diós), Korpona (Krupna), Drenkova (dren = vadeseresznye), Vodnik (vizes), Ravnik (árkos), Mokrin(a): mocsaras stb. Szoboszló, Obsina, Magura (Erdélyben 97-szer!) Szpod, Bálványos, Szová, Hargitta a Székelyföldön („A mostani székelység egy része szláv eredetű“ mondja

¹⁾ Horváth: i. m. 41. l.

²⁾ Diefenbach: i. m. I. 15. 115. II. 169. Bastian: Der Mensch. III. 212. l.

Hunfalvy¹⁾ továbbá Slatina (szláno = sós) és Zlatina (Zalátna, Zlato = arany), Teplica (meleg), Torda (tvrda = kemény) Erdélyben.²⁾ De hol vannak a bolgár hely- és physiographiai nevek, ha a bolgárság az egész Tiszavidéken majdnem félezer évig lakott?

Végtére is csak azon eredményre kell jutnunk, hogy ha laktak finn-ugor bolgárok az említett területeken, azok száma jelentékeny nem lehetett, vagy ami valószínűbb, a chronisták összetévesztették a neveket, s mivel a mi tiszavidéki szlávjaink rokonai voltak a bolgár fenntartóság alá került balkánvidéki szlovéneknek (slovēnin = egyes sz., slovēne = többes sz. a görög kiírás szerint $\beta = v$ $\eta = i$ $\Sigma\lambda\alpha\beta\eta\rho\alpha\iota$, $\Sigma\theta\lambda\omicron\beta\acute{\epsilon}\rho\alpha\iota$) a mit Miklosich is valószínűnek tart³⁾: — elnevezték őket szintén bolgároknak. S akkor nem egyedül a dunántúli, de a tiszai szlovének is szükségkép befolytak nyelvünk gazdagítására, beleolvadtak a magyarságba úgy, mikép a dunántúliak. S az nekünk annál valószínűbbnek látszik, mert a Miklosich és Hunfalvy által között szláv jövevény szók mindkét tájon divatosak, a magyarság zöme régesrég óta a Tisza vidékét tartja megszállva és nyelvét okvetetlen tiszai dialectussá fejleszti. Vala, ha nem szlovénekkel („A szláv szók, melyek a magyar állam alakulása idejében kerültek nyelvünkbe, külsejük által ismerhetők meg szlovén és nem más nyelvbeli szóknak“ — mondja Hunfalvy), hanem ugor bolgárokkal elegyedik.

¹⁾ Hunfalvy: A székelyek. 1880. 46—4 l. 7. U. a: Die Ungern 1881. 108—118 l.

²⁾ Jireček: l. m. 82. 114. Hunfalvy: 195. 272. 454.

³⁾ Suman: Die Slovēnen 1881. 19. l. 33. l. Hunfalvy: i. m. 271. l. Hunfalvy: Die Ungern. 61—68. l.

Felvetett kérdésünkre tehát: mikor jelennek meg bolgárok legelőször Délmagyarországon, mindezek után azt felelhetjük: hogy számbavehető érvelések alapján bajos volna kimutatni, mikép ugor bolgárok laktak a Bánságban, sőt annak határain messze túl az egész Tiszavölgyben, mert még az is kétséges, hogy a Hetény alatt Maros-Duna közbe állítólag telepített bolgárság a Wolga mellékéről vagy a Balkán félszigetről került-e ide: annyi azonban valószínű, hogy Délmagyarországot és a Tiszavidékét a bolgár szlovénekkal rokon törzsek lakhatták. Közös törzsük a VI. században a Duna balpartján a mai Oláh- és Moldvaországban élt. Innen egyrészt átkelt a Dunán s a Balkán vidéki thrákokkal keveredve, bolgár fenhatóság alá jutott. ezek: a mai bolgárok, Miklosich bolgár szlovényei. Mások a Dunát és mellékvölgyeit követték vándorlásukban; így a Száva mentén haladók elhatottak a Steieri Alpokig: ezek az új szlovének: a Dunát fölfelé követők Pannoniában telepedtek le, s innen hihetőleg a Kárpátokig elszéledtek: ezek a pannoniái szlovének, melyekhez valószínűen a tiszai s erdélyi szlávok is tartoztak. Végre az őshazában maradtak idővel úgy eloláhosodtak¹⁾, a hogyan a hazaiak a magyarságba olvadtak²⁾.

Ily értelemben tehát a mi délmagyarországi bolgáraink nem egészen oly jövevény nép, mint p. o. a németek, a kiknek ősei sohasem laktak

¹⁾ Čiháč szerint a rumuny szavak $\frac{2}{3}$ szláv eredetű. A. de Čiháč: Dictionnaire d'Etymologie Daco-romane 1879. II. k. (El. slaves. Index vieux Slave.)

²⁾ Tomaschek W. (Wiener Sitzungsber. 60 B. 1869) és Fligier egyenesen ó-slovéneknek tartják őket.

Délmagyarországon, ámbár kétségtelen, hogy ők is beköltözők és letelepültek, mint a németek.

Több ily bolgár-beköltözésről emlékeznek meg történeteink. Az elsők a XIV. századba Nagy Lajos idejébe esnek, mások a XVII. sz. végére Leopold idejébe, a többiek pedig a XVIII. századba¹⁾.

A bolgárok legelső bizonyos bevándorlása Délmagyarországba, a XIV. századba Lajos idejére esik. Okot adtak rá belső zavarok, vallási elégtelenség és a törökök betörése. Anélkül, hogy Bulgária történelmével bővebben foglalkoznánk, szükségesnek tartjuk a fölemlítésre, hogy a „hivatalos“ Bulgárország megtérése előtt a nép között nem volt ismeretlen a kereszténység, még pedig a katolikus vallás. Boris megkereszteltetése előtt habozott (864), Rómából vagy Konstantinápolytól kérjen-e hittérítőket, szemei előtt a nemzeti egyház lebegett s mivel a kereszténység két góczpontja Róma és Byzancz között már akkor feszültség uralkodott, nem tudta magát mire határozni. Végre a körülmények döntöttek. A pápa késedelmeskedett a metropolita kinevezésével és nem akarta azt püspöknek meghagyni, a kit a bolgárok szerettek volna. Boris tehát azt hitte, hamarább ér cél't Konstantinápolyban s így a keleti egyházhoz pártolt. Bulgária külön patriarchatust (trnovoi) nyert és beteljesült a nemzeti egyház hő kívánsága! Csakhogy a köznép, mely mindenütt a világon ősei után indul, a régi valláshoz szitott, mitsem akart tudni az egyház konstantinápolyi függésétől, mert az egy-

---

¹⁾ Terjedelmesebben írtam e beköltözésekről a „Délmagyarországi Lapok“ (szerk. Áldor I.) 1882. 51—53. tárcáiban.

értelmű volt volna a gyűlölt byzantinismus pártfogásával, a melyet pedig a bolgárság mindenképpen lerázni akart magáról.

Azért midőn Bogomil pápa a X. sz. elején felelevenítette az örmény fennföldön keletkezett s innen Thrakia és Makedoniába elterjedt Paulikianismust (így nevezve, mert gnosticus hívei különösen tisztelték sz. Pált), melynek dualisticus alapgondolata különben is megfelelt a bolgárok ó-mythosának : igen sokan paulikiánok, bogomilek lettek¹⁾. A felekezet nyiltan el nem szakadt a keleti egyháztól, de abban mindig az ellenzékies, elégtelenben elemet képezte, s mivel erkölcsi tisztaságot munkásságot, komoly hallgatást és szigorú önsanyargatást követelt és követett, azonkívül sikerült neki magát a nemzeti párttal azonosítania : számos hívőt talált és politikai sulya napról-napra emelkedett, kivált az Asénidák alatt. Ő izgatott legjobban Byzancz ellen, ő rendezte a görögök elleni fölkeleséket, ő volt gyakran oka a palota-forradalmaknak. A nemzeti egyház és a bogomilismus, a szerb-bolgár cárság és a byzantinismus ezen örökös torzsalkodása a legszomorúbb helyzetbe sodorták Bulgária belügyeit, midőn — egy eddig ismeretlen ellenség : a török jelent meg Europa határszélein.

Szulejman és Murad ellenállhatatlanul előre törtek. 1356 a trák part jutott birtokukba, 1361-ben már Adrianápoly és 1364 megverik Sižman bolgár cárt

---

¹⁾ Később igen elterjedtek külföldön is. Boszniában és Italiában patarenok, Franciaországban Albigensek (bougrené esűfűnév a bulgári bugri szóból) Némethonban a Katharok — lényegileg bogomilek voltak.

és több bolgár várost elhódítanak tőle. Erre azután az ügyefogyott Paleolog János császár a nagyhirű magyar királyt Nagy Lajost hívta segítségül. A magyar királyok III. Béla és Imre óta formáltak, jogot Bulgáriára, tehát azért, de meg vallási buzgóságból és szerencsétlen politikai felfogásból: hajtott Nagy Lajos a szép szóra és megszállta, occupálta a viddini (Bdyn) kerületet. Sracimir cár megakarván védeni országa területi épségét az occupatiótól, a törökkel ellene szövetekezett. Nagy Lajos megverte ugyan 1365-ben a szövetségeseket és azonnal pacificálni kezdte a viddini kerületből alakított új bolgár bánságot (Dénes bolgár bán címe: *capitanens civitatis et districtus Budiniensis regni nostri Bulgariae*), meg nagy sikerrel térítette a bogomileket (*patarenus*): úgy hogy két hónap alatt 200,000 tért át a katholika vallásra, a kiknek neveit azután írásba foglalta Lajos, hogy feldicselkedhessék vele a szentszék előtt — de már az 1369-ik évben Sracimir visszahódítja Viddint, és véres bosszút vesz a betelepített franciskánusokon meg áttért bolgárokon, a viddini püspökséget pedig bosszúból elválasztja a trnovo metropolita hatáskörétől és azt közvetlen a konstantinápolyi patriarchia felügyeletére bizza. Erre az üldözéstől tartó, áttért bolgárok közül számosan Délmagyarországba menekülnek, a hol Svinicza, Slatina, Karánsebes, Rékás, Lippa és Krassova jelöltettek ki nekik megtelepedési helyekül¹⁾.

¹⁾ Gorove: A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állapotuk. Tudományos Gyűjtemény. 1837. VIII. 15—21. Jirecek: 324—326. Böhm Lénard: A Bánság tört. II. k. 457. l. Kanitz: I. 21.

A Nagy Lajos által Olovo városából Čyproveczbe (Nyugoti Balkán, főfészke a bogomilismusnak) betelepített franciskánusok ez alatt oly derekasan megfeleltek missiói feladatuknak, hogy hat év múlva 1371-ben már 15 házuk volt, mit csak a bogomilek tömeges áttéréséből lehet kimagyarázni, a kik magukat továbbra is „paulikianok“-nak (Paulícêni, Paulitjeni) nevezték. A hazai bolgároknak mai napig is az a neve, azon szólítják meg egymást dalaikban, azt használják papjaik a szószékről. A katolikus bolgárok, továbbá a titkos bogomilek, kik a keleti egyházzal nyíltan szakítani nem akartak: inkább a nyugati államok coalitioját szerették volna maguknak és Bulgáriának kinyerni, látva, hogy az egyenetlekedő bojárok és cárok úgy sem tudnak majd a törökkel megmérkőzni. De hát a vallási kérdés döntött! A többség féltette óhitűségét és bizott a nemzet ellenálló erejében, a mi 1371-ben a mariczavölgyi, 1389-ben pedig a rigómezei katasztrófára vezette a bolgárok és szerbek egyesült hadseregeit. A rohamosan fejlődő események igazat adtak az ellenpárt jövőndőléseinek. 1393-ban elesett Tirnovo Bulgária fővárosa s vele az ország s a nemzeti egyház. Bajazid szultán ördögi kegyetlenséggel égetett, ölt, pusztított mindent, mi útjába esett, a bolgár nőket seregesen hajtotta Azsiába, a kik tehát menekülhettek, elmenekültek és másutt kerestek uj hazát. Ez időtájra még pedig 1391-re teszi Kanitz¹⁾ a második XIV. századbéli bánági bevándorlást, de a krassovai plebánia évkönyvei vi-

---

¹⁾ Kanitz: I. 132-133. Tud. Gyűjt. 1857. IX. 37. l. VIII. 19-22. l.

lágosan az 1393-ki évet mondják beköltözési évnél, a mi összevág a fentebb elsorolt eseményekkel, azért mi az utóbbi datumot elfogadhatóbbnak tartjuk. Kanitz szerint a menekült kath. bolgárok a krassovai kerületben Krassován, Jabalscán s Lupákon (?) fogtak szállást és „nemzetiségüket, vallásukat a gör. keleti szerb-oláh szomszédság dacára maig hiven megőrizték“. Megmutatjuk majd, hogy utóbbi állítása helytelen.

A XIV. századból a most említett két rendbeli bevándorlásra kívül mást nem tudok, lehet, hogy szakértő historikusok többet találnak.

A XV. században a török elérte hatalmának tetőpontját s kiterjeszkedésének végső határát. A Balkán félszigeten kívül majd egész Magyarország az övé volt. A ker. népek tehát bizonyos apathiával nézték a fél hold diadalmaskodását és megnyugodtak sorsukban, beletalálták magukat az új kényszer állapotokba. Kivándorlásra ily módon a bolgárok se gondoltak. Hova is mehettek volna? Katholikus szomszédjaik szintén török rabságban nyögtek. Délmagyarországba vándorolt véreik pedig kénytelenek voltak — mint a krassovai Domuş Historia említi — a Karasvölgy szurdokaiban, katlanaiban (Krassova) keresni menedéket a síkságon garázdoló török ellen.

A XVI. századdal azonban fordulat állott be. Az ozmán hatalom teltengésében megkezdődött az erők lassu fogyatkozása, az állami belső bomlás, mely mai napig tart s az európai török hatalom (?) végleges feloszlásával ér csak véget. Lassankint kiszorult a török magyarországi birtokaiból, sokszor ő fogta

kérésre a dolgot, pedig előbb a török szerette dik-
tálni a békepontokat.

Budavárának 1686. szeptember 2-án történt
visszavétele után a töröknek ellentálló kísérletei
már csak a reményevesztett kinos vergődései voltak.
A keresztények bátorságot nyertek és 1689-ik év-
ben Picolomininek sikerült még a Balkánon túl is
minden nevezetesebb positiót hatalmába keríteni.
A császári seregek szerencséje feltüzelte a kath.
bolgárokat, azt hitték ugyanis, hogy nem sokára
egész Bolgárország I. Leopold cs. hatalma alá fogna
jutni, felajánlották tehát e czélból segítségüket,
midőn Leopold 1690. évi ápril 6-án kelt procla-
matioval csatlakozásra szólította fel őket. Az összees-
küvés a kath. bolgár városokban Cyproveczen, Ka-
pilováczon, Zeleznán és Klissurán beszélgetett meg.
A franciskánusok általános lelkesedésre gyűjtötták
a kath. bolgárságot s hogy a felkelés annál sike-
resebb legyen, felszólították görög-keleti honfitár-
saikat is. De az összeesküvés elárultatott Köprüli-
nek! A nagy vezér 1690. szeptember 8-ki éjjelen
hirtelen rátört a mitsem sejtő bolgárokra felgyűj-
totta Cyprováczt, Zeleznát stb. és leöldöste lako-
sait. A szerzetesek közül 14 maradtak életben, ezek
a fölriasztott bolgárokhoz csatlakozva egyideig a
Balkán sziklahasadékaiban bujkáltak, míg végre rá
akadtak a kiútra, mely őket Oláhországba kalau-
zolta.

Oláhországban akkortájt Brankován Bassarába
uralkodott, ki a menekülőket Krajova, Rimnik és
Bradistye városokban elhelyezte. Összesen vagy
300 család telepedett meg. Csatlakoztak hozzájuk

később más kiüldözött bolgárok úgy, hogy 400—500 családra ment számuk. 1691. évben Bassarába aranyos pecsét alatt nevezetes kiváltságokkal ruházta fel őket (az oklevél Vingán van), egyrésztük mégis jobbnak látta Leopold seregével Erdélyben keresni biztos menedéket, hol 1688 óta, Nagyszében körül telepedett le néhány kiüldözött éyproveczi bolgár család. Mivel a török folyton nyomukban volt és Tököli zsoldosai miatt sem nyughattak, mezőkön, falvak körül rögtönzött karámokban laktak. Megesett végre Leopoldnak szive a hű bolgárokon és 1700-ben Alvincz mezővárosát jelölte ki nekik, polgárjogot, hadi mentességet és szabad kereskedést biztosítván nekik Erdélyben és a Bánságban 1711—12 években újra vagy 50 család jött át Erdélybe s a Vulkán szoroson át a szép Hátszeg-völgybe, innen pedig a Cserna és Maros völgyében vett szállást. Ez alkalommal népesült meg Déva bolgár lakosokkal. Azok az erdélyi bolgárok részint kihaltak (1737 járvány, háboru) részint teljesen eloláposodtak. Ma csupán a bolgár családi nevek emlékeztetnek még néhai voltukra¹⁾.

A kis oláhországi bolgárok ez alatt, mint Gorove mondja, megtörzsökösödtek. Élelmes takarékos nép lévén, mint kereskedők az egész vidéken elhiresedtek. Csatlakoztak hozzájuk azután görög-keleti bolgárok is, de ezek részint kis Oláhországban részint nálunk a tulszánu kath. bolgárokbá olvadtak: innen van, hogy Savoyai Eugen hg (és később Mária Terezia) kiváltságlevelei a paulikianokon kívül „még más“ bolgárokat emlegetnek.

¹⁾ Globus. 1875. XXXII. 254. l.

De mintha jóllétük és gyarapodásuk Jenő hg. diadalaihoz és nevének prestige-jéhez volt volna kötve, a mint más lett a császári seregek vezére, rosztal fordult sorsuk. III. Károlynak 1737-ki háboruja balul ütött ki. Viddin, Nis, Krajova elbuktak s velök Kis-Oláhország ismét török kézre került. A törököt azonban többé uralni nem akaró bolgár lakosok, be sem várva a háboru kimentelét, a nép vénei és vezéreivel Stanislovich Mihály krajovai plébános és nikápolyi püspök elnöklete alatt elhatározták, hogy oláhországi lakhelyüket elhagyják és albaniai (czyproveczi) testvéreik példájára Magyarországon keresnek új hazát.²⁾

Gorove szerint a betelepedés Bessenyőre és Vingára az 1740 ik év utáni időre esik, mert szerinte alig volt hihető, hogy a bulgárok az 1737 egész 1739-iki háboru esélyjeinek kitétek volna magukat, azután a bolgárok betelepedésüket kiváltságai megerősítéséhez kötötték, az eziránt 1740. évi aug. 19-én felküldött megkereső levelükre pedig csak 1744. aug. 1-én jött meg Mária Terezia igenlő válasza: így tehát a bolgárok 1740—44 közötti években talán 1741-ben vagy 42-ben jöttek Délmagyarországba.¹⁾ Szentkláray ellenben azt tartja, hogy a circa 4600 lelket számláló beköltözők Stanislavich Miklós, Mili Balázs, plébános, Dobro Fermendzin vezérlete alatt 1737. év november hó 1-én már Orsován és Mehádián voltak és ott téli tanyát ütöttek. Innen egy ötös bizottság, névszerint Kacsamag, Zsifkov, Budur, Rankov, Vel-

---

²⁾ Szentkláray: i. m. 254. l.

¹⁾ Tud. Gyűjt. 1837. IX. 9. l.

csov Stanislovich püspökkel élükön Temesvárra küldetett a bánsági administratio elnökéhez azon kérelemmel, fogadná be a hontalanokat és jelölne ki számukra helyet a megtelepedésre. Erre azután Ó-Bessenyő, Vinga, Selyos, Lovrin és a szomszédságban fekvő két: szanádi és dvorini majorság lettek lakhelyül kijelölve.¹⁾ Az utóbbi nézet mellett szól a bessenyői plébániai matrikula, mely szerint az 1738. évi januártól 1740. évi szeptember haváig pusztító járvány Bessenyő 2200 lakosai közül 298-at elragadtott, a pestis idejében tehát már bolgárok lakták Bessenyőt. Részünkről azt hisszük, hogy előzetesen 1738. letelepedhettek egyes bolgár családok Bessenyőn meg Vingán is, (a mint p. o. az utóbbi helyen már 1723-ban, Bessenyőn pedig 1728-ban élt néhány erdélyi bolgár beköltöző) a végleges elhelyezkedés azonban csak 1738. év utáni időben történt. Addig megosztva éltek Lovrinban, Rékáson és a prediumokon. Ugy látszik, nem is jöttek egyszerre, mert a modern népvándorlások nem történnek oly seregesen, mint a középkor elején. Oda mutatnak a „Hofkriegsrath“ véleményének következő szavai; „... berichten, dass bei 300 Familien im Banat vorhanden wären (ez csak 2000 lélek) und noch eine grössere Anzahl zu hoffen sei.“²⁾ Valóban 1740. ujra egy másik csapat megérkeztét jelezte a temesvári administratio. Azokat III. Károly részben Vingára, Bessenyőre utasította, részben Krasrovára és szomszédos falvaiba: Klokoties-, Nermet-, Vodnik-, Rafnik-, Lupák-

¹⁾ Szentkláray: 1. sz. 255. l. Történeti Adattár: 1871. I. k. 612.

²⁾ Czörnig: III. 143. l.

s Jabalesára. — Az 1742-ki év után azonban számukat legalább közelítőleg meghatározhatjuk. Besse nyőn a Lovrinból jött 200 családdal együtt lakott vagy 3400 lélek, Vingán 100 családnál, 600 bevándorlónál alig volt több, mivel az 1778-ki kimutatás szerint, ott akkor még csak 1128 lakos élt (40 év múlva), Ha az Orsován, Rékáson, Lovrinban s egyebütt elmaradt bolgárokat 500-ra tesszük, körülbelül 4500-ra megy a XVIII. század első felében megtelepedett bolgárok száma. — A század második felében, 1776 körül, Mirkovics Mihály vezetése alatt 60 bolgár család jött Lovrinba, avval aztán vége is szakadt a tömegesebb bolgár bevándorlásoknak.

A jelen századbeli bolgár településeknek kiindulási pontja legtöbb esetben Ó-Bessen y ő. Innen népesült meg másodizben Lovrin bolgár lakosokkal (1777-ben), majd Écska, Lukácsfalva, Ittvárnok, Kanak. A harmincas években Módos kapott bolgárokat, 1846-ban Barácsháza, 1842-ben Rogendorf, 1845-ben Brestye, innen Omorra és Dentára elszármaztak. 1869-ben Ivanovára és Gyurgyevóra jöttek bolgár telepítvényesek. A krassovánok meg Ulma, Izbistye, Nikolineze, Karlsdorf, Königsgnad községekben terjedtek el.

A délmagyarországi bolgárok lakóhely szerinti eloszoltsága.

Végig tekintve a bánsági bolgártelepeken, két csoportba osztályozhatjuk a bolgárokat: síkságlakókra, akik Temes és Torontál vármegyék alluvialis mély- és alföldjén¹⁾ élnek és hegyi lakókra, a

¹⁾ Dr. Chavanne: Phis.-stat. Handatl. 1882. Nro. 10. Geol. Karte.

kik magukat a bánási hegyvidék magas völgyeibe és katlanaiban meghúzták.

Ez esetben véletlen találkozik a geográfiai momentum a néptanival, ethnographiaival, mert amazok a tiszta, módosulatlan bolgár typusnak, emezek a vegyülék-typus képviselői. Azokat nálunk a bánágban egyszerűen bolgároknak nevezik, az utóbbiakat pedig a „krassován“ névvel megkülönböztetik, a mely Krassovától, elterjedésük góczhelyétől maradt rajtuk.

A különbség még a lakóhelyek építésmódjánál is szembetűnő. A bolgár helyek rendesek és tiszták, többnyire a Mária Theresia korabeli telepítési pátens utasításai szerint épültek, széles egyenes épszög alatt keresztező utcákkal, közbe-közbe eső terekkel, tágas udvarokkal, jókora kertekkel és 2—3 ablakos házakkal. A krassován falvakon ellenben már az oláh izléstelenség és nembánomság látszik. A nagyobbára fából összetákoltt, agyaggal bemázolt házak külseje-belseje egyaránt elhanyagolt, sok esetben ronda. Csak a gyümölcsösöknek viselik nagyobb gondját, máskülönben a csinnel nem törődnek.

A bolgár helységek között legnagyobb, legnépesebb a tősgyökeres bolgár lakosságú Ó-Bessen y ő. Torontál észak-nyugoti szögletében, ott, ahol az Aranka lassu folyásu vize a Tisza felé vergődik. Az 1880-ki népszámlálás lakóinak számát 6386-ra teszi. A helység fehérre meszelt házsorával, fákkal beültetett tisztán tartott hosszú utcáival és cifra tornyu templomával jó benyomást tesz a szemlélőre. Másik nagyobb helység: Vinga (Vi-

¹⁾ Dr. Jekelfalussy: A sz.-István kor. orsz. nép. 1882. 29. l.

nica) Temesmegyében, a lippai hegyhát lábánál. Lakóinak száma 4800 (köztük kevészámu német). Szélesen kiterjeszkedő lapos-árkos halmokra épült rendezett tanácsu város, nagy házhelyekkel, tágas uevarokkal, jó kutakkal és szintoly hosszú utcákkal mint a bessenyőiek. Csinos főterén van a templom, a város háza, gyógyszerár, szálló, a népiskola; a vingai polgári élet foruma, a jól látogatott heti és országos vásárok főpiacza. Ó-Bessenyőn van 262 telek 32 katast. holdjával számítva, 933 hold legelő, 1300 hold bel- és kültelek, 300 hold szőlő. Egész határa körülbelül 12,000 hold. Vingának pedig van 397 egész telke. 1120 háza, 2592 hold birtoka, a miből szántóföldre 918 hold, kertekre 10 hold (szőlő), legelőre 108 hold, rétekre 30 h., erdőségre 18 h. esik. A város tulajdon birtokának jövedelmeiből fedezi összes kiadásait, községi pótlékadója nines. Ó-Bessenyőnek közel szomszédságában telepítvényesei is vannak, így: Bolgártelepen (550), Kocsorhát-, Valkányon. Vingából csupán néhány majoros család lakik a közeli tanyákon és majorokon.

Kisebb bolgár telepítéseket találunk a Béga alsó szakaszánál. Ilyenek: a bega-sz.-györgyi plébániához tartozó Ittvarnok (200 l.), Rogendorf (552), a N.-Beeskerektől délre eső Lukácsfalva (360). Továbbá a Temes folyó középszakaszában: Módoson van körülbelül hatodfélszáz bolgár, néhány család él Csakovárott, Csebzán, Macedonián és vidékén. Nagyobb számmal találjuk őket a Temes balparti mellékvölgyében, kivált a Berzava mellékén. A Pogonis völgyben Izgáron és Vermesen laknak vegyest (ujabban költözködnek), a hova

hihetőleg Rékásról leszármaztak volt. Legtöbbje a széles Berzava völgyet szereti. A balparton találjuk Dentát (vagy 420 l.), Brestyét (1200 l.), Omort, szórványosan Birdán, Opaticzán, nagyobb rajban Kanakon (450), Barácsházán (350) élnek bolgárok. A Temes torkolata körül Páncsova alatt 1876-ig Ivanován vagy 1200; Gyurgyevón félezer bolgár lakott, de a gyakori áratások elriasztották őket e tájokról. Ivanova lakossága 500-ra olvadt. Gyurgyevot pedig, mint községet f. é. május havában szüntették meg. A minden irányban elszórt telepítvényesekből még 150 lakik Gyurgyevóban, 500 Ivanován,

A krassován falvak a Karas felső völgyében, a Szemenik vidéken vannak elszórva. Lakosaik Nagy Lajos idejében költöztek ide, utóbb újabb menekülőkkel erőződtek, de a szomszédos románság behatása alatt mégis teljesen elváltoztak. Nagyon valószínű, hogy a boszniai franciskanus plébánusokkal szerbek is telepedtek le közéjük (1726-ig), a kik nyelvüket megváltoztatták. Legnagyobb a hegykatlanban fekvő Krassova (3520 l.), a honnan mint pásztorok és földmivelők felhátoltak a Karas forrásvidéke körüli felsíkos magaslatokra és alapították Jabalscát (520), a Karas jobb parti patakjai mellett pedig Lupákot (760), Klokoticsét (1070), Nermethet (614), Ravník (840) és Vodnikot (480). A nevezett 7 faluban alig van 7 oláh lakos, a többi mind krassován. Laknak még Königsgnadon; néhányan Slatina, Skeuson, számosságban Károlyfalván (415), Izbistyén (250), Ulmán

(230). Nikolinezén (30). a mely helyekre a Karas (Fekete, török szó) vize kalauzolta őket.

A délmagyarországi bolgárok számát barjós pontosan megállapítani. Mert a régebbi adatok fogyatékosak, megbízhatatlanok, az újabb népszámlálások meg kevés figyelemre méltatták őket. A legutolsónak, legalább eddig megjelent publicatiójában is, a bolgárok az „Egyebek“ között foglalnak helyet. Azután a nép gyakran költözködik, cseréli lakhelyét, simul más nemzetiségekhez, nehéz még megközelítő calculust is találhatni. Csaplovics¹⁾ 1822-ben összesen 3 bolgár helységet említ; t. i. Ó-Bessenyőt, Vingát és Écskát. Szerinte Torontál, Temes és Krassó „merő (?) oláh“, az utóbbinál 9 helyről tesz említést, a hol „szerblusok“ is laknak. Fényes 1839-ben 4 bolgár helységet ösmer: Vingát, Ó-Bessenyőt, Idvornokot és Lukácsfalvát. Temesmegyében akkor 3000, Torontálban 9000 a bolgárok száma²⁾, a krassován falvakat horvátoknak nevezi és lakóik számát 8804-re becsüli. Czörnig 1855-ben a bánságban 17 bolgár községet említ 22.780 lakossal (köztük: Aradácztot, Csebzát, Bókát, Butint, hol ma egyetlen bolgár sincs).³⁾ Ficker az 1857-ki összeírás után 16 községet talált 26,000 lakossal, mi a 800 erdélyi bolgár leszámításával is nagy szám.⁴⁾ —

¹⁾ Csaplovics: Ethnographiai Értekezés Magyarországról. — Tudom. gyűjtemény, VI. évf. 1882. IV. k. 15, 19, 20. l.

²⁾ Fényes: Magyarországnak mostani állapota, 1839. IV. 237, 381, 427, 439. l.

³⁾ Czörnig: I. 73, 79, III. 146, 246—256.

⁴⁾ Ficker: Die Völkerstämme der öst.-ung. Monarchie. 1839. 76, 90.

Hunfalvy Pál kevesli 1876-ban a 23,000 lélekszámot. Schwick er statistikája erre 40,000-re rugtatja számukat.¹⁾ — Reclus Elisée ellenben 20,000-t talál.²⁾ — Részünkről a bolgárok számát 25,500-ra tesszük. Az a 25,500 bolgár 36 helységben lakik, mikből a síkságra 26, a hegyvidékre 10 jut. Ezek között 15 községben többségben vannak, a többiben fele részben vagy annál kisebb számban élnek. Megyék szerinti megoszlásuk pedig következő; Szörényben ma nincs többé bolgár helység, Krassóban van 11 falu, Temes vmben 9, Torontálban 11 helység. Megközelítő lélekszámuk Temesben: 7106, Torontálon: 10,722, Krassóban: 7972. Typus szerint van: 17,000 eredeti bulgár következő helyeken: Bolgártelep, Barácsháza, Bessenyő, Brestye, Ivanova, Rogendorf, Kanak, Vinga (tisztá bulgár); Denta, Módos, Lukácsfalva, Ittvarnok, Valkány, Omor, Izgár, Vermes, Gyurgyevo (vegyes lahosságú helyek).

Azután krassován: Ravnik, Vodnik, Lupák, Klokoties, Jabalsca, Krassova, Nermeth (tisztá), Königsgrad, Karlsdorf, Ulma, Izbistye, Nikolineze vegyült lakosságú helyeken.

Azonkívül előfordulnak még kisebb számmal Dvernákon, Torákon, Petrovoszelon, Birdán, Petrományon, Csákovár körül, Krivabarán, Sósdián és nemzetietlenül Délmagyarország nagyobb városaiban: Arad, Szeged, Temesvár, Versecz stb.

---

¹⁾ Schwick er: Statistik 1877. 157. l.

²⁾ Reclus: Nouvelle Geographie. 1878. III. 350.

Anthropologiai jelvek.

Említettük, hogy az igazi bolgár typusa eltér a hegyek között lakó krassován fajképétől. Mi oka a typus módosulatának, a környezet befolyása-e, vagy az idők folytán végbement lassu vérkeveredés — eldöntetlenül hagyjuk. — Kétségtelen, hogy a krassovánok mai napig a délmagyarorsági ethnographiának egyik legérdekesebb problémáját képezik.

A balkánvidéki bolgárt Kanitz következőleg rajzolja:

„A bolgár közönségesen zömökebb testalkatú mint az oláh vagy a görög. Testformái izmosak, de több sovány mint kövér alakot láthatni. Változó a koponya alkotása., de a hátsó koponya rendszerint esúcsosodott. Az arcz tojásdad idomú, a homlok kissé előrehajló (?) az orr inkább egyenes, mint görbült, a szemrés keskeny metszésű, a miért szeme a többi délszlávokénál kisebb. Tulnyomólag békés kedélyhangulatának megfelelőleg a szemekből több jószág és békeszeretet mint erély és bátorság sugárzik. Mig a szemöldök sűrű, a fej ritka, finom szálu szőke hajjal van fődve. Az arcz értelmességre vall, mindenkor kiolvassuk belőle a komoly kitűrést, mely a bolgár jellemének alaphangulata s a mely tevékenységét sokszor bámulatos dolgokra képesíti. A kissé erősebben kidüledt járomcsontokban és a kis szemekben a finn-ugor vérkeverés jeleit látjuk.“¹⁾

Lejean szerint a bolgárok gyéren sötét ha-

---

¹⁾ Kanitz: I. 42—43.

juak, természetük vaskos, a szerbekéinél kisebb, nagyságuk közepes, izomzatuk kifejlett, arczuk nyílt, értelmes kifejezést mutat. Az asszonyok kisebbek, ritkán szépek. A bánsági bulgárra szintén illenek ugyan a felsorolt vonások, csak hogy az inkább nagynak mint középtermetűnek mondható, nagy kifejlett orgerinczezel és éles arcvonásokkal, rövid hajzata barna, ritkábban szőke, sokszor fekete, barnult az arcbőr is, azért tartja a magyar szólásmód: „Olyan barna mint a bolgár!“ Egészben véve a Bánságba vándorolt bolgárság megtartotta eredeti típusát, habár koponyája kerekébbé vált, haja megbarnult, arczának kerülete pedig lefejtette némileg a szögletességet.

A bolgár typusnak Magyarországon két változatát találom. Nyersebb s az eredetihez közelebb álló a bessenyői jelleg, szelidebb formájú a vingai typus. Bessenyőn a letelepedéskor tulajdonképpen földmivelő nép szállt meg, Vingán a jobbmodu gazdák, kereskedők és állattenyésztők honosodtak meg. Vinga mindig vagyonosabb volt. Élelmességének sikerült városi rangra emelni közösségét, az urbéri váltságnál nagy határ birtokába jutott, mi anyagi jóllétnek veté meg alapját; a jó bessenyieiek pedig azt hitték, hogy a vingaiaknak adott szabadalmak nekik is szólnak, külön nem szorgalmazták kiváltságaik megerősítését, a miért azok idővel feledésbe mentek. Többen is voltak mint a vingaiak, azért idővel nagyszámu kisbirtokosok keletkeztek náluk, mi természetesen a köz-

---

¹⁾ Globus: XXV. 35, 37, 53, 55, 264.

jólét rovására történt. A vingai typus módosulásának oka tehát valószínűen a nagyobb foku anyagi jólét.

A délmagyarországi bolgár termetére nézetem szerint a középen felüli termetűekhez tartozik (Topinard scalaja szerint 1.70—1.6 m.)¹⁾ Találtnak 1.70 méteren felüli termetűek is, kivált a bessenyieknél és krassovánoknál, 1.65 méteresei gyakran, azon aluliakat nem igen találhatni. A nő rendszerint 13 centimerrel kisebb. A koponya mesocephal, holott a balkánvidéki bolgárokat kurtafejűeknek mondják a craniologok; merőlegesen átmérőjük tetemes, a miért magasaknak látszanak. Magas koponyaméreteket mindkét nem mutat, a férfiak koponyái azonban kerekesebbek, a nőknél ellenben a fejtető hátrafelé kissé csúcsosodik. Az arccsontok között a járomivek, kivált az asszonyoknál mérsékelten kidülednek, amiért az arcnak legnagyobb szélessége a járomivek között van. Az áll a férfiaknál nagy és kerek, a nőknél kissé hegyesített, magas homlokuk keskeny, a mellső koponya a hátsóhoz képest fejlettebb, a szemöldökivek sűrű, majdnem összeérő szőrrel fődöttek, ellenben a hajzat ritkább, a korosabb férfiaknál a kopaszodás gyakori. Jellemző az orrnak alkotása. Nem hiába, hogy Broca²⁾ az orrjelzőt egyike a legjobb és legfontosabb jellemeknek mondja: az orrnak alkotása leghívebben jellemzi a bolgárt. Az orrtővis

---

¹⁾ Bővebben közöltem leírását a: „Természettudomány Füzetek“-ben (szerk. Czirbusz Géza és Szalkay Gyula). V. k. 4. f. 105—115 l.

²⁾ Topinard. L'Anthropologie. Paris 1877. 261. t.

és orr-homloki varrat közötti távolság tetemes, míg az orrnyílás szélessége kicsi (a jelző körülbelül 43), minek azután a következése az, hogy az orr az orrpontból hatalmas gerinczczel kidüled, s a szemek meg az orozák beesetteknek látszanak; az orrnyílások nagy körteidomuak és párhuzamosak. Orruk tekintetében a bolgárok határozottan a leporhin európai fajhoz tartoznak, a mongol orrhoz semmi közük. Széles a felső állsontuk, az orr alatti pont és a fogmedri ivpont között, a miért a felső ajk szélesnek tetszik. Szintén széles szájuk különben vékony metszésű ajkakkal bir, a férfiaknak rövidre nyírott dús bajusz lepi el a felső ajkat, a vingai nőknél pedig gyakran vastagabbnak látszik a felső ajk az alsónál, de különös, hogy a bessenyei, lukácsfalvi, kanaki, brestyei nőknél fordítva áll a dolog, azoknál meg az alsó ajk van kissé előrebígyesztve. Valamennyi bolgárnak erős, szilárd a csontváza, nem oly gyöngye, mint a nyurga bánsági oláhnál,¹⁾ csak a megtermett svábok között találni hozzájuk hasonló alakokat. Kifejlett továbbá az izomzat, de már kövér bolgárral nem találkozunk. A kövérség úgy látszik a délmagyarországi svábok privilegiuma! A nők formái kerekesebbek, szelidebbek. Erős törzs, rugalmas tagok. kis kezek-lábak, kerek vállak és mérsékelten domboruló kebel ismertető jeleik. A szemek azonban nem oly ragyogók, igézők mint a sugár termetű szerb lányok szemcsillagai, az arc bőr sem oly üde finom mint ezeknél, s nem oly keleties, hófehérségű,

---

¹⁾ Slavici: Die Rumänen, 1881. 138. l.

mint az oláh nők kicsided arányos alkotásu arcán. A bolgár és sváb nem szép, de kitartó, szívós fajta. Tovább él mint akár a szerb, akár az oláh s még agg korában is megtartja izmainak feszes-ségét, magatartásának biztonságát. Gyakran láttam 70 éven felüli férfiakat, mily biztos lépésekkel, egyenes derékkal s magasra tartott fővel tartottak a templom felé. Kifejezése önmagában bizó erőteljességet, komolyságot mutat. Élesen körvonalo-zott arc nyugodt szelid lelkületét, a megszokott küzdelem tudatát és fontolgtató higgadtságát tükrözi vissza. A mélaság, a tartozkodó szerénység érde-kessé, vonzóvá teszi a különben közönséges arco-kat. Még a fiatalság sem oly élénk. mint más nemzetiségbeli nemzedék, mosoly ritkán, víg kacaj talán sohasem élénkíti arcát. Oly komoly mint akár az ascéta bogomilek, a kik illetlennek tartották a nevetést, — „mormonok a Bánságban“, mondá egy szellemes kísérőm, s úgy látszik hasonlata találó.

Ezen általános jellemvonások után elmondjuk a bessenyei és a vingai típus különbségeit.

Mindakettő izmos, csontos, munkabíró, a bes-senyői mégis marczonábbnak, érdekesebbnek látszik a hajlékonyabb, sudarabb vingainál. Mindkettő arcán komoly nyugodtság tükröződik, a vingainál mégis túlnyomó az önelégültség tudata, a bessenyeinél pedig a fáradalom megvetése s a létküzdelem megszokottsága okai az arc nyugodt, resolut kife-jezésének. A vingai arc kevésbé prognath, a bes-senyei inkább az, ámbár a prognathismus Topinard szerint a világon sem hiányzik, mint megkülön-böztető jellel tehát esinján kell vele bánnunk. Leg-

jobban eltér a bessenyői a vingaitól a már fentebb hangsúlyozott orrgerincez praegnans magassága által. Orra háttas, magas gerincezü, a miért a szemek bemélyednek kivált a férfiaknál, a nőknél ugyan szelidült az orrtő magassága, gerincének élessége, de azoknál is egyenesen kiszökő végén hegyesített; ellenben a vingaiaknál gyakrabban láthatni szélesebb, végén tompúlt, kisebb gerincü orrokat. A bessenyőieknek az orrnyílások párhuzamosak, és vízszintesek, a vingaiaknál szélesedők és kissé a piszeségre hajlók. A hajzat színét illetve a vingaiaknál világosabb színű hajtat is találhatni, ritkán a bessenyői típusnál, mely legelterjedtebb Magyarországon. Még abban is eltérnek a bessenyéiek a vingaiaktól, hogy nagyobb náluk a férfi és nő közötti jelleg különbsége. A női arcok valamivel szélesebbek s a nő jóval kisebb a férfinél.

A krassován típus nem bolgár többé. Lehámlott róla az, a mi a bolgár jellegnél jellemző: az eredeti, összetéveszthetetlen bolgár kifejezés! Mert hiszen nem mindig a koponya alkotásában, a test méreteiben, az arc vagy homlok jelzőjében találjuk a jellegzőt (tydicust); ugyan e jelvek szorgosabb utánjárás mellett más nemzeti típusoknál is előfordulhatnak, — de a kifejezés soha! Akármit mondanak az ethnographiában a „zoologikus“ ismertető jelek megbízhatósága ellen, a tapasztalat mindig igazolni fogja a régibb felfogást, mely a *physis*, a külső megjelenés ismereteivel szintén számolt.¹⁾ A gyakorolt szem ráösmer

¹⁾ Gerland: *Anthropologische Beiträge* 1875. 5, 385, Waitz: *Anthropologie der Naturvölker*. 1856. I. k. 9, 285. I.

a bolgár arcra, ha még annyi oláh között volna is, s viszont bujhatik a rumuny sváb vagy magyar ruhába, a nélkül hogy egyet is szólna, kiösmerszik belőle az oláh. Én azt Délmagyarországon legalább így tapasztaltam. Láttam magyar ruhát öltött bolgárt, germanizált és oláhositott bolgárt, — de azért ráismertem emberemre. Néha a szem, máskor a száj körül vagy a homlok tájékán, de mindig találni oly sajátos vonást, a mely a typus hováratozóságát azonnal elárulja. Csupán a vércsere alakítja át a typust. Ha p. o. a bolgár sváb (Karlsdorf, Gottlob) magyar, (Lukácsfalva, Módos) oláh vagy szerb nőt vesz feleségül, a nemzedékben elmosódnak a bolgár vonások. Akkor már nem lehet a bolgár jellegre ösmerni. Amint tehát a legelső krassován élémbe vetődött, azonnal készen voltam ítéletemmel, a melytől az ellenmondásoknak dacára most sem tágitok, hogy t. i. a krassován nem bolgár. Az lehetett valamikor, ma nem az, de nem is oláh, nem is szerb, hanem talán mind a három zagyvaléka. S habár ma typusának kialakultsága elszigeteli őt Délmagyarország többi honosaitól, ámbár az bizonyos foku nemzeti öntudattal tölti el, melyhez képest tart valamit krassován voltára: mégis mostani fajképe a vérelegyedés szüleménye. Említettük a Nagy Lajos alatti betelepítéseket, midőn több katolikus és nemkatolikus balkánvidéki (albániai) bulgár a magyar korona védszárnyai alá menekült.¹⁾ Ezekre nézve mondja a ravnikai plébánia évkönyve: „Gentem hanc ex

---

¹⁾ Tud. Gyűjtemény: 1837. IX. 38. l.

Bulgaria originem trahere ac veros Bulgaros esse, nullus dubitet. Postquam enim circa a. Ch. 1366 Ludovicus Rex sibi Bulgariam subjecisset . . . etc. (Senkisem kételkedjék, hogy e nép eredetét Bulgáriából származtatja és igazi bolgár. Midőn t. i. az 1366. évben Lajos kir. . . . stb. elmondja a felsorolt eseményeket. Lásd 19—20. lapon). A krassovai plébánia eredetére nézve pedig az áll: Parochia Krassovensis est antiqua, gemente sub jugo turcico Banatu, per sacerdotes missionarios de Propaganda administrata. Krassovani exinde sic dicti, quod antenati, primique eorum advenae penes fluviolum Karasch . . . domicilium sibi constituerint e Turciae provinciis. signanter e Bulgaria, Servia et Rumelia isthuc confluentes . . . (Régi a krassovai plébánia, a török hódoltság alatt a propaganda missionariusaitól (franciskanusok) gondoztatott. Azért neveztetnek lakói krassovánoknak, mivel lakóhelyüket a Karas vize mellé építették, különben ide Törökország tartományyaiból, nevezetesen: Bulgáriából (tehát első sorban) Szerbia és Rumeliából (tehát túlnyomólag bulgároktól lakott vidékből¹⁾) sereglettek össze . . . §. VI. Origo Parochiae).

A XVIII. században beköltözettekről pedig azt mondja III. Károly es. leirata a temesvári adminisztrációhoz: „Wir auch gnädigst resolviret haben . . . . . sollten die ex Turcio (in's Banat) hinübergetretene, sogenannte Albeneser und Clementiner (össze nem tévesztendő az albánokkal,

¹⁾ V. i.: Reclus Elisée: Nouvelle geogr. universelle. 1876. I. Taf. 24. és: Kiepert: Histor. Schul-Atlas 1879. 25. tábla.

itt a nyugati Balkánról származó lakosok értendők) allda lands untergebracht . . .¹⁾ Valoszinűnek tartom, hogy a betelepülőkkel előbb és később szerbek is bejöttek,²⁾ különben a franciskánus plébánosokkal, kik a parochialis évkönyvek kimutatása szerint bosniták (Provinciae Bosniae Argentinae, valamikor a temesvári piaristák háza és temploma szintén övék volt) voltak és a plébániákat 1726-ig procurálták, azok azután elfelejtették a krassovaniakkal a bolgár nyelvet, mivel különben sem nehéz a bolgár (értem a bánságit, orosz elemekkel nem saturált bolgár) nyelvet a szerbbel felcserélni. A typus átalakulása pedig a „confluens“ elemek összeházasodása folytán történt, a mihez jelentékenyen a falvak korábbi rumuny lakossága járult. Szentkláraynak 1761-ik évből közlött térképén Krassova Klokoties, Nermeth, Jabalesa stb. falvak nemzeti-sége még oláhnak van jelezve, ma a szomszédság oláh ugyan, de a krassován magában véve külön typust képvisel.

A krassovánoknál a férfi és a nő majd egyforma nagyságu, mi a bolgároknál nem fordul elő, inkább a többi délszlávoknál. A koponya mesoticephalnak látszik üregének nem valami nagy köbtartalmával, a szemöldökívek nagyok, mi a későbbben kiszélesedő arenak mongolos kifejezést kölcsönöz. A kis keskenyre nyíló szem sötét, barna vagy fekete színű, olyan a haj is, az arcbőr csak igen fiatal lányoknál friss, többnyire sárgás halovány kinézésű. Gyakran felöltő a tagok és törzs mére-

---

¹⁾ Szentkláray: i. m. I. 255. l. jegyzet.

²⁾ Böhm L.: 1. sz. II. 477. l.

teinek aránytalansága kivált a nőknél. A bolgár nő kisebb, zömökebb, kerek formájú és rugalmas járásu, a krassován nő megnyúlt, fejletlen melle sovány tagokkal és ügyetlen, az oláh nőkre emlékeztető járással. Feltűnő, hogy a megnyúlt alakok mellett, másrészt alacsony, idomtalan széles vállu és esetlen vastagságu tagokkal, buksi fejfel bíró asszonyokat láthatni. Hellwald említi az amerikaiak és európaiak vegyülék-nemzedékénél, hogy a nő 20 éves koráig meglehetősen csinos, nyulánk és európaias, de mint asszony rohamosan összeesik, elrútul és egész kifejezése visszacsap a squaw szögletes arcu, indian típusba.¹⁾ Ugyanezt monhatjuk a krassovánokról is. Sehol sem láttam leány és asszony között oly kivívó ellentétet, mint náluk. Az ember alig tudja elképzelni, mikép lehetséges a formák ily mértékű elferdülése, széthelyezkedése? A karsú leányból egyetlen tömzsi asszony lesz. Vállak, csipők, végtagok egyformán szélesednek. A szemek bemélyednek, a járomcsontok kidülednek, a száj aránytalan dimenziókat ölt. A nagy munka, gyerekgondozás vagy más physiologiai (alkoholismus, prostitutio) okok viselik-e meg, nem tudni, mi a mindenkinek szemébe ötlő jelenséget egyszerűen constatáljuk. A férfiak meglehetősen conserválják magukat, mint mindenütt. Náluk elvéte még bolgár jellemvonásokra is akadhatsz (p. a kis kerek barna fej, az arc közép-vonalában jelentékenyen kiálló orr, nagy száj, nagy fogak) — de már a nőkről határozottan állithatjuk, hogy inkább mőczok, hegyi rumuny asszonyok, mint délszláv eredetű bolgárnők.

¹⁾ Hellwald: Naturgesch. des Menschen. Stuttg. 1881. I. 268. l.

A most közlött anthropologiai jelvek a külső megfigyelés eredményei. Hogy tudományos értékre emelkedjenek, beható méretekre és anthropologiai vizsgálódásokra volna szükség. Igen ám, csakhogy az ily irányu munkásság Délmagyarországon még kezdeményezve sincs. Pedig ha valahol, Délmagyarország hálás tér az embertani kutatásokra, ha valahol, Temesvárott kellene anthropologiai muzeumot felállítani. Akkor hiszszük, hogy a ki utánunk ír majd a bánági bolgárok anthropológiájáról, a megkívántató adatok birtokában találóbb és tudományilag használhatóbb rajzot fog nyújthatni.

Ethnikai jellemzés.

Az ember természetrajzi oldalával az anthropologia foglalkozik, a szellemi és társadalmi élet nyilvánulásaival pedig az ethnographia. Odaválók a boncz- és élettani ösmertető jelek, ide a lélektan és a sociologia jelenségei. Tárgyunkat ezekhez képest két részre osztjuk, h. m. 1) a bolgárok lelkiéletének (psychicum), szellemi tulajdonaik ecsetelésére, és 2) házi és nyilvános életük, szokásaik rajzára. A nép physikai, szellemi és társadalmi életének összesítése teremti meg az ethnológiát, a néptant, vagy is „a népek valójáról szóló” tudományt (Gerland), azért neveztük el dolgozatunkat ethnologiai magánrajznak.

1) Lelki jellem.

A valódi, mással nem keveredett bolgár mai megjelenésében a phlegmatikus természetekhez torolható. Jellemének alapvonásait a ko-

moly nyugodtság, a zavartalan lelki egyensúly józanság és bizonyos fokú jószívűség képezik. Lassú járása, komoly magatartása, kimért fontolgató beszéde, kevés szavusága, mosoly és taglejtés nélküli előadásmódja eléggé mutatják, mi lakozik benne. Szerénysége a méltóság, a tartozkodó félénkség színezetét viseli magán, párosulva az önerejére támaszkodó öntudat nyugodtságával. Ugy tűnik elő e hazájavesztett nép, mint a melyet a sors csapásai közönyössé de egyszersmind edzetté tévék, mint a mely tudja, hogy a rá zúditott események terhe alatt bukott meg, de azt is érzi, hogy további fenmaradását egyes-egyedül önerejének, kitűrésének köszönheti. Csendes megadással mondhatni a fatalismus bizonyos nemével viseli egykedvűen sorsát. Nem töri magát ábrandok után, nem rajong politikai phantomokért — úgy veszi az életet a mint kínálkozik, az adott viszonyokat a *savoir vivre* — féle elv szerint igyekszik — nem hasznára csak tisztességes megélhetésére kizsákmányolni. Hideg, józan, de nem gyűlöletes egoista!

A közvetlenre irányult szelleme a jólét megállapítására törekszik. Ez által véli fentarthatni azon lelki egyensúlyt, mely szerinte a földi boldogság alapja. A rendezett anyagi viszonyok tekintélyt szereznek neki kifelé, benn pedig a tőle annyira kedvelt családi körben megelégedett, kényelmes ott-hont, jó étkezést és házias örömeket nyújtanak számára. Sohasem keresi a zajos mulatozást, nem szereti a széleskörű pajtáskodást: testvérei szülei és gyermekei körében „sweet home”: édes otthonában leli csendes örömét. Családias érzüle-

ténél fogva tiszteli mind azt, mi a patriarchalis élethez bármennemű vonatkozásban áll. Mai napig fenntartotta a házközösség ó-szláv intézményét, a mely abból áll, hogy a ház legöregebbje kezeli a családi vagyont, fiai otthonn maradva, a feleségeikkel kapott hozományt a családi birtokhoz csatolják és közösen gazdálkodnak, de az egész birtok az öreg nevére van betáblázva (Vingán számos telek a dédapa nevére van telekkönyvezve), ki a ház természetes feje, s a nyilvános életben annak jogi képviselője. — Kegyelettel tartja meg továbbá a bolgár a házi ünnepeket, a különféle szokásokat sőt még a babonákat is. A mit Reclus Elisée a balkánfélszigeti bolgárról mond, hogy t. i. „Le vrai Bulgare est un paysan tranquille, laborieux, bon epoux et bon père, aimant le confort du logis et pratiquant toutes les vertus domestiques“¹⁾ — az a mi bolgárunkra is illik. Engedelmes fiú, jó férj és gondos családapa! Semmi sem sérti annyira, mintha családja valamelyik tagját, kivált legöregebbik fiát becsmérlik és misem fekszik annyira szívén, mint nemzetségének házának vagyonosodása!

Az egyuttal munkásságának is leghatalmasabb ösztönzője!

Kitartásra és szorgalomra nézve alig találni a bolgárnál jobb munkást. Legjobban szereti a maga földjét megművelni, ha az nincs, vagy ha elkészült vele, beszegődik napszámba — (de soha szolgának!) S a bolgár munkást mindenütt kedvelik, mert nem követelő, hanem munkabíró és serény lelkiös-

---

¹⁾ Reclus Elisée: i. m. I. 221. l.

meretes napszámos, mi pedig oly ritka Délmagyarországon! Aratáskor a bessenyőiek közül többen magyar földesurak mezein dolgoznak vagy lemennek Romániába, Bulgáriába aratni, s ősszel megint visszatérnek övéikhez. A brestyeiek, dentaiai az idevaló németeknek és oláhoknak segitenek a nyomtatásban. Bérüket természetnyekben kapják ki, a mikből azután szükségleteiket fedezik, meg pénzelnek. Mihelyt a bolgár egy kis összeget félre tehetett: földet igyekszik venni vagy legalább kibérelni, azon jóreménység fejében, hogy dolgossága és takarékosága által majd megszerzi, mi többnyire sikerül is. A föld birtokot úgy becsüli mint a sváb, szégyennek tartja azt eladni, ha meg akármi okból túl ad rajta, maga is elköltözködik e tájról. Felesége a munkában igazi feles társa. Kora regeltől napestig fárad künn a mezőn és benn a házbán. Nyáron a mezei munkánál segédkezik, elveti a lent és a kendert, lenyirja a juhok gyapját, hogy azután ősszel a betakarítás után a gyapjut kimossa, megfesse és megszőjje; a kenderből lenből vásznat és abból ruhát csináljon a házbelieknek. A kalapon és a csizmán kívül minden otthon készül. A készítés csinos és tartós, különösen diszesek az ingvállak, a kötények (krílgatka), a fej- és oldalkendők (pistyr), a takarók (csergulica), szőnyegek, czihák himzése, ezüsttel, arannyal kirakott ékítései. Az ember alig tudja elhinni, hogy paraszt kezekben annyi ügyesség, közönséges asszonyban annyi ornamentikai csín és színérzék leledzhetik. A legprimitívabb szövőszékekről a legkifogástalanabb munkák kerülnek ki, melyek tudvalevőleg a

legutóbbi pesti nőipar-kiállításon szintén méltó fel-
tűnést keltettek. — A fonás, szövés a téli évad
munkája. De a férj sem vesztegel ez időben. El
nem pipázza és el nem kártyázza a téli estéket,
hanem bizony oda ül a toll- és kukoricafosztók
közé, ha éppen más dolga nem akad. A renyhe-
séget bűnnek tartják, a dolgosságot pedig nem-
zeti hagyományos erénynek. Arra tanítják, szok-
tatják gyermekeiket, még közmondásaik is, melyek
pedig a népelet philosophiáját leghívebben szokták
letűkrözni, a vallásosságon kívül a munkásságot
ajánlják és magasztalják.

Például a következő:

„Muli i rabuti,	= „Imádkozzál és dolgozzál,
Za stari i za mladi,	= Öregek és fiatalokért,
Bog i j, koj ji vidi,	= Isten a ki látja ezt,
On to j za j blagusvi.“	= Ő az, a ki megáld.“

Lehet-e hivebben, e négysoros versnél kife-
jezőbben jellemezni a bolgár családias érzületét,
munkásságát és mély vallásosságát?

A mi különösebben az utóbbit illeti, a val-
lásosság egyáltalában a szlávok lelkületének
egyik jellemzetes vonása. Nem találjuk azt oly
nagy mértékben sem a rumuny-, sem a svábnál.
Az oláh a külsőségekre ad sokat, különben még
szava sincs a „religio“, vallás és hit fogalmaira;
nála a vallás és a hit: lege = törvény, hiszi,
mert parancsoltatik.¹⁾ A sváb asszony igen buzgó,
talán túlbuzgó is, már a férjéről nem lehetne
ugyanazt állítani. A bolgárnál azonban örege és
apraja, nő és férj egyaránt buzgó és pedig lelke-

¹⁾ Slavici: Die Rumänen 188 . 64—65. l.

ből, meggyőződésből az. A hét munkának van szánva, a vásár- és ünnepnap az imádságnak. Reggel a fiatalság megy misére, 10 órakor az öregebbek, délután valamennyien. Imakönyvből imádkoznak és énekelnek. A hol iskola nincs, maga a szülő tanítja gyermekét olvasásra, hogy könyvből imádkozhassék. Nem ül le asztalhoz, ki nem megy a mezőre, vásárra, útra a bolgár, míg magára szentelt vízzel keresztet nem vetett. Az anya avval hinti be alvó kisdédét, avval gyermekeinek és tulajdon nyughelyét, azt használja a házban előforduló különféle bajok ellen. A község legtiszteltebb embere a plébános. A bolgár magánál hatalmasabb lényt lát benne, ki cselekvényeivel, szavaival, imáival elhárítja a veszélyt házáról, megghiusíthatja a gonosz lelkek incselkedéseit, melyekkel a bolgár phantasia minduntalan bajlódik; áldást kérhet vétéseire, azonkívül tanításával bepillantást enged neki a szellemi élet azon magasabb körü világába, hová szegény esze minden erőködése mellett sem birna és merne fölemelkedni. A pap kinézi az ostyából, fog-e meghalni a beteg vagy nem, ő tudja a misekönyvnek vagy bibliának véletlen felütött helyéről, boldog lesz-e a házaspár vagy nem; az ő ítélete mindenkit megnyugtat, mert ő pártatlan és „szentelt kezű“. Az a határtalan tisztelet, mellyel a bántási bolgár papja iránt viseltetik, a multban birja gyökerét. A mint a szerves világban a hatások accumulatioja folytán lassankint előáll valamely typicus tulajdon: úgy az ethnológiában a népek életében történeti előzmények, átélt viszontagságok hagynak maradó nyomokat, fejlesztenek nemzeti

sajátosságokat. Már Montesquieu állítá, hogy az előzmények hosszú sorozata szüli a factumot¹⁾. Bastian szerint pedig a nemzeti jellem a történeti és physikai befolyások végső terméke, az oklángolat utolsó okozata.²⁾ A katolikus bolgár multja sokszorosan összeszővődik a bulgáriai és boszniai missionariusok sorsával. Azok megtérítik őket, plébániákat alapítanak a nyugati Balkán vidékén (Ćyprovecz. Kalivácz. Zelezná, Klissura, Sófia, Kládova, Widdin, Hambark, Davuscen stb.) melyek csakhamar felvirágzó bolgár városok jegőcz-pontjaivá lesznek; kitartásra ösztönzik, vigasztalják a törőtől zaklatott bolgárságot. A widdini és ĕyproveczy mészárlásban soraikban harcolnak, s ők vezetik a maradék népet Romániába, onnan pedig Délmagyarországba. Stanislavich püspök eszközli ki Mária Teréziánál kiváltságaik megerősítését és végleges megtelepedésüket a Bánságban, Mili Balázs plébános, majd Mirkovits Mihály hozzák őket ide. — A bolgárság tehát, eltekintve kedélyének különben is vallásos alaphangulatától, hálával ragaszkodik papjaihoz és ezt minden alkalommal kifejezésre is juttatja. A paplak előtt kalapot emelnek a férfiak, akár látják a plébánost, akár nem; ha az utczán megpillantják, azonnal abba hagyják munkájukat a ház előtt foglalatoskodó asszonyok felállnak és alázatos „Falmisz“ (Fallam Issusu: Díesérjük a Jézust!)-szel üdvözlik. A kézesóknál több helyen homlokukhoz érintik a pap kezét (Lukács-

---

¹⁾ Buekle: *Gesch. der Civilisation*. I. b) 288—290.

²⁾ Bastian: *Der Mensch in der Geschichte*. 1870. I. 147. l.
Waitz: *Anthropologie der Naturvölker*. I. 304. l.

falva, Brestye stb.), a kis gyermekek ruhája szegélyét csókolják. A misét megelőző áldástól egy sem maradna el, különben baj éri a héten. Szorgalmasan ellátogatnak Délmagyarország valamennyi kegyhelyeihez: kivált Radnára, Maria Schnee-, Szeged-, Verseczre, csodatevő források, keresztekhez stb. eff.; azonkívül szorgalmas, áhitatos gyónók.

Amellett önérzetes, becsvágyó jo-
gaikra féltékeny emberek. Azt a szélében hangoztatott phrásist, hogy ilyen meg amolyan alázatos szolgálkú a szláv, a délmagyarországi bolgárok cáfolják meg. Igaz, hogy megbecsülnek mindenkit, különösen a szellemileg vagy anyagilag magasabb állásut, nem tűrhetetlenek, követelők. ellenkezőleg nagyon nyugodt békés természetűek. dolgaik után látó emberek, kik elfoglaltságuk miatt nem érnek rá politizálni és phlegmatikus józanságukban közönyösek maradnak az u. n. nagy eszmék iránt — de azért senki előtt meg nem hunyászkodnak, nem alázatoskodnak, mert nincs okuk reá. A munka s a vele járó sikerek mindenütt a világon önbizalmat s önérzetességet keltenek: a — bolgár szerénységével sincs különben. Szívós kitartásának köszöni eddigi fennmaradását, szorgalmának birtokát. Nyugodt biztonsággal néz jövője elé, jól tudván, hogy akkor sincs mástól mit várnia s egyedül önmagára, kezemunkájára kell támaszkodnia. Azért bizonyos egykedvűség uralja lelkületét, de az össze nem tévesztendő a a rumuny önfeledt, léha nembánomságával. Az oláh diogenesi philosophiával túlteszi magát mindenén. Ha a háza elég, annak örül, hogy ő benn nem

veszett, ha jószága elpusztul, avval vigasztalódik: Un bou nul face pe om = Egy ökör nem teszi még az embert¹⁾; ha a zsidó kikergeti telkéről vagy a sváb következetes terjeszkedése kiszorítja birtokából, avval vágja ki magát: „Ha dolgozom, semmin sincs, ha nem dolgozom, akkor sem bírok többel! — és nem ügyekszik visszaszerezni az apai just, sőt örül neki, hogy alkalmatlan tehertől megszabadult. — A bolgár ellenkezőleg minden erejéből vagyona, jómódra törekszik. Csapások el nem csüggesztik, nem forgatják ki józan megfontoltságától. Ha buzával nem ér czélt, természet kucoriczát, vagy dohányt, lesz belőle kertész, állattenyésztő vagy szőnyegáruló, ha ugy sem tud boldogulni, tanácskozik feleivel, kiutat keres a további becsületes és hozzá illő megélhetésre, s ha végre másképp nem segíthet magán, be nem várja bukását, végső elszegényedését, hanem közös megállapodás után családjával, társaival más tájra vándorol, bizván izmaiban, kitűrő szorgalmában és alkalmazkodási lehetőségében. És — hozzá tehetjük — számításaiban ritkán csalódik! Ujra kényelmes otthonra, szép lovakra és szántóföldekre teszen szert, mik büszkeségét képezik. Sokat tart a bolgár személyi reputációjára, nemzetségének fényére, gazdagságára, és hogy e hiúságának eleget tegyen, nem egyszer tulzó is lesz önzésében, azért mondják róla, hogy utilitarius. Annyi igaz, hogy gondosan óvja érdekeit és vagyonát: zsidó, sváb ki nem foghat rajta. A sváb birtokos feltartóztatlanul

---

¹⁾ Slavici: Die Rumänen: 150.

hódít tért Délmagyarországon,¹⁾ de leginkább az oláhok és rácok között, arra nem tudok esetet, hogy a svábnak bolgár községet sikerült volna elnémetesítenie, illetve elhódítania. . Annak nyitja abban rejlik, hogy a bolgárt becsvágya munkásságra készíti, a mértéktelenségtől pedig megóvjá, míg a szerbek és oláhok között pusztító alkoholizmus rendszeren oka a vagyon elprédálásának s a physikai szétmállásnak. A borivó sváb és bolgár el nem isszák eszüket, vagyonukat, inkább szeretnek jól élni és tisztességesen ruházkodni, azon különbséggel, hogy a sváb beéri félmagyaros, kékposztós ruhájával, asszonya nem bolondja a cifrázkodásnak, míg a bolgár szereti a csinos ruhát, kivált a szépnemnél. Az utóbbi mentségére legyen mondva, a cifra ruhát maga az asszony szövö, himezi és varja, nem veszi azt drága pénzen a boltban. — Mitől sem fél jobban a bolgár, mint az elszegényedéstől, mely becsületét veszi, tekintélyét lerontja, megszokott házi kényelmét megszünteti s igényeinek mértékét leszállítja. Anyagi tönkrehajtásának, vesztett közbecsületének félelme képes őt lakóhelye abbanhagyására bírni, inkább más vidéken próbál szerencsét, hogy a csorbát helyreüsse, a megzavart lelki és anyagi egyensúlyt helyrehozza.

Önbecsülése, nagy lelki ösmeretességgel párosult vallásos érzülete tartják őt vissza a méltóságát sértő vétségektől, alávaló bűnöktől.

---

¹⁾ Schwieker: Die Deutschen in Ungarn und Siebenbürgen. 1881. 261. l. E kérdést tárgyaltam a Természettud. Füzetek. V. k. 150—146. l.

Szándékos gyilkosságok, rablások nem fordulnak elő a bolgárok között, inkább titkos bűnök, elpalástolható vétségek, p. o. abortus, a marhák megkárosítása, a kuruzslással járó mérgezések s több efféle. A legutóbbi évtized szomorú évei persze megrontották helyenkint a bolgárok becsületes jellemét. Benn meg nem élhetnek, kivándorolni pedig nem szabad nekik, itt-ott tehát közöttük is elkezd harapózni a tolvajlás (Barácsháza), de sőt a hamis eskü is (reservatioval pipára, zacskóra esküsznek, hogy lelkiismeretüket megnyugtassák), a mi azelőtt hallatlan volt. Szerencsére ily esetek elvétve fordulnak elő, s ha e jóra való népnek alkalom nyújtatik a tisztességes megélhetésre, azok ismét megszűnnek, mert hát a nyomor a nép egészséges szervezetének legnagyobb ellensége. „Durch das Elend — mondja Reich — offenbart sich anders das Leben der Volksseele (Intelligenz, Sittlichkeit) wie ehemals, das Barometer des Volksgeistes sinkt herab . . .“¹⁾

Öntudatosságának, egyéni becsülésének kifolyása, továbbá mások jogainak méltányos elismerése, személyes szabadságának minden körülmények közötti megóvása. A bolgár loyális polgártárs, nemzeti önteltségről, gőgről, másokat fitymáló suffisance-ról mitsem tud; meghajol a felsőbbség előtt, engedelmeskedik a törvényeknek; megadja kinek-kinek a magáét, de viszont megköveteli, hogy jogait szintén respectálják. 1690-ik évben Leopold cs. jogaik készséges elismerésével

---

¹⁾ Reich: Studien über die Volksseele. 1879. 430, 332. l.

és ígért megtartásával csalogatta a bolgárokat a leírt éyproveczi zendülésre, s mielőtt Romániában végleg letelepedtek volna, kiváltságaik biztosítását kérték Bassaraba Konstantintól. Erdélybe szálltukkor első gondjuk volt 1700-ban Leopoldtól kiváltságlevelet maguknak kieszközölni és Jenő hg., III. Károly császár szintén megerősítették nyert kiváltságait, midőn Kis-Oláhország Austria hatalmába, következve Krajova, Rimnik, Bradistye bolgár városok császári fenhatóság alá kerültek. Stanislavich püspök 1738-ban és Mirkovics Mihály 1776-ban nem tudták máskép a bolgárokat Délmagyarországba betelepíteni, mint annak határozott kijelentésével, hogy eddigi jogaik továbbra is épségben megmaradnak. És valóban, Mária Terezia 1744-ben kiadott levelével megújította a bolgárok valamennyi szabadsalmait: bíró- és papválasztást, patronatusi jogot, külön cimert*) szabad fajzást és kereskedést, vásártartást engedvén nekik, „felmentette őket a jobbágyi fizetéstől, katonatartástól, forspontozástól és egyéb közterhek viselésétől.“¹⁾

Azontúl sem akartak jobbágyoknak tartatni. Midőn Lovrint Gottlobbal együtt Liptai Antal ezredes kapta, az uri hatalomtól undorodó (mikép Gorove mondja) bolgárság kiköltözött; ugyanez történt a Csanádon, N.-Sz.-Miklóson betelepült bolgárokkal, midőn e helyek Nákó gróf birtokába jutottak. A kincstártól, földesuraktól szívesen bérel-

---

*) Vinga város cimere: vörös mezőben koronás T betű (Tereziopolis), bal felén kőszirten álló fehér torony. Bessenyő cimere: méhkas.

¹⁾ Tüd. Gyűjt. 1837. IX. 10—15.

tek mint szerződő felek 20—30 évre földet, de jobbágyságtól, uri szolgálattól mindenkoron irtóztak. Ez az oka, hogy az urbér megváltásánál a régi jobbágyokból földbirtokosok lettek, ők meg több helyen haszonbérlők maradtak s földesurakat cserélve, határról határra vándoroltak és vándorolnak. Kivételt képez Vinga, melynek, mint városnak sikerült nagy határ birtokába jutni, a miért maig az a leggazdagabb bolgár helység Dél-magyarországon, holott Bessenyő népe a Veres Kamarai pusztá elvesztése után egyre kivándorol. A pusztát a kincstártól legelőnek bérelte, elvesztése után felhagyni volt kénytelen az eddig üzőtt jövedelmező marhatenyésztéssel, s mivel mint egyszerű község csak 12,000 hold birtokot kapott: túlszaporodó népe abból megélni nem tud, más tájakra vándorol tehát.

A vándorlás különben benne van a bolgár vérében. Hazájában sem teszi máskép, a mint azt Kanitz több helyen említi.¹⁾ Azért bármennyire becsüljük szorgalmát, munkaerejét, nemzetgazdaságilag nem tulajdoníthatunk neki oly nagy értéket, mint az állandósított lakosoknak. Említettük, hogy a bolgár meg sváb egoista, csak hogy mindegyik más fajtából való. Mindakettőnél nagy a fizikai erő s mindakettő méltóbbnak tartja tulajdon földjét mivelni s fáradozásának hasznát kizárólag élvezhetni, azon különbséggel, hogy a sváb egész törekvése egyre irányul: minél több földbirtokot szerezni²⁾, a bolgárnál pedig a foglalkozás

¹⁾ Kanitz: i. m. I. 41, 291. II. 273, 90, 172.

²⁾ Schwieker: i. m. 355.

jövedelmezősége a főszempont: a kereseti módokban nem válogatós, ahhoz fog, miből legtöbb hasznot húzhat. Romániában juhász és kereskedő volt, nálunk csak elvétele foglalkozik kereskedéssel, a jövedelmező juhászatot (cigara) a nagyobb haszonnal kecségtető baromtenyésztéssel cserélte fel: majd kizárólagos buza- és kukoriczatermelő lett, a dohánynyal, rizsszel, indigóval, selyemtenyésztéssel is próbált szerencsét, utjabban a paprikatermelést, kertészkedést és a sertéstenyésztést kapta fel, mert valóban gazdasági viszonyaink constellatioja folytán most ez ágak a legjövedelmezőbbek! Tehát a tömeges, gyorsan gyümölcsöző haszonnak hive: s így általában — a népről, nem községekről szölok — más nemzetiség értékéhez hasonlítva, ha már Klun¹⁾ statistikus nézete szerint „az ember a legnemesebb tőke“ — a bolgár a kevesebbet kamatozó tőke. Tagadhatalanul jó kitartó munkás, de kitűző szorgalma addig tart, a mig a vele járó haszon, igényeinek földözésére elégséges, ha egyszer kevesli azt, abbanhagyja dolgát és másutt máskép keres boldogulást.

Beköltözése óta mindig hullámzásban van, folyton költözködik, hurcolkodik a bolgárság. Olyan csöndes népvándorlások ezek Délmagyarországon, melyekről a nagy világ persze tudomást sem vesz, mert hogy 10—30 család egyik faluból a másikba hurcolkodik, hogy egy-két évtized múlva újra friss rajt küldjön egy másik tájékra, — az legfeljebb az ethnographus előtt birhat érdekességgel!

---

¹⁾ Klun F.: Statistik von Oest.-Ungarn. 1876. 65, 121. l.

Az Erdélybe költözöttek csakhamar elszéledtek Nagy-Szeben-, Krassó-, Károlyfehérvárban, a hol el is veszítették nemzetiségüket. Mig Déván, Alvincen végleg letelepedtek volna, több ízben vissza-kimentek oláh hazájukba. Alig telepedtek le Bessenyőre, egy raj nemsokára 1741-ben a Bácskaságba ment, a hol szerbek között eltűnt¹⁾. Mások elszármaztak — „jobb létük próbálása végett“ — miként Gorove Milasevics után mondja, Lippára, Verseczre, Mokrin, Kikinda, Zsombolya, Temesvár városokba, Bogáros, Dugoszelo, Gottlob falvakba, de még Szeged-, Arad-, Radnára is, a mely helyeken természetesen a többségbe olvadtak. 1738-ban népesült meg Bessenyő, nemsokára N.-Sz.-Miklós, Ósanád, hol Budur P. bolgár előljárónak jószágai voltak, bolgár lakosokkal. A mint Budur visszaköltözött Lovrinba s az említett helyek Nákó grófé lettek, széjjel mentek a gyarmatosok. Écska Csaplovics 1822-ki tudósítása szerint még bolgár helység²⁾, de már 1825-ben nem az. Akkor a szomszédos Lukácsfalvára (écskai Lázár Lukács birtokára) Ittvarnok, Hajdusi-
cza és Tomaseviczára költöztek. Innen és Bessenyőből Módos népesült meg a 30-as években. 1836-ban kolera pusztított Bessenyőn, melynek félezer lakos esett áldozatul, azért azután 1837-ben Baráchháza nyert bessenyei bolgárokat. 1837-ben Gorove aggódik, ha elveszik a bessenyiektől a veres-kamarai pusztát és így csak a város 12,000 holdra menő határjukra fognak szoríttatni — a kivándorlások más helységbe még inkább megsű-

---

¹⁾ Czörnig: i. m. III. 264.

²⁾ Tudom. Gyűjt.: 1822. IV. 15. l.

rűdnek. Aggodalma alapos volt. A kincstár a pusztát, nem tudni mi okból, elvette tőlük s így elvágta fő keresetforrásukat: a baromtenyésztést. A megszaporodott népesség a telkeken ez idő óta, szokott bolgár módon többé meg nem élhet — kivándorol tehát. Így népesült meg a bolgároktól lakott legtöbb hely bessenyei kivándorlókkal: Kanak, Csebza, Módos, Izgár, Vermes stb. A két utóbbi helyről számosabban megint tovább álltak; úgy a mint Barácsházából is 1876-ban elment egy raj Szredistyére, Bókára, Skeusra, onnan pedig másfelé. 1870-ben egy másik raj távozott el Barácsházáról. Rogendorf Ittvarnokból kapott települőket és már az 1869—70-ki években Ivanova és Gyurgyevo helyeken találunk rogendorfiakat, a kikhez lukácsfalvi, brestyei, bessenyi és módosi atyafiak csatlakoztak. Azok a vizáradások folytán 1875—76-ban elkállodtak, Ivanovában alig maradt félezer bolgár, Gyurgyevóban vagy 150 (előbb 500). Ugyancsak Bessenyőből, mint a bolgártelepítések góczpontjából, jöttek nagyrészen Brestye lakosai 1875-ben. Azokat a kincstár dohánytermelés végett telepítette e tájra, innen elszármaztak Birdára, Omorra és Dentára, abban hagyván a később rosszúl fizető dohányültetést.

Élénk mozgalom, nagy költözési vágy szállta meg a hazai bolgárságot napjainkban. Mint a rajzani akaró, kaptárt kereső méhek: úgy nyugtalankodnak, tanakodnak, izgalomban élnek. A rozsda, a vizáradások, a fagy egymásután tönkre tették a legutóbbi 10 év terméseit. A nép általában szegényedik, mit legjobban bizonyítanak a Délmagyar-

országon milliókra menő adóhátralékok, melyeket semmiféle prókatori érveléssel sem lehet rózsás színben feltüntetni, a kormánynak tetszelegni vágyó hivatalos jelentéseknek. A bolgár se bír fizetni, fél a végképi elszegényedéstől, idejekorán igyekszik tehát vagyona romjait megmenteni és másutt próbálni szerencsét. Tavaly 50—80 család hagyta el a Bánságot, ez évben 200 család (Bessenyő, Módos, Barácsháza) készült kimenni. Eladták mindenüket s el is jutottak Orsováig, onnan — vissza parancsolták őket!! . . Ez még hagyján, végtére az állam nem prédálhatja „legnemesebb tőkéjét, az embert“ — de kérjük, gondoskodtak-e arról is, hogy megélhetési módot nyújtsanak a munkás, ambitiosus, habár vesztegelni nem igen tudó népnek?*) Aligha! Pedig véleményem szerint értékesíthetnők, sőt fokozhatnók a bolgárokból rejlő munkaerőt, tehát a nálunk különben sem szertelen nagy, nemzetgazdasági munkatőkét — ha nem érdekelt hivatalnokok és kinstári bérlők kénye-kedvére bizzuk sorsukat, de méltányos bérletszerződésekkel, kölcsönökkel vagy legalább némi adóleírásokkal kedveltetjük meg velők a magyar hazát. Az ily loyális eljárás képes lesz azután idővel a bolgárok sajátos vándorkedvét is lelohasztani s őket maradáságra szoktatni; erre azonban elégtelenek az eddigi negatív rendszabályok, a kivándorlást egyszerűen betiltó rendeletek! . . .

A költözködéssel vele jár a nemzeti

---

*) A szegény népen egy főurnak esett meg a szíve — s ez a nagyméltóságu esanadi püspök Bonnaz Sándor ő Excellentiája volt, ki híveit kétségbejítő helyzetekben atyai szeretettel fölsegélte akkor, midőn mások fölöttük egyszerűen napirendre tértek.

typus átalakulása. Emberfajták módosulnak vándorlás és idegen elemekkel való érintkezés folytán, annyival inkább valamely nemzetiségnek rajokban elszóródó töredékei. A többség példája vonz. Az ethnológiában csak oly hatalmas az alkalmazkodás, utánnzás törvénye, mint a szerves világban. A kis töredék elveszti jellegét s az uralkodó typushoz simul, ha nem bír elég nagy ellenálló erővel, mert Bagehot szerint: „Nous savons tous, comment certaine influence insaisissable fait, que nous imitions, ou que nous essayons d'imiter les manières de ceux, qui nous entourent“¹⁾ — elváltoznak tehát a szétszóródó bolgárok is. Geographiai nevek és plébániák név-lajstromai bizonyítják, hogy bolgárok oly dél-magyarországi helyeken is éltek, a hol ma hírüket se hallani. Idézünk néhány példát jegyzeteinkből. Eloláhosodtak: Sviniczán, Orsova környékén, Szlatinán, Butyinben, részben Rékáson. Horvátokká lettek a bolgárok Perlaszon, Hajdusiczán, Tomasoviczán, Bókán, Bresztovácson, Rékás (sokác)z. Még el is németesedtek. Így a Lovrinban visszamarendottak (a lothringeni 1785. német-francia betelepítés után), Gottlob, Bogáros, Csanád, N.-Sz.-Miklós szórványos bolgár lakosai, a mi nem áll fentebbi állításunkkal ellenmondásban, mely szerint t. i. a németeknek nem sikerült bolgár községet elhódítani, mivel a most nevezett helyeken a bolgárok sohasem képeztek többséget. A hol többségben vannak, vagy legalább is jelentékenyebb szám-

¹⁾ Bagehot: Lois scientifiques du developpement des nations Paris. 1873. 98, 195. Waitz: Anthropologie I. 78.

ban, p. o. Dentán (310 német, 103 magyar, 420 bolgár), Lukácsfalván¹⁾ (422 magyar, 300 bolgár), ott nagyobb a szívósságuk, egyediségöket meg nem változtatja sem az oláh, sem a sváb. Példa reá: Vinga, Bessenyő, Bolgártelep, Brestye, Barácsháza, Kanak, Ivanova, Rogendorf. A kisebbségben lévő bolgárság ellenben ma is hasonul a többséghez, már nyelvtanulási könnyedsége miatt is. E tekintetben osztja fajtásra sorsát Romániában²⁾ és mint önhaszonleső nép nem válogatós a nemzetiségekben. Károlyfalván p. o. (a lakosság $\frac{1}{6}$ -a) nemcsak németül beszél, de német lányt is vesz feleségül, az iskolában megtanul németül olvasni, írni. Omoron meg a magyarhoz simnl. Módoson (a lakosság $\frac{1}{5}$ = 500) mindkettőhöz.

Az által, hogy a bolgárok költözködéseik közben idegen nemzetiségekhez ragadtak, nem tudtak oly mértékben nálunk elszaporodni, mint azt közel 150 évi ittlétük alatt a közönséges calculusból következtetni lehetne. A bevándorlásnál voltak körülbelül 5000 (a krassovánokat nem számítva), ma vagy 26,000 vannak, a krassovánok leszámításával pedig 18,000, tehát alig négyszerre növekedett a számuk.

Ebben eléggé nyilatkozik a sváb és bolgár egoismus közötti különbség. Az előbbi gyarapszik általa, az utóbbi fogy. Ott a magasabb fokú intelligencia, az értelmes számítás vezeti az önzést, itt a közvetlen legközelebb élvezhető haszonra

¹⁾ Szentkláray: i. m. I. 449. l.

²⁾ Reclus i. m.: I. 224. Hellwald: Die Erde und ihre Völker. II. 298.

irányul minden. A sváb a földbirtokhoz ragad, azt semmi szín alatt oda nem hagyja, kétségbe esik, ha birtokát megcsonkítják. (A tavalyi barbár executiok alatt több öngyilkosság történt a sváb falvakban, néha csak egy darab föld miatt!) — A bolgár bizony ott hagyja, ha végromlását látja és máshoz fog. A sváb terjeszkedik és tömörül, a bolgár is terjeszkedik, illetve elszóródik és elenyész. A sváb a földbirtok összevásárlásával kiszorítja helyéből az eladósodott ráczt, oláhot stb., tartózkodó állást foglal el mindaddig, a míg az occupált helységben kisebbséget képez, de többségre, befolyásra törekszik minden áron, a mit a bolgár éppen nem tesz. Érdekesekek azon küzdelmek, melyek vegyesajkú községekben a bíró-, jegyzőválasztásoknál folynak. A sváb rendszeren a magyaroktól ajánlott jelöltre szavaz, hogy a ráczt, oláhot kiszorítsa s ha győz, mielőbb-utóbb be szokott következni: akkor az idegen elem sorsa el van döntve, az pusztul, hátrál, eltűnik végkép. A sokból illustringkép csak egy-két példát. Gyertyámosnak 1785-ben 2550 lakosa közül vagy 300 német volt, ma mind az, sőt e helyről, mint gyujtópontról, elszármaztak a svábok az egész vidéken, összevásárolták a földeket és kiszorították az oláhokat falvaikból. Verseczen (neve is rácsvoltát igazolja, azt jelenti, hegyi város) 1720. kevés német volt, ma a 24,000 lélekszámnak nagyobb fele az (13,800). Kuriosum gyanánt megemlíthető, hogy még a Fehértemplom melletti langenföldi cigányok is elnémetesedtek. Mellőzve a többi példát, összegezésképen csupán azt hozom fel, hogy 1761-ben Délmagyarországon 17 német

község volt,¹⁾ ma 98 helység tiszta német, 28-ban a többséget képezik és 72 helyen a számbavehető lélekszámot, összesen tehát mintegy 200 községben laknak; holott a bolgárokról egyszerűen azt constatálhatjuk, hogy itt is, ott is éltek valamikor, most meg végkép elenyésztek, s a mely helyeken ma még tékintélyesebb számban élnek, ott is züledeznek, szétmállanak inkább, semhogy felülkerekedni tudnának.

Nem kenyerünk ezen ethnologiai tényekhez politikai conjecturákat fűzni, vonja le belőlök kiki a maga következtetéseit! Azonban el nem hallgatjuk azt a teljesen indokolatlan irányzatosságot, mely újabb időben felkapott s a délmagyarhoni svábság ellen szórt becsmérlésben, kicsinylésben, oktalan fajgyűlöletben nyilatkozik. Azon tény, hogy a délszláv és az oláh elem, daczára jelentékenyebb számának nem tud Délmagyarországon prosperálni a svábok nemzetgazdaságilag nagyobb versenyképessége és kétségtelen terjeszkedése miatt: úgy látszik soknak nem tetszik, s a mi csudálatos, resensust csinál egynémelyik számbavehető fejnél is, eltekintve a hirlapi phrasisokból élősködő tanulmány és meggyőződés nélküli rövidlátó izgága politikusoktól. — Pedig a svábtól nem félhetjük Délmagyarországot. A sváb jó hazafi volt, az marad továbbra. Arra igen és pedig egyes-egyedül arra támaszkodhatik bizton itt lenn a magyar. Merő révedezés, szavakkal való játszás s az ethnogr. tényeknek teljes félreismerése tehát azon heterogen ele-

---

¹⁾ Schwieker: Geschichte d. Banats 1872. 371. V. ö. Aldana 1761. térképét Szentkláraynál I. k.

mek szövetségére építeni ide lenn a magyar nemzeti politika jövőjét, kik nagy nemzetesetekre támaszkodnak és azokkal földrajzi folytonosságban élnek. Amagyar államiság nézetünk szerint addig él és gyarapszik, a míg az osztr.-magyar monarchiában a magyar és német elem birja a politikai túlsulyt. Mihelyt a dualismusból a rumunyok és szlávok hozzájárulásával tria- vagy quadrialismus lesz: az szükségkép confederatio s a vele járó állami bomlásra vezet.¹⁾ Azt jól tudja, kiérzi a délmagyarországi sváb és a magyarhoz mint természetes szövetségéhez simul. Azért nincs okunk neheztelni, ha éppen ő terjeszkedik a Bánságban, a ki barátunk — már csak önérdeke miatt is. Bezzeg nem teszi más, hanem vagy megtartja faját, vagy válogatás nélkül beolvad abba, kivel sorsa véletlen összehozza, a miként azt a bolgárnál láttuk.

Valjon a német települők, „noha a miveltebb nyugatról magukkal hozták a világnézetek némitisztább és emelkedettebb faját, általános mivelődési tekintetben föllendülést“ idéztek-e elő Délmagyarországon vagy sem, és „csupán helyi és nem országos jelentőséggel“ birnak-e: mindezek oly dolgok, melyeket nem lehet egyszerű categoricus „sohasemmel és nemekkel“ elűtni, mivelhogy sok szó fér ahoz. Annyi bizonyos, hogy ha már ezek culturális értéke és közvetlensége Délmagyarországon jelentéktelen (?) a ráczoké, oláhoké

---

¹⁾ Érdekes tanulmányt közölt erről egy „volt diplomata“ az Auf der Höhe című folyóirat 1881. I. számában.

meg bolgároké akkor éppen semmis. (Helytelen a conclusio, mert hamis a föltevés is.)

A mi különösebben a bolgárok szellemi tehetségeit illeti, azokon bizony sok magaslatni valót nem találunk — gyalázni valót sem.

Már az eddigiekből is látható volt, hogy a bolgár realis gondolkozásu ember. Szelleme a közvedent ragadja meg s azon tapad, magasabb foku eszmélődés, fogalmak megrostálása, miként Hegel mondaná, eszmei alkotás nem sajátjai. Az inductio „logikai lépesőjén“ bizony nem tudna magasra kapaszkodni, szivesebben időz a való létezők körében, a melyeket úgy a hogy hasznára fordítani igyekszik. Oly kérdésekben, melyek a mindennapi tapasztalásból ki nem magyarázhatók, a hagyományt, tekintélyt vagy az öröklött nézeteket veszi mértékadóknak. Rejtettebb okok fürkészése nem az ő köre. Reá csakugyan illenék a genialis Turgot megjegyzése: „Quand les hommes sont ignorant, il est aisé de tout savoir.“ Kényelmesek a gondolkozásra, a mit a német így fejez ki: Gedankenfaulheit. Ne tévesszük ezt össze azonban a „Begriffstüzigkeit“-féle kifejezéssel, melylyel Slavici a rumunok szellemét jellemzi, amaz az elemzés és synthesis hiányosságát, dőcögösségét jelzi, emez az új ismeretnek merő visszautasítását, a szellem fogékonyságát jelenti.

Bizonyos fokú közmíveltségre minden bolgár igyekszik szert tenni, ha mást nem, olvasni már csak a templom kedvéért is megtanul. A népiskolának mindenféle, oda nem való tárgyaival persze keveset törődik, mert praktikus esze megtudja vá-

logatni, mi való paraszt természetének, mi nem. Korán fogja gyermekét a gazdaságra, további nevelését a házi hagyományos fegyelemre és az életre szokta bizni. A fiu a házban, az öregebbek és testvérek példája alatt nevelődik ki. Ha jómódu a gazda, középiskolába küldik a fiút, de átlag nagyon közepeszerű tehetségek e bolgár diákok! A mit eltanulni lehet, p. o. nyelveket, azokban csak tesznek előmenetelt, a hol azonban intensívebb, sokoldalúbb szellemi munkásságra van szükség: ott elmaradnak a többiek mögött. Azért félbe hagyják az iskolázást, kevés végzi mind a 8 osztályt. Innen az a jelenség, hogy a csanádi egyházmegyében, a mely alá a bolgár plébániák tartoznak, oly nehéz bolgár ajku papot kapni. Hanem kénytelenek német, szerb és horvátajku káplánokat a bolgár helyekre küldeni, hogy a nyelvet elsajátítsák. S a legmiveltebb és leggazdagabb bolgár községekben: Vingán például az intelligencia (orvosok, ügyvédek, polgármester, kapitány stb.) magyar és német, nem tiszta bolgár eredetű. Megjegyzem azonban, hogy a vérsere fejlesztőleg hat tehetségekre. Így a városokban élő bolgárok között (a kiknek persze csak nevük és multjuk bolgár), sok jóra való kereskedőt, iparost és ügyvédet találunk. (Fermedzsin, Velesov, Telbisz, Budur, Tomjanin). Kiváló tehetségeket eddig nem tudott a hazai bolgárság felmutatni, ha ha tehát Perty és Fr. Müller¹⁾ szerint valamely néptörzs szellemi erejének mértékét kiváló elméi

¹⁾ Perty: Die Anthropologie als Wissenschaft vom körp. und geistig. Wesen des Menschen. 1874. II. B. 197. Friedrich Müller: Allgemeine Ethnographie 1873. 510. 1.

szabják meg, a bolgárság szellemi életrevalóságáról kevés jót mondhatni. Sem a művészet, műipar, sem a költészet tudomány terén nem találunk bolgároktól figyelemre méltót. Házi iparuk 150 év alatt egy lépéssel sem haladt előre, ugyanazok a dessein-ek, ugyanoly primitív fárasztó a szövési mód, mint beköltözésük előtt. A Romániában üzött kereskedelemtől egészen elszoktak. Költészetük oly pongyola, gondolatszegény, a benne kifejezésre juttatott érzelnek oly banálisak, köznapiasak — mint a bolgár egész prózai kedélyvilága és minden idealis föllendüléstől távol álló gondolkodásköre. Mennyivel különbek a többi hazai délszláv törzseknek képekben gazdag, érzelmektől lüktető népdalai! Ritkán szokott a bolgár dalolni, részint mert érzelmeit röstelli a világnak tudtára adni, részint mivel kedélye nincsen dalra, vidám kedvre hangolva. Ha mégis nótára gyújt, azok a párbeszédes, balladaszerű dalok a rideg prózai élet jeleneteinek költői zománcz nélküli pusztá elmondásai. A mezőgazdaságra fordított nagy szorgalmuknak is nagyobb hasznát látnák, ha a kitartó serénység, náluk nagyobb foku intelligenciával párosulna. Tömeges, sokat fizető termelésre törekszenek, mint alább látni fogjuk, s ha kísérleteikkel felsülnek, számitásaikban csalódnak, kedvüket veszelve mashoz fognak.

Mivel belenyugosznak az eltanult vagy apáiktól átvett nézetek helyességébe, nagy barátjai a családias hagyományoknak és nem bajlódnak a rejtelmesebb okok feszegetésével: gondolat- és kedélyvilágukat a babona tartja fogva.

Sajátos a bolgár phantasiánál, hogy a borzalmast szereti. Rémképeket alkot az, melyek a bolgárt, családját s hozzátartozóit, vagyonát és vetéseit folyton fenyegetik és melyek ellen a vallás szereivel és a kuruzslással hiába védekeznek. Szarvasmarháját a boszorkány (veštica) rontja meg, lovait a vampyr nyomorgatja, őt magát a kuruzslás teszi beteggé vagy szerelmessé. Óvatosan kerüli ki a kócos kerítéseket, trágyadombokat, pocsolyákat, karóra kötött csomókat, mert erősen hiszi, hogy babonázás, aláöntés, csomós göncz által baj érheti. még v a m p y r (upir, murony) lehet belőle. Az ilyen megbabonázott vampyr meg nem hallhat, mert halála után 9 napra kikel sirjából, haza jár minden éjjel, elpusztít minden enni valót, tör, zúz minden útjába esőt, megfojtja a baromfit, összezsombokosítja a lovak farkait, elmozdítja a butorokat helyükről, a míg a megrémült házbelieket a kakas kukorikolása meg nem szabadítja. Ha a családban egymásután többen elhalnak, azt a vampyrnak tulajdonítják. Járvány idejében éjfélkor fekete lóval kell a sirokat kikutatni, melyik alatt nyugszik a vampyr? A ló a vampyr sirhantját nem meri átlépni. A vampyrt oldalt vagy arcára fektetve épen találják. Akkor czöveket kell mellébe verni, vagy szivét kivenni és a siron elégetni. Az is igen probatus szer, hogy a vampyros sirról egy zsák földet vesznek s mihelyt a vampyr megjelenik, elébe szórják a földet. Ő hirtelen felkapja azt és megeszi. Így ki lehet csalni őt a Maros partjáig. Ott azután hirtelen vízbe dobják a zsákot, a vampyr utána ugrik s a család megszabadul a zakla-

tásoktól. Valamelyik Begov nevű vampyrt ily módon kergettek ki Vingából a 40-es években. A bolgár vampyr abban különbözik az oláh és szerb phantasia hasonló alakjaitól, hogy vért nem szí, de ijjesztéseivel teszi beteggé a háznépet és pusztításával szegénynyé a családot és a rokonságot. A vampyr a Bánságban már nagyon régóta ismert¹⁾, szintén egyike azon képzeleti szörnyeknek, melyekkel a földkerekség minden táján találkozunk jelölül annak, hogy az emberek psychikailag a gondolkás törvényeiben egyek.²⁾

A vampyrismussal sokszor felcserélik a vlkodlak (farkas ember)-féle vakhitet, mely abban áll, hogy az ember kuruzslás által álattá lehet. Éjjel a farkasok, kutyák közé keveredik, azokkal marakodik, futkos és reggelre aléltan, összemarva találják a szerencsétlent ágyában. A krassovánok, állítólag hisznek a vlkodlakban. Nem állok jót a valódiságért, mert erre nézve csak egy adatom van, ámbár Andree szerint e balhit általános.³⁾ A szerbek és horvátok vlkodlagnak nevezik a vampyrt.⁴⁾

A krassovánok hisznek gonosz szellemekben (One Bože) is. Ha például valaki göresöket kapott, vagy fájdalmat érez keze-lábaiban, azt a gonosz rémek cselekedték, a kiket valahogyan ki kell engesztelni. E célból ruhadarabokat, pénzt, élelmet

¹⁾ Perty: Die mystischen Erscheinungen der menschlichen Natur. 1861. 337. l.

²⁾ Richard Andree. Ethnogr. Parallelen. 1878. VI. 93. l.

³⁾ Andree: Der Wehrwulf überall. c. c. a Globus. 1874. XXVIII. k. 360. l. Tyler: Urgeschichte der Menschheit. 467--469.

⁴⁾ Step. Karadsies: Zivot i obicaji narodna srbskoga. 1867. 213. Starè: Die Kroaten. 1882. 119. l.

áldoz a kárvallott, még pedig a kuruzslóknak (vražitoare), a kik egyedül közlekednek a hatalmas szellemekkel és tudják fortélyaikat. Nagy rémület szállja meg a krassovánt, ha forgó szelet lát közeledni. Akkor ugyanis az onebožék eszeveszetten keringenek, s a ki tánczuk sodrába kerül, annak menthetlenül elvész a keze, a lába vagy más tagja. legjobb esetben hosszan tartó betegséggel szabadul meg. Nagyon veszélyes továbbá árnyékos, buzgáros helyek körül járni, mert az ilyen helyeken, továbbá gödrök-likakban, faodvakban settenkednek a rossz lelkek. Azok távoltartása végett keresztet vet magára a krassován s mondja: „S kerstam iz Bogom da idête!“ = „Menjétek Isten és a kereszt hírével! . . .

A dögvésznek, szárazságnak, ragályos betegségeknek, pusztító állatok elszaporodásának szintén, az embernek minduntalan ártani akaró (régibogomilikus visszaemlékezések?) rossz szellemek az okai. Szárazságban a 7 krassován faluban keresztet lopnak valamelyik törvénytelen gyermek sirjáról s azt a közel levő patak vizében mindaddig rejtve tartják, a mig nem esik. Marhavész vagy járvány idejében kimennek a varázslók (vražitor) a temetőbe, a hol éjjélkor meztelenre vetkőznek, füveket szórnak a négy világtáj felé és varázsigétet mormolnak. A bűbajos szavakat persze drága pénzen sem lehet tőlük megtudni, meg azt is eltitkolják, kik a vrazsitorok, mert ha már egyszer a titok el van árulva, vége bűbajos hatalmának. Gyakran meg szégyenből sem merik a követett szertartásokat elmondani. P. o. Lukácsfalván avval csalják vissza

a tehén elveszejtett tejét, hogy az asszony éjfélkor pörén, tüzet rak a hideg konyhára, egynehányszor megkerüli azt, azután felforralja a megrontott tejet, megsarabolja a lábas szélét és mihelyt lobogni kezd a tej, sarlóval vagy villával megszurkálja — másnap a boszorkány megsebzett orcákkal maga kéri a gazdasszonyt, hagyja abba a kuruzslást s a tej újra jó.

Egerek, cserebogarak, ürgék és vakondok ellen meztelen kiáll az asszony a megkárosított földre, vállát, mellét, keze-lába fejét borral mossa meg, azután folytonos ráimádkozás közben néhány cseppet a földre önt s a maradék bort a vakand-túrára vagy a puszta földre teszi, a mitől a féreg elpusztul (Károlyfalva, Klokoties). A betegségeket szintén ráolvasás, sympathikus szerek (a betegségek másokra, p. fákra, ruhadarabokra átvitele) és gyógyfüvekkel gyógyítják, ha azok sem használnak, misét olvastatnak a beteg felüdüléseért. A gyógyfüvek között nagy szerepet játszik a csomorika (*Cicuta virosa*), a hagyma, paprika, bodzavirág, a *Chamomilla*, a *Berberis* bogyói, továbbá az *Ab-synthium* pálinkában vagy vörös borban. Nélkülözhetetlen gyógyszerek azután a szentelt víz, a nagy-szombati tűzszenteléstől megmaradt szén és tömjén. A megigézést, szemmelverést (*urič*), mi hirtelen főfájást sárgaságot, a gyereknél ijedőséget, és görcsöket szokott előidézni, avval gyógyítják, hogy szentelt vízbe a rozzant borona cövekéből való izzószenet dobna s a vízzel homlokukat megmossák (*Brestye*, *Vinga*, *Kanak*.) Az erős munka s a gyakori böjtök különben emésztési szerveiket rendben tart-

ják, azért eltekintve a krassovánok között előforduló vérhajoktól (syphilis), többnyire a hüléstől, túlerőltetéstől származó lázas, lobos és Délmagyarországon időnkint fölmerülő climatikus bajok birnak komolyabb jelleggel. Az erős szervezetű bolgáron legtöbb esetben maga a természet segít. Megemlítésre érdemes, hogy a krassovánok évenként pünkösdi napján lerándulnak Mehádiára, itt egymásután négyszer-ötször megfürödnek, azután gyorsan visszatérnek falvaikba. Augusztus 1-én, Illés napján pedig fölmennek a Szemenyik tetejére s ott a Sas-tóban éjjel megfürödnek. Azt hiszik, az egészség föntartására ez elkerülhetetlen, a betegségeket a víz magába veszi.

Előjelekre, jóslatokra szintén sokat adnak. Az idő megválasztásánál p. o. a keddi és péntek szerencsétlen napok, melyeken sem utra indulni, dologhoz fogni, házasságot kötni nem tanácsos. A pénteken lebetegedett ember felépüléséhez kevés reményt kötnek. A krassován asszonyok esütörtökön inget nem váltanak, nem mosakodnak, nem fesülködnek, péntek este meg nem fonnak. Ugyanez szokásos némely oláh ünnep előestéjén. Szent-György napja előtt nem jó baromfit enni. Gyertyaszentelő B.-Asszony napjáig okvetlen be kell fejezni a fonást, mert a későbben font szálból készült vászon egészségtelen. Az állatok közül a csuvis halált, a szarka, varju veszekedést, a gólya tűzvész hoz a házra. Vigyázni kell a hold növekedésére, ha a vetések, oltások, állatok gyarapodását óhajtjuk. Az éjjeli lepkéket Krassován, Karlsdorfon stb. megpörkölik, mert azok boszorkányok, különösen a halálfejú pille. Nem jó macskával, kigyóval talál-

kozni. Az égi jelek közül: a tavaszi első szivárványnál a tulnyomó zöld szín jó vetést, a sárga, a vörös szárazságot, a kék áradásokat jelent. A csillaghullás tisztítja a levegőt. Nagy veszélyt jelent, ha tyúk kukurikolást hallat. A testi jósjelekből említjük, hogy a burokban született gyermek igen erős lesz (hasonló a szerbeknél¹⁾). A gyermek életben marad, ha fogzása alul kezdődik. Ha a falat valakinek torkán felakad, megirigyelték tőle. Tüzelő orcák megszegyenítésre, rágalmazásra mutatnak. Szerencsét jelent a vasárnap reggeli trüsszentés, komoly aggodalmakra ad alkalmat pedig az esti. Ásitáskor megkeresztezik a száját, nehogy azon a gonosz bebújhasson. Veszélyes továbbá kihulló haját, fogat az utcára kivetni, mód nyújtatik ez által a megrontásra.²⁾ A jobb vagy bal szem, láb, kéz viszketése, a reggeli esuklás, a fül esengetése, megfelelő jó vagy rossz jóslatokkal járó jelek.

Aránylag kevésbbé babonások a vingaiak, nagy mértékben a bessenyőiek, kanakiak, brestyeiek stb., de mindezeket felülmúlólag a krassovánok.

Máskülönben, mint említve volt, a bolgárok a köznap életben, érdekeiket illető kérdésekben, a hol az abstractionnak, a szellemi megerőltetésnek különben sem nagy mértéke kívántatik, elég józan értelmességet tanusítanak. Nem lehet elvitatni tőlük bizonyos tapintatot, mely a helyesre, maradóra törekszik. Nagy elmékkal nem rendelkeznek, nem születik közöttük tehetség, mely talán a bol-

---

¹⁾ Karadsies: Zivoli obiesaje stb. 221. l.

²⁾ Hasonló észjárás majd mindenütt. Tylor: Anfänge der Cultur. 1873. I. 115. Peschel: Völkerkunde 278.

gárnak irányt tudna adni, s ha születnék is, a nép ethnographikus helyzete miatt inkább más téren keresne szellemének megfelelő működési kört. — De birnak másrészt oly nemzeti tulajdonokkal, mondhatni praktikus erényekkel, melyek nekik mint külön nemzetiségnek jelentékeny ethnikai értéket adnak s hiszem eddigi fenmaradásukat biztosították. Ide tartozik a többször hangsúlyozott tevékenységi ösztön, a vagyonosodás ambíciója, ha túlzott haszonlesésbe nem fajul, a mások iránt tanúsított loyális, a tekintély készséges elismerése; a vallásosság s a vele járó lelkiösmeretesség; nyugodt békés világnézet; az önbecs, mértékletesség és végre a bolgár egész életét uraló vágyait és törekvéseit irányzó családiasság.

Buckle szellemében a népet totalitásban véve, a bolgárok tulajdonainál fogva jóra való nép, hasznavehető telepes Délmagyarhonban. Hibáit az idő, fokozódó közmívelődése s a kedvezőbb gazdasági évek majd lecsiszolhatják!

Közmondásaik szintén e tulajdonoknak adnak kifejezést.¹⁾ Csak néhányat idézek azokból, mivel nagyon óvatossá kell az ilyesmikkel ellánni. Nem mind bolgár gondolat, a mit bolgár ruhába öltöztetnek!

Munkásság:

„Bulnavija“ čelěč ni moj,
Marzelivija po ni moj,
Da si pu mogni!

A beteg nem bír,
A lusta még kevésbé,
Magán segíteni!

---

¹⁾ Balgarsci deněvnič ud Leopold Kossilkov. U Timisvár. 1879. 30. l. Használtam továbbá a szíves derék bolgár tanítónak kéziratát is. Köszönet érte!...

Légni pa spi da si činiš,

Ne drugugu da nadmenes!

„Satu“ ij tasku, ništu ij nalesnu.

Feküdj le, és aludj, hogy magad
kinyugodhasd,

De nem azért, hogy ebben másokat megelőzz!

Minden nehéz, semmi könnyü.

Család:

Koi te „rani“,

Toj te brani.

Koi te huka,

Ni te luta.

Ki nevel,

Az véd is.

A ki megszid,

Az nem néz téged bolondnák.

(Javadat akarja.)

Cclëka lagûdi, ženâta to slâdi,

Ditëtu to kripi, žemajlskutu imânji.

Darvôtu ud žilata glinëji,

Ribata, to ud glavâta smardi.

Koj zakoko se dluvi,

Zarad unuj da se darži.

A férfi a megtartó, a nő az édesítő,

A gyermek a gyarapító a családi
(földi) vagyonnál.

A fa gyökerétől rohad,

A hal a fejétől.

A mibe kapaszkodtunk,

Ahoz fogózkodjunk.

Közélet:

Uvêrvaj se u Boga,
Guspudina na horata.

Koj mâlëi,

Tâj ni spi.

Koj kače si važi,

Taj za si ij urvaži.

Koj ti dava,

Ni te vara.

Meždu žuvot i žuvota,

Gulëma ij razli kata!

Nidë bi lakuma, na jaderiji i pîče,

Bolja takâzi kantu sirumasite.

Bizzál Istenben,
Az emberek urábau.

A ki hallgat,

Nem alszik.

Ki a mint megköti,

Ugy oldja majd fel.

A ki neked ad,

Az meg nem csal.

Élni és élet között,

Nagy a különbség!

Ne légy mértéketlen evés-ivasban,

Inkább ilyen (mértéktelen) ada-
kozó a szegények iránt.

Korena zamanj gurči,

Oškata, ta po sladi.

Keserű a gyökér.

Édes a gyümölcse.

Szolgáljanak e közmondások egyuttal a hazai
bolgár dialectus mutatóványai gyanánt. A mi

bolgáraink beszéde abban térel a balkánvidéki bolgár nyelvtől, hogy oláh,¹⁾ magyar (p. sèkaktèl = sokféle, varmegja = vármegye, čeleda = eseléd marva = marha, srečjn = szerencsés) kölcsönzavai vannak s egészben a szerbhez áll közelebb, míg a Balkántúli bolgár nyelve az oroszéhoz. A mi bolgáraink minden nehézség nélkül megértik a szerbet vagy horvátot. Megesik akárhány helyen, hogy a pap horvátul prédikál, a hivek bolgárul beszélnek és imádkoznak, a község házában pedig oláh (még Vingán is) a közlekedési nyelv! Nem akarunk neveket emliteni, de ha már bolgárul nem beszél a hatóság a néphez, miért éppen oláhul? . . A bolgár könnyen tanul nyelveket, beszél is mind-egyik legalább két nyelven (bolgár német, bolgár magyar, bolgár oláh, szerb) csupán a pórnök képeznek kivételt. A nők mint mindenütt, itt is a nemzetiség legjobb fentartói. Az anyai szeretet és a bölcsődal édes szava Chateau briand szerint a koporsó zártáig feledhetetlen marad! Ha tehát a közéletben más nyelvet is használ a bolgár, ott-hon a családi körben szülei, szeretett neje és gyermekei kedvéért bolgárul beszél. — Megjegyzendő, hogy majd minden nagyobb bolgár községnek megvannak a maga különös szóejtései. A brestyeiek, bessenyőiek némileg eltérnek a kanakiaktól, lukácsfalviaktól, valamennyien a vingaiaktól, ámbár azeltérés csupán hangzók módosítására, betűk lágyítására s némely idegen átvételekre szorittatik. Legtősgyökeresebb a bessenyői. A hazai dialectusnak eddig nincsen egységes grammatikája. Ez irányban fáradozott

¹⁾ Kivált a vingai!

P. Fermedsin Eusebius, volt vingai praesidens (a vingai franciskánus plébánia-ház feje), de mindeddig kéziratának nem került nyilvánosságra. Kossylkov vingai tanító részint népiskolai könyvek, részint naptárak és egy vingai bolgár néplapnak („Vingánska Nárudna Nuvála“) kiadása által legalább ösztönzőleg hatott az irodalmi nyelv kifejlesztéséhez. Jelenleg bolgár magyar-német szótárhoz gyűjt adatokat. A hazai bolgár népéletnek, nyelvének, dalai- és szokásainak a jelenben egyik legkitünőbb ismerője Jaeger János, volt bessenyei, most vingai káplán, a ki nép között felnevekedve, mint pap a legtöbb bolgár helyen megfordult, megfigyelő tehetőséggel, kedvvel és a szükséges előképzettséggel bír a hazai bolgárság tanulmányozására. Igen sok adatot bocsátott rendelkezésemre. Irt a bessenyői kántortanítóval egyetemben szép bolgár énekes imakönyvet*), és szorgalmasan jegyezteti, gyűjtögeti a bolgárok szokásait, közmondásait és dalait. Gyűjtésének kiadásával nagy szolgálatot tehetne a délmagyarországi néprajznak.

* * *

Szellemi tehetségek, tulajdonok tekintetében tőlünk telhető objectivitással és pártatlansággal ime jellemeztük a hazai bolgár népet. Elmondtuk fogyatkozásaikat, hibáikat. — másrészt kiemeltük a népszellem díszére méltó jellemvonásait. Hátra volna még egyet-mást a bolgárok kedélyéről

---

*) A temesvári tázház. Bibies Margitnak (a piarista collegium alapítójának oláh-illyr imakönyvét örzi 1800-ból. A 233 írott levélből álló imakönyv oda mutat, hogy az előkelő bolgár családok tagjai oláh és horvát nyelven imádkoztak nálunk.

is elmondani, mert azon kölcsönvonatkozásnál fogva, melyben szív és ész, kedélyhangulat és cselekvési erő egymáshoz állanak: sokat értünk meg másképp, fogunk fel helyesebben, mint ha különben, a népet egyedül intellectuális oldalról vizsgáljuk, — mindig a fél s nem az egész embert toljuk előtérbe. Perty¹⁾ nézete szerint az emberiség igazi lényege: a kedély; annak alaphangulatától függ világnézetünk, cselekvési erélyünk, vágyaink és törekvéseink iránya. A legtöbb ember s így azok socialis egysége: a nép — kedélyi érdekek befolyása alatt áll. Akárhogyan szépsítük a dolgot: alapjában önzők vagyunk. Amint az e g y e s, társadalmi állapotokat, az egyéni jellemet mindig a maga szempontjából találja helyesnek vagy helytelennek: úgy a nemzetek s újabb időben a nemzetiségek szintén csak önideáljukért rajonganak, s habár a humanismust minduntalan emlegetik, az alatt csak a nemzetiségi vagy faji humanismust értik. És maga az egyetemes emberiség nem szereti-e magát a világ középpontjának tekinteni? — Szerencsés az a nép, mely a körülmények kedvező összejátszása folytán eszménye felé közeledhetik! De hány teheti azt! Hányat fojtott meg csirájában, eltekintve a más continensen folyton alakuló és bomló népektől, az ókori egyipt, assyr, persa és római despotismus. Hány alakuló népet söpört el a népvándorlás árja, hányat akadályozott, bénított meg kifejlődésében annak utolsó hulláma: az izlam fanatismusa által szétterjeszkedett törökség?

A bolgárok az utobbiakhoz tartoztak. Vala-

---

¹⁾ Perty: Anthropologie. I. 292. l.

mennyi európai és balkánfélszigeti népek között ők voltak legjobban kitéve a törökség rohamainak. Görögország szigeti elkülönözöttsége (Peschel) népének hajózási ügyessége (melyre szüksége volt a vizen gyámoltalan töröknek) mentette meg a végleges leveretéstől; az albánok a hozzáférhetetlen hegyek között őrizhették meg függetlenségüket, a szerbek, oláhok nyugoti szomszédaiknál kereshettek menedéket — de a bolgárok földrajzi posíciójuk miatt senkire sem támaszkodhattak. A török könnyűszerrel sűrűen megfészkelhette magát (és Konstantinápoly védelme végett kellett is magát megfészkelnie) falvaikban, minden perében résen állva, a mint Kanitz¹⁾ mondja, hogy a legkisebb megmozdulást, a nemzeti szellem önállósági kísérleteit azonnal leteperje. A halomra döntött bolgár cárság és nemzeti egyház, a szabadulás megghiusult kísérletei: eléggé lehangolhatták tehát a reményevesztett bulgár népet, mely belátva, hogy hiába prédálja erejét külső actiókra, magába vonult, fásult, passiv hideg közönyös lett minden iránt s családjához hagyományaihoz való ragaszkodása által akarta egyedül fenmaradását biztosítani. Néma, komoly és titokszerűvé lett, nehogy ellenségeinek figyelmét magára költse; elszokott a daltól, mert az átéltszontagságok üldözések kedélyét borongóssá, mé-lázóvá tettek; a munkának és vallásnak adta magát át egészen, mert a hitben és a munkában találta egyedüli vigaszát és reményét a további fenmaradásra. A kettő szelidítette kedélyét, de egyszersmind zárkozottá alakította jellemét. A bolgár nem

---

¹⁾ Kanitz: Donanbulgarien. I. 23—26. l.

szereti a barátkozást, nem a gyöngédség külső nyilatkozásait. Férfiak vagy nők között élethossziglan kötött barátságok¹⁾ (pobratinstvo, posestrina) melyeket szerbek és horvátoknál találunk,²⁾ nála ösmeretlenek. Még gyermekei és neje iránt sem mutat valami különös gyöngédséget. El sem hinnék neki, látva kimért magaviseletét, a bizalmaskodást kerülő modorát, hogy ő jó férj, gondos család apa lehet. Pedig az! Ilyen legény korában is. A magyar tüzzel lelkesedéssel, a sváb számítással, az oláh érzékiséggel, a bolgár számító érzékiséggel szeret. A magyar betölti szerelmi boldogságával a világot, a sváb, oláh és szerb nyiltan mulat, tánczol, ölelkezik kedvesével: a bolgár pedig egy szemhunyorintással, még egy kézszorítással sem árulna el a világnak, kit szeret. A magyar borba fojtja szerelmi bánatát s csalódása fájdalmait, tilinkóval, muzsikával panaszolja el szíve keserveit: a bolgár mindezekről semmit se tud. Bánata, öröme, boldogsága egyaránt csendes. Féltett egyéni tekintélye, mely kizárja az édeskedést, az érzelmek őszinte bevallását mindenkor szeméi előtt lebeg. Ha p, lehet a nép táncáról kedély hangulatára következtetni: akkor a bolgárok között divatos táncolási mód hiven tükrözi le azok kedélyhangulatát. Oly komolyak kimértek tánc közben, mint mozgó automata. Egyetlen kurjantást a fölpezsdülő jó kedv egyetlen jelét, sem lehet hallani. de még mosolyt sem látni arcaikon. Minden oly szabályosan, üteny szerint megy végbe, mintha parancsra nem szórakozásból

¹⁾ Karacsics: Zsivot i običaji stb. 274. l. Pobratim. e. e.

²⁾ Staré: Die Kroaten. 1882: 140.

táncolnának. Vasárnapi délutánokon vecsernye, után összegyülekezik a táncolni vágyó ifjuság meg a kíváncsiak serege az arra kijelölt arnyékos tisztás szabad helyen. Zenéről a legénység gondoskodik. Áll pedig az két szál hegedűsből: egyik a primás, másik a kontrás, kik azután unos-untig egy áriát nyúznak. A tánc sem nem „kolo“, sem a bulgár „hóra“ nevű nemzeti tánc, ámbár mindkettő lényegileg körtáncz. Mivel a kolónak legalább is 15-féle változatát tánczolják a délszlávok,¹⁾ nem merem a bánsági bolgárok tánczát nemzetinek, különlegesnek nevezni, azért pusztá leírását adom. A leányok menyecskék körbe állanak, a kik csak nézők, a földre körbe telepednek. Középen a legények sorakoznak, balfelül a sor vagy sorok mellett a zene szól. Először lassan járnak 2 lépést jobbra, kettőt balfelé téve, mintegy hintázva magukat, mi közben szemüket a lányokon jártatják. Azok ugy vigyáznak a legények arcmozdulataira, hogy a legceskélyebb izomrángást is észreveszik, mi a táncra hívásjele, s nagy szerényen de készségesen a körbe lépnek. A legény erre a lánynyal lépked kettőt jobbra ugyanannyit balra, mig valamennyinek párja nem akad. Erre páronkint forgolódni kezdenek, minden pár más irányban, mi az egész körnek, ha meggondoljuk, hogy a párok mind 16—18 éves pompásan kicifrázott legények és lányok, igen csinos kinézést nyújt. Majd megfrissül a zene, a legények $\frac{3}{4}$ tactusban dobognak lábaikkal, fölemelik a lány kezét, megforgatják, s hármát dobbanak lábaikkal negyedekre a lánynyal együtt fölugranak. Vé-

¹⁾ Rajasich: Das Leben der Südslaven. 1873. 107. l.

gezetre a lányt fölemelik. E közben egy szót egy mosolyt sem váltanak. Az oláh verseket mond táncosnéjának, minden fordultnál kidicséri valamely előnyét. átöleli emelgeti. Ez teszi éppen érdekessé, elevenné a nép táncát, a hol a jó táncos arra való, hogy a lányt ugyancsak kitáncoltassa. Ilyen a szerb is tánca közben. A magyar még a sváb sem kegyelmez táncosnéjának, ugyancsak járja vele, hogy beleizzadnak mindaketten, egyse fukarkodik a kitörő jó kedv csattanós nyilatkozásaival, ismételteti a nótát, ütögeti bokáját lobogtatja kendőjét, kalapját. Mindazt nem teszi a bolgár. A mily egyhangúan ismétlődik a strófa: oly egyformán csendesen járják. Egy sem hevül, egy sem lelkesedik, mintha napszámba ugráltatnák tagjaikat! . . . .

S ilyen közönyös prózai a legények és lányok közötti közlekedés is. Az érzelmességnek, naiv kötődésnek, fesztelenül gyöngéd közeledésnek hire sincs a bolgárok között. Mindkét nem félénk, tartózkodó s látszólag hideg. Láttára az ember örökké a középkor „züchtige Jungfrau“ és „unbescholtene biedre Ritter“-féle alakok jönnek eszünkbe bulgár paraszt köntösben és modorban! Másrészt oly köznapias érzésű és gondolkozású, hogy azon csak az ethnograf nem csudálkozik, a ki tudja, hogy a köznép gondolkodása és érzülete nem ám oly művészi, mind azt, a szalonokban cifraságra kitett népköltési anthológiákban olvasni szoktak. Lássuk például, hogyan gondolkodik a nősülni akaró vinkai (tehát aránylag legműveltebb bolgár) legény: Az első versben elmondja (Drágu mi 'j ás da

žuveja.) hogy szeretné már a megérni házasság idejét. De özvegyet nem vesz el, hiszen ő sem özvegy (az nálunk a szokás). Azután fiatal és tehetős, mint a falu tudja, tehát vén lány sem kell neki. Senki sem mondhatja utána, hogy erőtelen, hiszen ő helyén való legény, minőnek őt az egész falu ismeri. Fiatal lányt vesz tehát nőül, mert ez „akármerre jár, sietve lépked“ (élénk). Azután jó kedvű, a minő a szive kívánsága. E vers így hangzik:

C' lèl ótu mládu mumiče
Nadi hodi, pa se tiče
Sé 'j veselu, pa nariče,
Baš kačetu mi ubiče.

Mert csak a fiatal lányka
Akár merre is jár, sietve lépked,
Mindig vig és oly hozzámvaló
A minőt magamnak csak kívánhatok.

Már akármit mondjanak a lány szülői, a lány utána eped, s ha az anya sem egyezne, a lány akar, mert két kolbászt süt számára (Makar majcáj da me mrázi, Dvê kalbasi za m' upráži!) Fehér borral is megtraktálja, hogy a szülők vele együtt étkezzenek és hozzá feleségül adják:

Još za izvadi vinnu bêlu
Ótu i mamičtu 'j stêlu.

Még fehér bort és fog elém adni
Mert a lány is úgy akarja (hogy
ővé legyenek)

S méne za pijat, i jedat,
Pá mumičtu da mi 'j dadat.

Velem fognak étkezni szülői
Hogy a lányt nekem adják!...

Bizony kevés benne a költőiség!

Őszinte realismusnak, s a beléje nevelt félénk vallásosságnak ad kifejezést következő dalban, melyet Brestyén, Dentán, Omoron énekelnek. Tartalma az: A legény kedvesét a házból csalogatja, de a leány gyermeki engedelmességgel feleli: hogyan teheti ő azt, hiszen neki nem szabad önakaratulag

szüleinek házát kinyitnia, azután engedelmesnie kell, hogy azért megdícsérvék:

Kače Libi (Mili) da mi märe:	Hogy ne törödném vele
Cije vräta gji utvarem?	Hogy kinek ajtaját nyitom?
Näšte dagji slušam móra	Hiszen engedelmeskedni kell
	őveimnek,
Da me fälat sate hora.	Hogy az emberek megdícsérjenek.

Meg azután a „zöldszemü ördög“ (öreganya, néni?) ki örömeiket rontja, (Dét' rádusta mu ja kvárat, Idin drugji mu uds tránvat) és őket egymástól eltiltja — az is útban van. A legény arra azt feleli, hogy ki nem bírja tovább, mert sajna szive odáig van és orcái égnek. (O muje sarei izgurê . . . . Čarven, vesel ti'j ubraz moj')! Miért vannak a világon — így tűnődik magában — oly szép szemek és szemöldökök? ezek minden bűnek okozói:

Sam ušte i bärvite,	A szemek és a szemöldökök,
Tija mu pravat grêšbite,	Ezek ösztökélnek bűnre,
Gä mi bi bli uči, barvi,	Ha nem volna szem és szemöldök,
Nibi imälu greh vé tašči.	Bűnök sem lennének!

A leány válasza: kérje hát el kezét, küldjön törülközőt, benne 100 ezüst forintost, hadd csapjanak eljegyzést. (Pisčir Mili da mi dedes, da raprävim malku gudeš, Jij u pisčere sto srebro. da naprava u duma dubro . . .) Járjon kedvébe az öregnek, „Falmisz“-el üdvözzölje, hogy azt megkérlelje. A mire az a legény válasza: „Ha tieid nem akarják, kedvesem, hogy enyém légy, egye meg őket a féreg.“ (. . . Vaste nistat čarvejete da gji jadat . . .)

Egyszerű nyers gondolkozás és érzés, oly hiemetlen, költőietlen, minő a bolgár lelkület!

Máskülönben verselő tehetséget nem lehet tőle elvitatni. Ha valami különös esemény adja magát elő, akár szomorú, akár vig a bolgár, azt az epikus tárgyiasságával versbe szokta szedni. Lyrai elem, phantasia persze abban is kevés van. Azok a népballadák úgy látszik nem költői gondolatokkal és mélyreható érzelmekkel, mint tartalmuk rideg valójával igyekeznek hatni. Rendesen énekelve adják őket elő a sedenkákban, fonókákban vagy a szövőszéknél, nyilvánosan nem. Így p. o. Brestyén énekelnek egy Roku nevű balga bíróról, ki dőreségében mindent bíróválasztásánál vert el, utoljára három hold földjét három üst pálinkáért adta el, s a maradék pénzen birói ködmönt vett. Ugyancsak ott és Bessenyőn olyan rémdráma-félét örököltetek meg párbeszédes balladában. Minden sorát háromszor kell ének közben ismételni. Meséje következő: Vanja felesége Petra (Petronella) szereti a Jóska bérést. A szerelemfúltó Vanja megöli mind a kettőt s azután önmagát. Kivonatossan közlünk belőle egy-két verset:

Petra pámetna da 'j blá, — Ta ud sedénka nibi si utíšla. (3-szor ismételni.)

Petra Joška katu, 'j vidêla, — Tá prez gláva se 'j rozsmêla (refrain.)

Ha Petra okos, nem jő a fonokából haza.

Amint Petra Jóskát megpillantja, mosolyog örömeiben (feje fölött nevet.)

Azután csalogatja a hűtelen nő Jóskát fehér borral, fehér peccenyével. A többi el van hallgatva. Rögtöni fordulattal csak a végiből sejtjük a megbüntettetett hűtlenség véres tettét, mert így folytatja a nóta:

Petra mora da svidoči — Durdi si Vanja noža natoči.
 Ejgje doktore varvat, Petra Joška da uderat.
 Petrának vallani kell, a mig Vanja kését feni (hogy
 megölje a bűnös nőt.)

Ime jönnek az orvosok Petrát és Jóskát nyúzni
 (bonezolni.)

Amint az meggyilkoltakkal szokásos. Azután
 folytatja:

Mola va se guspudare — Nidete ne homa zatváre,
 Durdi Petra učinovam — Či sas mijasuja ni šta hurtuvam,
 Kérlek Uraim, ne esukjatok be mindjárt,
 Mig Petrát el nem temettem. Nem akarok ily mihasz-
 nával szembesítve lenni.

A katonának besorozott legény (hírgyenj) így
 epelkedik édes otthona és övéi után:

Kātu m'ama me j rudila
 Scarim povij me j puvila

A mikor anyám megszült,
 Fekete gyászpólyába göngyölgetett.

Kāt me 'j máma salulêla
 Žalna pësenj mi 'j zapêla

S a midőn elaltatott,
 Bús altatót zengett.

Za katána udredíni
 Hájda brájča da utid'mi!

Katonának besorozva,
 Jertek barátim menjünk!

Puſei âku dubávemi
 Dušmanina za pubij'mi.

Majd ha puskákat kapunk,
 S ha az álnokot megverjük.

Pismu máli za ti práta
 Da me znájiš, kako páta.

Akkor anyám levelet küldök,
 hogy tudjad, mennyit szenvedek.

Namu máli za m'ubijat
 Pud čarna zeme izkrijat.

Hogy agyonütnek minket anyám
 S fekete föld mélyébe temetnek
 (földdel takarnak).

Tupovete strášnu gârmat
 Nášte majei žalnu revat
 Mládi mumei, i zeleni,
 U srêc' gradâ zagradeni!

Rémségesen szól az ágyu.
 Zokognak keservesen anyáink!
 Fialat és viruló legények,
 Bekerítve vár közepén vannak.

Mladi balci, â už âlâni
Sâarni kârpi zabra dâni!

S fiatal búsulô menyeeskék,
Fekete keudôvel fedik fejüket.¹⁾

Za, nâmu nidêti „zali“
Smrâc „dumâvinska“ târpini!

Ne búsuljatok miattunk,
Honért szenvedjük a halált!

S Boga „sinea“ ustanêti

Isten legyen valamennyitekkel,

Za „spasenj'tu“ mu mulêti!!..

Imádkozzatok üdvösségünkért!

E fâjdalmas elegiât azért hoztuk, mert talâlôan tükrôzi vissza a bolgâr borongós kedélyvilágát, csalâdjához, ôvéihez, kedves anyjához való ragaszkodását.

A Balgarsei Denêvniç népies dálnak nevezi, de ugy látszik Iliâ K a r a b e n ã o v módosította és kerekebb, költôibb formába zökkentette.²⁾ K a r a b e n ã o v -nak vingai közönséges földmives, a nép fia s a nép költôje. Természetes, hangulatteljes versei nem közönséges tehetségre vallanak, csak azt bajos sokszor kisütni, tulajdon gondolatait, érzelmeit fejezi-e ki, vagy csak bolgâr formába bujttat horvát, szerb, bunyevác daloikat. Egynémelyik dalának horvát szövegére találtam s így néha csupán az átalakítás az érdeme, a tartalom nem ôvé.³⁾ Avval különben nem akarjuk kisebbíteni, mert sok eredeti dala is van. Nagy nemzetek költôin is megâtszik a kölesôvétél és befolyásolás, (Burns-Arany, Petrarca-Kisfaludy stb.) hát még ilyen kicsike nemzetiség tanulatlan, mesterkéletlen költôjénél, minô a hazai bolgárság egyik igénytelen lantosa, ki magát szerényen csak „földmivesnek“ írja!

¹⁾ A menyeeske távollevô katonaférjét fekete fejkendôvel gyászolja.

²⁾ Balgarsei Devenevniç ud Leopold Kossilkov u Vinga. Timișvár 1880. 29. l.

³⁾ Összesen vagy 80—90 költeményt irt. A kézirat Jaeger és Kossilkov urak birtokában vannak,

A komikum és satyra iránt kevés a bolgár fogékonysága, vagy a mit félszegnek és gúnyorosnak tart, az csak az ő izlése, szerint megy a vignak és satyricusnak számába. P. o. magyar, német, oláh-bolgár szavakból, helytelen kiejtésekéből stb. eff. összeállitanak verseket. Vagy gunydalokat énekelnek, de melyek egy csöpp szellemiséget, élezet sem rejtenek, ellenkezőleg nagyon közönségesek a localis érdekességen felül nem emelkedők, laposak, banalisak:

Sch... na kraka skoči,
Toj na horata toj se groči,
Kača garvenj toj izgrači
Sate hora ta gji sturači
Negu náruda gu kalne
Preh i pepelj da se mu udbere
Či toj misli kako napravi
Vinga nímaj da pukvari.

X. Y. talpára (bokr) ugrik
Az emberek fölé ágaskodik.
Krákgog mint a varju
Hogy letorkolljon minden embert
Elitéh' őt a nép
Pusztuljon el por és hamúva
Ha azt véli, hogy bármit tesz
Vinga azt meg nem döntheti.

Inkább méltatlankodás, epéskedő személyeskedés az egész, mint humoros pellengérre állítás, megneveltető csipkedés — N' a pas l'esprit! — mondaná a francia. Azt meg nem lehet erőtetni, mert a lelkület veleszületett tulajdon, mint a virágnál az illat, gyémántnál opálnál a szinszórodás! . . . .

A közlött mintákból eléggé nyilvánvaló, mennyire objectív és kevésbbé teremtő a bolgár. Az eseményt elmondja, a mint megtörtént, anélkül hogy reflexiókat fűzne hozzá. Lelke hiven tükrözi vissza a közélet minden nevezetesebb mozzanatát, anélkül hogy hatása alatt maga fölevenülne. Hideg marad, mint a képet visszaverő sima tükör. A szerbvel összehasonlítva, a bolgár epikus, a szerb lyrikus. Amaz a rideg valót szereti, emez a meglevőnek a képzelet élénk színei által való idealisá-

lasát. Egyik bánatos szívvvel idézi vissza multat, elegiája megható, szívhez szóló; a másik komor borongással tűnődik rajta, elegiája lehangoló, rideg. Egyiknél a harmatos mező, vig madár dal, mosolygó virág, loesogó patak, azután a folyók hű s árja, csillagos ég, szóval a természeti képek egész sora élénkíti meg a költészetet,¹⁾ a másiknál a képzeletben szegény poesis az embert szólaltatja és cselekedtet. Sem a Bega, a Berzava folyóról, sem a torontáli rónáról nem emlékszik meg költészete. A szerb költészet specialitását: a „női dalokat“ vagyis a női szív költészetét alig ösmeri, szerelmi dalait a nő iránt tanusított hideg, mindig a férfi superioritására gondoló viselkedése s az erkölcsi rigoritás tartja békákban és letörli róluk a költőiség minden zománczát.

* * *

A krassovánok psychikai rajzánál kivált a negativ oldalt, a jellembeli eltéréseket kell szemügyre vennünk, hogy igazoljuk fentebbi állításunkat, melyhez képest a krassován nem bolgár többé, hanem a szerb főleg oláh hatás alatt sajátosan kialakult különálló nemzetiségi egyediség.

Roesler Róbert szerint igen sok szláv vér folyik a rumuny ereiben és az oláhnak különös ereje van a szláv elem magába olvasztására. Annak physiologiai nyitja szerinte az, hogy az oláh nők szebbek, igézőbbek és érzékibbek más nemzetiségbeli asszonyoknál s így a nő eloláhosítja az egész családot, mivel a szláv különben is könnyen tanulja

---

¹⁾ Kapper: Die Gesänge der Serben, 1852. I. k. bev. Talvj: Volkslieder der Serben. 1853. II. B. 30—80.

a más nyelvét.¹⁾ Feltűnő azonban a krassovánoknál, hogy a rumuny átalakító befolyása típusra lelkületre szokásokra igen, de a nyelvre nem hatott, ennél megint a szerb hatás forgatta ki a bolgár dialectust: úgy hogy ma a krassován a régi bolgárnak, a szerbnek és az oláhnak különös vegyülék-fajtáját képviseli.

Fényes és akárhány szerb író horvátoknak és illyreknek nevezi őket. Az első elnevezés hamis, mert nem horvátok, az illyr szó pedig gyűjtő neve a szerb-horvát, bosnyák és dalmata törzseknek, tehát határozatlan sem nem földrajzi, sem nem ethnographiai fogalomszó.

Ha azok a krassovánok tiszta horvát-szerb telepesek volnának, családneveik között nem találhatnánk bolgár és oláh hangzásu in, on, en, eu, u és a végzetű neveket, hanem csupa icusévícs végűeket. Azután mi okból különböztetnék meg magukat a krassovánok tőlük? Pedig teszik. A krassovánok ethnologiai különállása bennök mintegy nemzeti öntudattá fejlődött. Érzik ők, hogy krassovánok, mások mint a szerbek, de bolgároknak sem akarnak neveztetni, a kiknek létéről igen keveset tudnak. Már Gorove korában 1837-ben teljesen elfelejtette a krassován, honnan kikkel és mikor került ide, ma szintén kitérő választ kap az ember, ha nemzetiségi hovatartozásukat kérdi. „Mi krassovánok vagyunk!” Ez a stereotyp válasz, melylyel meg kell elégedni. Annál nyomósabb tehát egy 102 éves Terebuga nevű golleczi krassován lakosnak nyilatkozata, a mit 1853 halála előtt Mundukovics plebános urnak tett. Kérdésére,

¹⁾ Rob. Roesler: Romänische Studien. 1871. 44—145.

honnan való családja, mely ma Gollecş faluban majd fél utcát benépesített, azt felelte, hogy ő krassován bolgár, a gollecşfalvi és szlatinai katolikusok ma ugyan oláhok, de eredetileg nemazok, hanem krassovánok, kik Bulgariából, „de lunga Balkan“, a Balkan hegység vidékéről vándoroltak be Krassovába, innen azután Szlatina és vidékére. Egy századot élvén, vallomása figyelembe jöhet, mert visszaemlékezhetett, miket beszéltek gyermekkorában (1753—66) szülői és rokonai, kik között a bevándorlás emléke még élénk emlékezetben élt.

Idővel persze elmosódott ez emlék. A mily mértékben keveredtek az oláhokkal, olyanban alakultak át a nemzedékek. 1781 óta mind jobban oláhosodik a krassován Szlatinában. A bolgár hangzású nevek ez idő óta oláhosan iratnak, így Agából lesz Agesco, Rojaból = Rojesco, Kraja = Crajescu, Njaga = Njagal és Nyagoe, Baba = Babcu. Manap csupán egy két család él (p. Gera) kiknek rokonai vannak Klokotieson, Krassován, és régi szokás szerint lerándulnak hozzájuk hébekorba, mintegy jelezni akarván maholnap teljes feledésbe menendő együvé tartozóságukat.

Amint egy emberöltő után a szlatinai kath. oláhok mitsem fognak arról tudni, hogy ők eredetileg krassovánok voltak, azonképpen elfelejtették néhaiságukat a Krassovába vetett bolgárok. Ugy elkeveredtek a helység idegen elemű lakosai közé, hogy testileg nyelvileg lehámlott róluk a bolgár typus. Ruhájuk félig bolgár, félig oláhos, szokásaik lelkületük igen sok oláh kölesönvételeket elárulók, nyelvük pedig a szerbismusokkal annyira túltömött,

hogy nem csoda, ha a rácznak veszik, ámbár teljesen mégsem az, inkább annak krassován dialectusa. A krassovai évkönyv szerint: *Mores Krassovensium et vivendi ratio non multum differt a Valaehio. Lingua illyrica materna illorum in multis discrepat a ordinaria lingua illyrica.* (Delm ravniki pléb. ur kivonatolása.) Valószínűen, sokat tettek e tekintetben a többnyire szerb és szlaven eredetű franciscanusok 1726-ig, jezsuiták (1726—41-ig), kik az óhitű oláhok és bolgárok megtérítésén fáradoztak, hogy a tanítás nyelve a szerb beszűrenkezett a családokba. (Mária Terézia csak kath. telepéseket kívánt.)

Mi függőbe hagyva a végső ítéletet, nem tartjuk a krassovánt bolgárnak, sem igazi szerbnek, hanem láttunk benne oláh hatás alatt elváltozott vegyülék typust, melyben az oláh elem a szerb és bolgárral eredetileg egygyé forrott.

Psychicum a nem bolgár többé. A bolgár csinját, rendszeretét, mértékletes jozanságát nála hiába keressük. A bolgár helységek tiszták, a szobák világosok takarosok — a krassován falvakban pedig sem az utcák, sem a házak udvarok tisztaságára nem adnak sokat, egynémelyik házban beérik az ablakkal s nem ritkán még füstfogót sem találhatni a konyhában. Mértékletesség nem erényük. Nem az étkezést érjük, e tekintetben mint az oláhok, beérnek a mamaligával, burgonyával, akárhányszor elég termést sem birnak bete-remteni — de mértéketlenkednek a pálinka fogyasztásban, melyben nemi különbség nélkül még az oláhokon is túl tesznek. Mivel pedig sta-

tistikailag bizonyos, hogy az alkohol tulságos élvezete a nemi kicsapongásokkal karöltve jár:¹⁾ a krassovánok a szemérmetességgel kivált az asszonyok, nem igen gondolnak. A rumunyokról mondják, hogy náluk on parle d'amour ou on fait l'amour. Beválik e mondása krassovánoknál is! Rájok bizvást lehetne Beumarchais szavait alkalmazni: „Boire sans soif et faire l'amour en tout temps“ s kiegészítésképpen hozzá tehetjük: C'est qui distingue l'homme Krassovan de vrai Bulgare! — mert az igazi bolgár nem buja, nem részeges, sem nálunk, sem másutt,²⁾

A fölzigúlt szervezet természetszerűen hátraltató a szellemi tehetségek helyes kifejlődésére, a miért a krassovánok legtöbb esetben a mivelődés legközönségesebb mértékét sem érik el. Nemcsak a hegyi lakókra szól az, kik elzárt katlan völgyeikben és magas hegyháton elzárkoznak a világtól, — szól azokra is, a kik a hegyekről menedékesebb helyekre síkokra lehuzódtak és más nemzetiségekkel is érintkezhetnek (Königsgnád, Károlyfalva németekkel, Ulma, Izbistye, Nikolineze szerbekkel élnek.) Csupán nyelveket tanulnak könnyedén, a krassovánon kívül beszélnek oláhul, németül. A hol vegyest laknak, közönségesen a helység divó nyelvét használják, csak egymás között a krassovánt, a miért azután észrevétlen a többségbe olvadnak. Így fejthető meg, hogy 1837 óta, midőn számuk 8500 volt, (Gorove) nem tűntetnek fel

---

¹⁾ Reich: Die Volksseele. 299 l.

²⁾ Ujházy: Keleti képek. 1854. 177 l.

számbeli gyarapodást. Határuk főleg az erdők eszeveszett kiirtása óta szegényes, a földjeik megmiveléséhez nem igen értenek: egyes családok kivándorolnak tehát a szomszéd falvakba, a hol azután vagy eloláhosodnak, vagy szerbekké, németekké lesznek.

Az a nemesebb ambitio, mely serény munkássággal birtokszerzésre vágyik, a mit a sikságlakó bolgárnál méltányoltunk, nincs meg bennök. Általában nem tevékenyek. A nyomor kényszeritheti ugyan őket dologra, a mi azután szorgalom számba megy, de a hol a férfi vesztegelni széret, s nem röstelli, hogy felesége látja el mindennel a háztartást, avval sem törődik, mikép szerzi meg a nő a legszükségesebbeket; a hol olyan nagyon ügyelnek az ünnepek és vasárnapok, vigiliák megülésére, hogy meg nem elégedve a kath. ünnepekkel, még valmennyi oláh elő-, fő- és utőünnepet is megülnek — ott bizony dolgosságról nem lehet beszélni, hiszen a munkaidő javát elünnepelik! Minél inkább háritja a munka terhét valamely nemzetiség a nőkre, annál renyhébb, tunyább az. Már pedig a krassován nő vállain minden nyugoszik. Nemcsak a gyermekeket neveli, a ruházatot fonja, szövö, varja, a mezőn foglalatoskodik, még azután is kell járnia, hogy férje tudtán kívül eladott gyümölcsből, gyapjuból, kukoriczából szerezzé a házba a legszükségesebbeket. Csuda-e tehát, ha fiatal korában szépségével szerzi azt? . . A bolgár nem valami nagyon közlékeny, a krassován még kevésbé az. Egymás között házsártoskodók, irigykedők és bosszuállók, a legkisebb sér-

tést az ökör (mi náluk ingen becses) megsántításával, a szénaboglya felgyújtásával megboszulják. A kaputos embert, papot kivéve, nem szenvedik, üldözik s „nemecz“, németnek hívják. (Az a 7 krassován falubeliekre szól.)

A mily bizalmatlanok csalók, barátságtalanok egymás iránt, oly összetartók, ha közös érdekről van szó: akkor valamennyi krassován egy szív, egy lélek. Elzárkozottságuk nagy. Igen nehéz tőlük valamit kitudni, főleg ha szokásaik, babonáikról kérdezősködünk, még papjuknak sem vallják be azokat, mert egyáltalában nem szeretik az ellenőrző szemeket, nem azt, ha valaki őket hagyományos szokásaikban, nézeteikben bolygatná. Ha valamin meglepetnek, avval vágják ki magukat: „az nálunk krassovánoknál így szokásos,“ de azután hiába is faggatjuk őket tovább miértekkal.

Vallásosak — ámbár a vallási buzgalom nem oly benső, mint a bolgároknál — de még inkább babonások. A varázslók (vražitor) nagy szerepet játszanak náluk. Rendesen asszonyok azok, kik magukkal és a környezetekkel el tudják hitetni, hogy titokzatos szólásmódok eldarálása és bizonyos előírt ceremóniák között szedett és alkalmazott füvekkel csodákat művelhetnek, szellemeket idézhetnek és azokat távol tarthatják. Válságos esetekben hozzájuk fordulnak s ő nekik adják a gonosz szellemek kiengesztelésére vagy a válság (szülés, betegség) szerencsés kimenetelére szánt ruhadarabokat, élelmi cikkeket, pénzt stb., hogy azokkal vigyék végbe a megbűvölést. Azután még álmélkodunk rajta, ha

samanokról, csodatoktorokról, esőcsinálókról Észak-Ázsia, Bel-Afrika, Amerika népeinél olvasunk, mikor a krassovánok babonasága sem más európai samanismusnál, vagy ha úgy tetszik, „a primitiv cultura fossil maradványánál!” . . (Tylor.)

Vannak azonban a krassován jellemnek tetzetősebb vonásai is.

Ide sorolhatók a kevéssel való beérés, az alázatosság, a nyugodt világnézet és az érzelmesség. Vágyaik a kis völgy, a csendes falu határain túl messzibbre nem terjednek. A krassován szereti hegyeit, a mészbevágott szurdokokat, a katlanforma töbröket, melyekbe juhait tereli; szereti földjét, ha még oly sovány is; kertecskéjét, melyből olcsó szerrel pénzelni szokott; szereti a szabad természet üdeségét, a hegyi táj változatosságát és csak megélhetési kényszerből hagyja azt el. Távolban sem szakítja meg övéivel az összeköttetést, meg-meg szokta látogatni őket s ifjúsága kedvelt helyeit, ha máskor nem, a templomi ünnep évfordulóján bizonyára. Mégél ő elégedetten a kevésből, a mit apjától és az iskolában tanult, mert igényei nagyon szerények. Ha családjából egyvalaki tanítóságra viszi, arra az egész család, mondhatnám a falu büszke, mert az ő szemeikben az már különös promotio!

Más nemzetiségekkel szemben békések, egykedvűek. Elöljáróik iránt alázatosak, tisztelettudók. Papjaikat keleties megalázkodással tisztelik.

A keletiességhöz tartozik úgy látszik a mindenben megnyugvó *laisser-passer*-féle világnézet. Miként az oláh, a krassogán életphilosoph. Beéri

a miye van, veszi az életet, a mint az neki ki-
nálkozik. Sok nem kell neki, az a kevés, a mit
két kezével beteremthet, kielégíti. A fölöslegből
még pálinkára is telik, avval pedig boldog meg-
elégedettsége is csordultig betelik, kivált ha csinos,
dolgos feleség van oldala mellett! Az a sok ünnep
mindmegannyi occasio bibendi, fölvidul mellette,
és édes-keveset törődik a nagy világ, a mozgé-
kony lelkű nemzetek bajaival. Corneille elvének
látszik hódolni: Az ember szeresse azt a miye van,
ha különbet nem lehet:

Quandon n'a pas ce que l'on aime,
Il faut aimer ce que l'on a.

Szereti is. Sokkal érzelmesebb a bolgár-
nál. Képzelete is játszibb, élénkebb. Az ember el
se hinné, midőn e megnyúlt kifejezéstelen alakokat
szemléli, hogy azok gyöngédek, költőiek tudnának
lenni. Épp oly fogékonyak a természet szépségei,
miként a szelidebb érzelmek iránt. Bemutatóul
hozzuk egy-két versöket:

I.

Doidi brače večer na večeru	Zlato
Imamasi tri díviki lèpe	"
Nek mi uzmi krupnu i Bogatu	"
Ona chese blágam podnositi	"
Il mi uzmi Gospodoskoga roda	"
Ona chese rodam podnositi	"
Jel mi uzmi tirotu poleppu	"
Ona chese okol tebe viti	"
Kao ruša okol svog korenko	"
Kiša iae ruša se populesi	"
Sünče sija ruža se rosvíja	"
Vetar dùva Miroš on odnosi	"
De se Seke bèle i rumène	"
De se ljube momči idivojke	"

Jöjj el bátyám este vacsorára	Aranyom
Van énnekem három szép leányom	"
Vedd el a vaskost és a gazdagot	"
Ő szerényen fogja magát viselni	"
Vagy vedd el a rangból valót	"
Ő rangosan fogja magát viselni,	"
Vagy vedd el a szép árvácskát	"
Ő körülötted fog serénykedni (forgolódni)	"
Mint a rózsza gyökere körül.	"
Esik eső, bimbózik a rózsza	"
Melegít a napsugár, fejlődik a rózsabimbó,	"
Füjdögöl a szellő, viszi illatát	"
A hol a rózsás és fehér (arany) lánybarátnők ¹⁾	"
Hol a legények és szüzek esőkolóznak.	"

(Minden sor ismételtetik. Az eredeti helyesírás megtartatott.)

Egyszerű sorok, rythmus és rím nélküliek, de lüktet bennök a költészet!

II.

Ljubi Rano ljubi duso,	*Szeress lelkem, szeress,
Koga miluješ.	Szeresd a kit kedvelsz!
Al kakoču ja žalostni	Hogyan tudnék én elbúsult
Drugog ljubiti.	Másikat szeretni?
Kad lepote več persona	Midőn annál szebbet,
Drugog ne vidim	Szebbet nem látok (tudok)
Imam jednu komšijitzu	Van nekem egy kis szomszédném
Ja ja dobro znam!	Én azt jól is merem.
Kad joj recsem: „dobar večer	Midőn mondom nek: „Jó estét
Dobra divojko.“	Ő szép leányzó!“
Ona mene lepše recse:	Ő szebben feleli vissza:
„Na zdrav junatse!“	„Egészségedre vitézem!“
Ako ozees vodu piti	Ha vizet akarsz inni
Dojti u jutro	Jöjjel reggel. ²⁾
U jutro je svak a voda	Reggel hűs és friss
Ladna studena.	Minden kut vize.

¹⁾ Lányok állandó barátságot kötnek egymással.

²⁾ Kutnál vannak a találkák!

Ako očes cvetje brâti
Dojti u podne
U podne je svako cvetje
Vito rozvito.

Ha virágot akarsz szedni
Gyere délbe.
Délben minden a virág
Szirma ki van nyilva.

Ako očes men ljubiti
Dojti u večer
U večer svaka Maika
Sanjiv dremljiva...

Ha szeretni akarsz
Jöjj el estére,
Este minden anyóka
Álmos és szundikál...

Ime mily édes busongás, naiv gyöngédség a ballada-féle dialogban! Mily ügyesen szövődnek be a természeti képek az epekedő szerelem gyöngéd párbeszédébe! Formailag a vers tökéletlen ugyan, még a szótagok száma sincs pontosan megtartva, s így különbözik a bokr rimes számított tagú bolgár költeményektől — de aránytalanul több benne a lyrai érzelmesség. Ilyesmit nálunk csak az oláhoknál és szerbeknél találhatunk, a hidegebb bolgárnál nem.

A zenét a táncot szintén csak e két nemzetiség szereti. A krassován hasonlóan nagy kedvelője azoknak. Költeményében is megemlékezik róluk:

Pod penčer mi oviratj
Svira jaga ne sluzam
Prid vrati mi kolo igra
Ja se ne vadam.

Tilinkozz' ablakom alatt
Nem hallgatom tilinkódat.
Járhatod a kolot ajtóm előtt
Hozzád nem csatlakozom.

Tehát a svirát (tilinko, furulya) fújják s e kolot járják „melytől dobog a föld és rezeg a falevél.“ Bajos megállapítani melyik kolot, mert a Bánságban a csárdáson valezeren és dreischritton kívül minden kolo!

Vázlatom igazolja, hogy oláh és szerb elemek vegyülnek és érvényesülnek a krassovánoknál, látjuk majd, hogy a szokásoknál is úgy van. A bolgár psychéből pedig vajmi kevés. Elég ok arra

nézve, hogy fel kell hagyni a banalis nézettel, mely a krassovánokat a bolgárokkal azonosítja. Dolgozatunk keretébe föl kellett venni a krassovánokat, hogy tisztázzuk a valódi és a másokba olvadt bolgárok közötti ethnologiai viszonyt.

* * *

2. *Élet, ünnepek és szokások.*

A pszichikai jellem valami állandóbb a népnél, mert a vele született vagy történelmileg szerzett sajátosságokból áll. Nem oly maradó a nép foglalkozás módja, ruházata, számos szokása, külső élete szóval ethnographiai része, mely a jelenre szorítkozván idővel szükségkép értékét veszti s a történelemé lesz. Az alább közlendők, a jelenre vonatkoznak, lehet a ki majd 20 év múlva ír a hazai bolgárokról, másféle állapotokat talál, a miből azonban nem következik, hogy az ethnológiában: a népről szóló tudományban, az ily külső jellemvonásokat teljesen mellőzzük és mint esetékes, módosuló ismertető jeleket egészen figyelmen kívül hagyjuk. Az ethnológiának felfogásunk szerint (mely lehet, nagyon geografikus!) mindent kell felölelnie, a mi a nép jellemzéséhez tartozik, tehát az anthropologiai, pszichikai jelveken kívül a házi és nyilvános életet, az öltözetet, játékokat, ünnepeket, szokásokat, egy szóval mindent, a miben a nép testi, lelki élete társadalmi valója nyilatkozik.

* * *

Kezdjük tehát a bolgár helység és ház leírásán.

A délmagyarországi telepítvényeseknek az ud-

vari helytartóság parancsára bizonyos meghatározott módon kellett építkezniök. Az építésre kijelölt telek egy része kertnek maradt, másik része udvarnak, eleje pedig házhelynek. Így épült Vinga és Besenyő is, a legnevezetesebb két bolgár helység. Ámbár eredetileg a bolgárok nálunk is szerettek volna meghonosítani a hazájukból hozott építésüket, mely szerint a telkek sorjába következnek ugyan, (tehát nem oly szétszórtak, minők például a szerb falvak háztelkei, a hol minden gazda földjeinek, dominiumának közepére építi föl lakóhelyét (Karadsis, Machenzie: *Travels in the Slavonic provinces of Turkey*) — de azért a házak egymástól lehetőleg elkülönítve állanak, mert a bolgár sem szereti miként a keletiek, ha a „sweet-home“-ába édes otthonába kíváncsi szemek kándikálhatnak. Azután a patriarchalis zadruga (házközösség) is megkívánta az elszigeteltséget. Azért Vingán eleinte így építkeztek, hogy a házat, a kert és udvar közepére állítottak. Egy ily régi faházat maig mutogatnak még ott, s a plébánia előtti kis kert szintén a régi építésmódnak maradványa. De később sorba a telek szélére kellett a házakat építeniök, habár megengedettett, hogy egyes házakat kertek vagy udvarok választhatják egymástól.

Ily udvaroktól elválasztott házak sorából állanak ma a bolgár helységekben a hosszú tágasra hagyott, egyközűen haladó egyenes utcák, melyek szintoly egyenességű keresztutcáktól szeletnek. Toronyról nézve a község saktáblának látszik, oly szabályosan haladnak a fő és mellék utcák egymás mellett. A hol meg kisebb azok nagyobb terekbe

összefutnak, ott a feszület, a kút vagy a templom áll.

A bolgár házá t (kašta) téglából vagy vályogból építi. Agyaggal kitapasztott összetákolt faházakban csupán a krassovánok laknak. A minő tiszta, szellős a bolgár falu, olyan a háza is. A kívülről belülről egyenesre lesimitott agyag tiszta fehérre van meszelve, s amolyan a kemence (sóba), a tűzhely, kamara (kamra) is. A szoba padolata letaposott agyag, gazdagabbaknál deszka, a padozat színesen befecscsent gerendákból van összeillesztve. Még a legszegényebb háznál is kémény vezet ki a füstöt, nem gomolyog az a padláson udvarban, miként sok oláh háznál és szerb kúciónál, mert a bolgár egyszerű ételét tisztán akarja élvezni és nem tűri, hogy paradés vagy lakószobájának butorait a korom belepje. Tisztaság mindenütt! — ez a bolgár jelszó.

Minden háznak van egy főszobája, melynek két ablaka az utcára, kettő vagy egy az udvarra szolgál. Ez a guléma szoba, a hová családtagok ünnepélyes alkalmakkor összegyűlni szoktak. A bolgár háziasszony ezt mindenképen lakályossá, cifráva alakítja. Muskátlik, pelargonium virágok nyílnak az ablakközökben, a szoba közepére a nagy tölgyfaasztal van állítva, az utca fölött két sarokban pedig a két ágy tornyosul. Azokban tizenkét rétű takarók és vánkosok kúporodnak (cergulića), melyeket a bolgár asszony még lány korában maga sző, himez és megvar. A színes szalmazsákra (vasglanza) juhszőrből font lepedőt (pustiltja) borítanak, arra jönnek azután a csinosan

kihimzett vánkös hájak és takarók (čergla), melyek néha a padozatig érnek. Minél szebbek a čergulićak himzése, annál büszkébb az asszony a paradés ágyaira (ódor). Azok mellett lóczak, faragott székek és tulipántos ládak, szekrények foglalnak helyet, melyekben az egész háznép ünnepi ruháit tartja. A falakon színes szent képeket látni (svelicá, kunas); Szűz Mária képének az utcára néző ablakköz van fentartva. A kép mellett szentelt gyertya és barkák lognak, előtte némely házukban mécs pislog-tiszteletére. A C + M + B-vel jelölt ajtó egyik oldalán a kívülről fűtő kemence van, a másik az egyszerű svarewaldi óra (sahat). Tányérokat és más efféle cifraságokat arravaló tartókba raknak. Szerbektől és krassovai oláhoktól veszik a tálakat korsókat stb. A cserépipar náluk nem honos. A konyhán (pius) tul van a nappali szoba (tyilér), mely egyszerűbb berendezésű. Itt él az egész család télen-nyáron, itt van a bolgár asszony szövöszéke, itt hál az apróság s a fiatalabbak. A falakon szent képek, házi eszközök, tányérok lognak, míg a mezőgazdasághoz szükségeselt nagyobb szerszámok a kamrában vagy a szinben (sopur) őriztetnek. Megemlítésre méltó a ház elejére, aguléma szoba mellé épített kis kamra, melyben legszükségesebb élelmiszereket és tárgyakat tartogatnak. Az ilyen utca felőli kamara ablakkal nyílik az útra. Nehol csak az ablak van meg, kamara nélkül, másutt pedig a bejárat van helyére építve. A rözséből, valyógból és deszkából összerakott utcakerítésen csinált alacsony kapu a marhák-nak, szekereknek való, az emberek pedig a ház melletti kis kapun járnak be és ki. Az udvarnak ház-

felöli oldalán istálló (sája) s a pálinkaégető házikó van építve, a tulsó sarokban pedig az ólak, szin. stb. Csűr és hambár a kertben (gradina) áll, mely utóbbinak Bessenyőn, Vingának, nem nagy gondját viselik. Nehány szilvafája úgy látszik a cséplőknek van ültetve, a kerítés melletti virágok pedig a vásárnapi bokréták számára. Kedveltebb virágok: a rózsa trandafir, zsábja = zalče. frittilaria = kadunka, a szagos Mária levél = lustang, a szegfű = klnafir, gerebesin = katarinka, basarózsza = bacsur, bazsalikom = bušitelj, a sárga gombvirág = kadanka, katranyica, pelargonium, lilium, orgonafa és bodzsafavirág stb. Pihenőjét a bolgár az eresz alatti, udvartól elkerített folyosón (strája, trnác) tartja, itt szeret időzni nyári estéken családjával, avagy a ház előtti padkán elpipálgat.

A bolgár ház tisztaságával, kényelmességével jó benyomást tesz az emberre. Mindenütt meglátszik, hogy van izlése a bolgárnak, mondjuk azt paraszt izlésnek ha tetszik, mégis többet ér az izléstelenségénél és rondaságnál, mely Magyarország akárhány nemzetiségénél divatos. Legszembeötlően nyilatkozik a nemzeti stylistica csinja a bolgár ruházatán (drej). Tiszta, esinos ruhája annyira megkülönbözteti a bolgárt más nemzetiségitől, hogy a legnépesebb heti vagy országos vásárokon (p. o. Temesvárott) első pillanatra ráismerhetünk a bolgár alakra a hullámozó, tarka-barka néptömegben. Pedig ilyen alkalmakra minden nemzetiségbeli vidéki nép kiszokta magát csipni, mégis valamennyi között legtakarosabb a bolgár!

A bolgár ruházatnál újra külön kell tár-

gyalunk a valódi bolgár és a krassovái bolgár viseletet, mivel ezek egymástól egészen eltérnek.

A férfiak ruházata nyáron galléros kivarrott ingből, széles gatyából és kék vagy fekete pitykés mellényből áll, fejükön nagy egyenesre felhajtott karimájú kalapot viselnek, melyre gazdagabb vingai legények ezüstös sipkaféle szalagdiszt vagy virágbokréta-t tesznek (eljegyzés jele). Azonkívül Vingán a legény zsebkendőjét hátul a karimában viseli, de gatyáját nem szabad a csizma szárába dugni, mivel az a férfiak előjoga. Öregebbek a fiatalos gatyá helyett nyáron vitézkötéses vászon vagy sötét kék posztó nadrágban járnak. Télen hófehér juhbőrből készült, feketebárány-prémes bekecsformát viselnek, mely testhez van szabva s a térdekig ér, hozzá posztó vagy gyapjuszőr nadrágot és báránybőr mellényt (lajber), fejükön pedig kalapot vagy báránybőr süveget, még pedig Bessenyőn egész kerek formájut, Kanakon, Brestyén szintolyat, csak hogy a karimája oldalt kissé föl van hasítva. (Ilyen divik maig Bulgáriában). Jellemző, hogy a vingaiak az esernyő luxusát is megengedik maguknak! A krassován férfiak viselete a leirthez hasonló. Ők is viselik a prémes juhbőrzubonyt (zabun), a zsinoros nadrágot, de hozzá gyakran bőrvet, (pratyka) melyben csontnyelű kést (kulička) hordanak, miként a szerbek; azonkívül ujjak nélküli gapjuszőrből font, kizsinorózott dókát látni rajtok; fejükön kucsma vagy kalap, lábukon magas száru csizma van. Diszben a zubonyt csak vállukra vetik.

A nők viselete igen cifra, de nem kirívó és

oláhosan rikitó. Részei: 1) az ing (riza) kicitkézett uj szélekkel, recés-redős háttal és ékesen kivarrott vállakkal. Csillagok, leandervonalak, rózsák és kockák a leggyakoribb diszítési formák. 2) Az ujjatlan világos kékszinű mellény (lajber), néha selyemből, bársonnyal, gombokkal, aranyos sujtással kidiszítve. 3) A hosszú és sűrű ráncokba, redőkbe szedett fodros szoknya (valenitj) mely rendesen vörös alapszinű, feketén vagy barnán sávozva. Vingán hétköznapi kéket is viselnek, Bessenyőn pedig az ünneplő valenitj olykor háromféle desszeinből való összeállítva. A bántó színek mellőztetnek. (Cserveni beltji, béli beltji, a legszebbik a závácska.) A szoknya elül nincsen összevarrva, mert rá jó a bolgár toilette fő ruhadarabja: a kötény (karlegatka vagy gubertja). A lányok azt maguk finom gyapjuból szövik (preštiltje) pirosra festik, aranyos és ezüstös paszománttal beszegik és ugyanoly szivekkel kivarrják vagy selyem pántlikákkal föleicomazzák. A négyszögű, négy sarkában szivekkel, csokrokkal és himzésekkel kicsinosított piros kötény néha selyemből vagy atlaszból áll, s akkor neve: pistimáltja. Ilyen kötény küldözgetésével történik az eljegyzés. 5) Peskir vagy fejkendő. Csak asszonyok viselik, az öregebbeknél a fehérszinű pistyir vagy peskir divatos. A fiatalabbak sávosat (fehér sárga, karmazsinvörös és fehér, ritkán tarka) is hordhatnak. Azt turbanformára oly módon kötik feltornyosított és kolbászféle tekeresre (kajuca) csavart hajukra, hogy a peskir kerek hátul redős fejkötőnek néz ki, mely a különben is széles arcot meg nagyobbnak tünteti fel s a haját

egészen elrejtí. A lányok hajukat hullámosan fordított nagy varkocsba fonják, melynek széleit külön keskeny pántlikákkal beszegik, végébe pedig piroszöld, kék széles és számos majd földig érő széles selyemszalagot fonnak. Ugyanilyekkel diszitik föl vállait, ha már t. i. bizonyos jelek után bizonyos, hogy férjhez mehetnek. Fejletlen lánykáknak nincsenek vállszalagaik. A menyecske a gyerekágyig mennyasszonyi fátyolos (bandsur) koszorút visel.

6) Karpa oldal zsinor, melyen a zsebkendő lóg.

7) Nyakék (kumas) üveggyöngyök pénzdarabok zsinóron fölaggatva. Azután elmaradhatatlan a körteidomú ezüst fülbevaló. Eljegyzett lányok két ezüst rózsát dugnak füleik mellé. — Vingán a nők felső kendőt szoktak átkötni, Bessenyőn nem. Amott fekete csizmában járnak, a bessenyeiek pedig sárga szárny ugyanoly sarku vörös csizmában, még pedig leány s asszony egyaránt; míg a vingai lányok hófehér harisnyába és ezüstösen himzett piros cipőbe bujtatják picí csinos lábukat. Nyáron a virágbokréta nem- és korkülönbség nélkül szintén a toilettehez tartozik. — Omoron, Lukácsfalván egyáltalán a vegyes lakosságu helyekben elhagyogatják a nemzeti viseletet, kivált a divatot szerető nők, Módosan p. o. már egész magyarosan járnak, Königsgradon pedig egynémelyek németesen.

A krassován nőknek ruházata már oláhos. Azok hosszú pendelyben járnak, mely a csipőn át föl van gyűrve, hogy az így képezett zsákba mindenfelét elrejtssenek. A végtagokat azután egy durva szövésű barna posztó darabbal kötik át, s a bal oldalt nyitva hagyják. Mezitláb, ünnepeken pedig csizmában

járnak. A lányokat hajadon fővel látjuk. Az aszonyok pedig szintén félhold alaku kajuczát viselnek, s azt hátul lelogó kendővel kötik be. A fehér kendő a szarú alakulag kiálló két csücsökkel nagyon bizarr kinézésű kölesönöz nekik. Munkaközben vállaikra eresztik le a kendőt, miként a balkáni bolgárnők. Csücsökkel ellátott fejdíszítéseket a bánsági Erchegyek fensikjain, katlanaiban, erdőiben minduntalan láthatunk: azért valószínű, hogy ez oláhoktól kölesönvett illetve utánzott nőviselet. Hiszen a 7 krassován falu eredeti lakossága szintén oláh volt!... Vivendi ratio krassovensium non multum differt a Valachio, vestitu etiam similiutuntur — mondja a krassovai pléb. évkönyve. Mundukovics plébános ur, ki a krassovánok között igen soká élt, e szarvas fejdíszben látja a krassován viselet fő jellemzetességét.¹⁾ Viselnek továbbá a krassován nők ujj nélküli prémes és sujtásos juhbőr-ködmönt, télen pedig szintén zabun-félét, de bundát is. Megjegyzem, hogy a vingai, bessenyői, kanaki stb. asszonyok téli zabunja kékes posztóból van készítve, kipurémezve, zsinórozva s azt szokás szerint csak vállvetve hordják. Az a zubbonyos viselet tehát bolgárosnak látszik, mivel Bulgáriában is szokásos, Délmagyarország többi nemzetiségénél pedig nem fordul elő. A Rajacsich által leírt szerb zabun ujjatlan, a bolgárok illetően télies ruhája pedig ujjas.²⁾ (Photographiai gyűjteményemben szerbek között a bolgárokéhoz hasonló zabunyt nem talállok).

---

¹⁾ Levélbeli értesítés.

²⁾ Rajacsich: i. m. 58. l. V. ö.: Reclus: I. 219. l.

Több ízben említettett, hogy a ruházat elkészítése a nő gondja. E tekintetben bolgár és kraszován nő között nincsen különbség. Az oláhok és szerbek szintén maguk készítik ruháikat, az utóbbiak azonban a svábokat kezdik utánozni, és a kelméket, ruhákat már nagyobbára a boltokban vásárolják, a mi természetesen a nemzeti technikai stylistika elhanyagolásával jár. A bolgárok, kivált a Bessenyőből kikerült gyarmatosok megtartják nemzeti viseletüket, egyes cikkeket p. o. a sárga, piros eszímát) a valódiság kedvéért csak Bessenyőn vásárolnak. Mondhatni, a meddig azt teszik, nemzeti ruhájokat le nem vetik, bolgároknak maraknak, a ruhaeserét, tapasztalás szerint többnyire a nemzeti tulajdonoknak idegenekkel váltása szokta követni.

* * *

Azt is említettük, hogy a bolgárok magukkal hozták a házközösség intézményét. Jenő hercegnek 1727. évi kiváltságlevelében a 11. §. következő szavai „... aqualibet domo et familia. quae sub uno foco vivit...” és „si autem penes Parentes etiam filius jam maritatus, aut etiam frater sub uno, eodemque foro existeret...” végre „... tunc Parens, seu frater principalis integram quottam annorum, filius autem maritatus aut etiam frater penes, eundem resp. Parentem, aut fratrem suum existent, quousque sub uno foco et in communione permanent, medietatem nempe 5 fl. ... persolvere teneantur ...”¹⁾ véleményünk szerint másra, mint

¹⁾ Tud. Gyűjtemény: 1837, VIII. 54. l.

a házközösség intézményére — nem magyarázhatók. Ugyan-e szöveg fordul elő Mária Theresiának 1744-ki szabadságlevelében is. Mit jelentsen a *frater principalis*, a *frater penes fratrem*, *focus unus* mást a közös háztartásnál?

A család legértelmesebb tagja kezelte a bolgároknál is, mint más délszláv törzseknél¹⁾ a közös családi vagyont, a többiek a maguk haszonélvezetében részesültek. A törzsvagyton felosztatlan maradt, sőt még gyarapítottatott a menyek hozománya által, ha pedig kicsi lett a házhely, építettek másikat vagy alapítottak 2—3 *communiot* a közbirtokon. A kiházásított lányokat kifizetni volt szokás, miként a szerbeknél, sváboknál. Jómódu bolgár községekben mai napig dívik ez ósláv birtokviszony, habár már igen modernisalt alakban. Az az előnye tagadhatatlanul meg van, hogy megóvjá a családot a végső elszegényedéstől, összetartja a nemzeti tagokat, családias érzületet és jólétet fejleszt.

Sajnos, hogy ujabban mindinkább züledezni kezd, kivált a túlnépes Bessenyőn, hol a szerencsétlenül találkozó viszonyok megdöntésére töreksenek. Bessenyőnek 6000 lélekből álló lakossága, mint Goróve 50 évvel ezelőtt megjósolta, meg nem élhetett telkeitől. Sietették romlását az 1848: 9, 13., 15. és 1871: 58. t. cz., melyek megengedték, illetve semmi akadályokat nem vetettek a családi vagyon apró részekre való felosztásának, a mi ügyvédi beavatkozásoknak, pörlekedéseknek tág utat nyitott és lehetővé tette a nagyobbsszámu kis-

---

¹⁾ Rajasich: i. m. 3—12. Starè: 29—31. l.

vagy parasztbirtokok keletkezését. Vingán ez eset
be nem állott, mert 307 egész telke van, abból
a 4800 lakos tisztességesen, bolgáriasan meg-
élhet. Nem is jött soha eszükbe a vingaiaknak
kivándorolni! De igen ám a bessenyőieknek, kiknek
csupán 103 egész telkük van, a többi pedig mind
feldarabolt törzsvagyon és pedig 200 féltelek, 235
negyed és 12 nyolcad telek. összesen van tehát
Bessenyőnek 262 telke. Vingának városi birtoka
2592 hold és 1234 □ölnyi terület, Bessenyőtől
pedig még a marhatenyésztés végett bérlett kincs-
tári pusztát is elvették; s a mig Vinga könnyű
szerrel fizethette adóját, földözhetette városi jövedel-
meiből összes kiadásait: addig Bessenyőben da-
cára a rosz terméseknek, s a pusztá elvétele által
megcsorbult keresetnek, irgalom nélkül hajtották
be a bérleteket, adókat stb. — Így meghonosodott
köztük a pauperismus réme, mely kivándorlásra
űzi őket. Láttuk, hogy a kivándorlások, áttelepi-
tések kiindulási helye legtöbb esetben Bessenyő volt.

A birtokviszonyokat rendező törvényeink miatt
a zadruha, a házközösség bolgárainknál már csak ha-
gyományos szokás, melytől azután el is térnek s az
ujabb állapotokhoz illeszkednek. Történik az külö-
nösen vegyes lakosságu helyeken, a hol mások
példája megingatja bennök hagyományos szokásaik
iránti fentartó hajlamukat. Máskülönben tudatosan
vagy szokásképpen szívesen ragaszkodnak a csa-
ládi élet patriarchalis szervezetéhez, a hol a házfő
(legértelmesebb testvér, öregapa) az intéző, a bir-
tokos, a többiek pedig a családi birtok megmun-
kálói és haszonélvezői.

A mi kicsiben a család, az nagyobb kiadásban a bolgár község. A legértelmesebbet megválasztják a község előljárójának, a ki templomatyja egy személyben s oly készségesen engedelmeskednek szavának, a mint otthon a ház fejének, a mig t. i. ő is megbecsüli őket. Mert bizony a bolgár békés természet mellett érzi személyiségét, egyéni függetlenségét. Kezemunkájából él, önerejére támaszkodik mindegyik, nincs ok tehát arra, hogy egyik különbnek tartsa magát a másiknál. Minden bolgár egyenjogu lakosa a községnek. A nagy vagyon, régi családnév közbecsülésben részesül ugyan, de nem ad alkalmat aristokratikus megkülönböztetésre, rangi különködésre. Demokratikus bolgár felfogása szerint a vagyonosabb azért nem előkelőbb, a szegényebb pedig le nem nézett, mert a szerenéséből kettőjüknek különböző mértékben jutott ki. Amaz túl nem becsüli magát, ez nem alázatoskodik. Nem mondhatjuk, hogy talán az együvé tartozás gondolata, mely a bolgároknak Délmagyarországon ethnographiai elszigeteltségéből természetesen támadhatott, megszüntette közöttük a rangfokozatokat és egygyé forrasztotta őket: Lejean. Kanitz¹⁾ Mackenzie és más utazó egyértelmű nyilatkozata szerint föltalálható e közszellem a balkánvidéki bolgároknál is, s hozzá vethetjük valamennyi szláv fajú népnél. Az oláh lakosság és falvak kasztszerűsége teljesen ismeretlen előttük. Minden oláh falu lakossága — monja Slavici — három rangra oszlik: Elsők a fruntasi, az előkelők

---

¹⁾ Kanitz: Donaubulgarien I. 51. II. 81. 243.

másodrangúak a közepes állásúak: miljocasi, utolsók a pásztorok, codasi. Mind a háromnak külön a viselkedése, modora, beszéde. De sőt ugyanegy vidék falvai között is van különbség. Így p. o. igen előkelőnek tartatik Brassó vidéke, az onnan kikerült codas nálunk a Bánságban a fruntasik között foglalhat helyet, s mindenütt figyelem, utánzás tárgya. Ilyes megkülönböztetésekről mitsem tudnak a bolgárok. A községben mindegyik érvényesítheti személyi jogait.

Mennyire féltékenyek önelhatározási jogaikra, eclatans példa rá az éppen most folyó vingai per, nép és hatóság között. Mi, kik az egészszet csupán néprajzi szempontból találjuk érdekesnek a főlemlítésre, nem nyilatkozunk az iránt, kinek van igaza, kinek nincs. Végezze azt más. Egyszerűen azt constatáljuk, hogy a nép neheztel a hatóságra, a mely a vingai plébániát (a város patronus) a franciskánusoktól elvette. De ez hagyján! Sokkal vallásosabb a bolgár, semhogy azon akadna fel, szerzetes vagy más pap szolgálja-e ki a szentségeket, mert ő az egyház bármely személyének megadja azt a hódoló tiszteletet és őszinte ragaszkodást, mi a benső vallásos érzületének kifolyása. Az bántja csak, hogy mellőzték, hogy berendelt katonasággal terrorisálták szabadtanácskozási és véleménynyilvánítási jogát. Pedig hát nem lázongó! A hozzám beküldött gúnyversek halmazából egyetlen egyet sem találok sértőnek, lázítónak, ellenkezőleg nagyon mérsékeltnek, sőt mondhatnám gúny és satyra nélküli ridegnek, prózainak. P. a sokból:¹⁾

---

¹⁾ A szöveg orthographiája meghagyatott.

Gulëna buna se digna.
 Unaša varus u Vinga.
 Virilistete ntudiha.
 Magistrata parisaha.
 Tisza Kálmán i toj da zraj,
 Kako nasa magistrat praj:
 Pnpovete izpadevat,
 I varuša zadlaževat.

Nagy zenebona keletkezett.
 Vinga városunkban.
 A virilisták elmentek.
 S a magistratust bepanaszolták.
 Tisza Kálmán is tudja meg.¹⁾
 Hogy mit csinál hatóságunk:
 A papokat elkergeti,
 S a várost adósságba veri.

Vagy:

U hiljada osem stotini,
 I osemdise i dwë gudini,
 Na 13 u Marta, se tréfi zló,
 Detu Nikade još ni bilo
 Koj na tozi, za baj, zapanti,
 Či sat narud takozí zapati,
 Seljata sas katani da ubi kulat,
 Nistu ni smejat, da hurtuvat stb.

Ezernyolezszáz nyolevankettedik
 Évben március 13-án történt
 Baj, mely még soha sem fordult
 elő!
 A ki csak túléli azt, megemlékezik
 róla,
 Mi történt a néppel?
 Hogy katonákkal vették körül a
 gyűlést,
 Hogy senki sem merjen szólni!¹⁴
 stb.

Hol itt a gúny, satyra, a maró élez, mely például a magyar kortesiótákban sorról sorra nyilatkozik, pattog, szúr és megneveltet? Inkább elegikus hangulat érzik ki belőlük: a sértett jogérzet panasza. Itt sem tagadhatja meg magát a bolgár sajátosan nyugodt, egyszerű lelkülete, a mit fontosabb hangsúlyoztunk, de meg nem tagadja másrészt jogaira féltékeny demokratikus érzületét sem, melyért szót emel.

* * *

A nép foglalkozásmódja egyrészt hajlamaitól, másrészt lakóhelye föltételeitől (clima, ethnographiai és társadalmi helyzet) függ. Az első a megelőző szakaszban méltattuk, kiemeltük a nép

¹⁾ A nép a ministeriumhoz apellált. Revanchekép kéri r. t. városát a megyébe kebleztetui.

munkabíró erejét, szorgosságát, szerzési ösztönét, önzését stb., számolnunk kell most tehát Délmagyarországnak, mint jelen tartózkodási helyük természeteti, részben néprajzi topographiájával is, hogy annak keretében lássuk és értsük meg a népet foglalkozásában.

Délmagyarország sík területe, a hol a bolgárság zöme lakik, a magyar alföld legmélyebb horpadását képezi. (Az alibunári mocsár t. f. m.: 81 m., a Berzava torkolata 86 m., egyebütt 74—70 meter!) Az alföld climatikus szertelenségei eléggé ismeretesek. Télen a Kárpátok övezte fátlan medenceze annyi meleget sugároz ki, hogy a hőmérő — 22 fokra süllyed, nyáron meg mint valami kazánban + 41°-ra felhevül rajta a levegő, miáltal a megritkult levegőnek fölfelé való áramlása keletkezik, mely az oceanikus szelekkel hozott felhőket meglazítja és a Kárpátok felé hajtja. Habár tehát Wojeikoff eső-térképén Délmagyarország a nyári maximalis esők területéhez van sorozva, (a hol az évi eső 35%-a 3 nyári hónapra esik¹⁾) a nyári esőből bizony keveset lát Délmagyarországon. Innen a gyakori szárazság! Sonnkla lovag éppen most megjelent eső-térképén, délkeleti Magyarországon szintén feltüntet, ugyan egy Brassótól Buziásig kelet-nyugat felé irányuló maximális esős övet, a mely Délmagyarországba is benyúlik s e vidék valamennyi vizeinek táplálója, — de e térképen csupán az évi átlagos esőmennyiségek (nálunk 1500—1200 mm., 1000—900,

¹⁾ Zeitschrift f. wissenschaftl. Geographie I. Jahrg. 192. I. Taf. 6. Lorenz: Klimatologie 449 l.

900—800, 800—700, 700—600, 600—500 és 500 milimeteren alul) vannak jelezve, pedig a mezőgazdaságra nézve az esők havi eloszoltsága fontos.¹⁾ Tettleg így áll a dolog nálunk, hogy márcziustól—május végeig aránytalanul nagyob-
bodó fokozatokkal emelkedik a hőmérsék, mely a jótékony nyári esőket szétoszlatja s a vegetatio idejét aprilistól junius végeig terjedő évadra szorítja. Azontúl beáll a mindent lepörzsölő forróság, a folyók alacsony vizállása, melyek csak a hosszú ősz vége felé kezdenek újra áradni. Ha az esők évi átlagát tekintjük, azt szintén kedvezőtlennek találjuk, mert Délmagyarország termő síkjai azon *continentalis* (Krümmel Otto szerint: *Steppenclima*) területekhez tartoznak, a hol évente csak 700—600 és 600—500 mm. esőmennyiség esik.

Ebből nyilvánvaló, mily életbevágó kérdés a Bánságon a tervszerűen űzött csatorna-öntözés, mely egyedül mérsékelhetné és paralysálhatná a *clima* végletekben csapongó szertelenségeit! De hát a mi e tekintetben eddig nálunk történt, azt legjobb akarattal sem nevezhetjük el másnak, mint a délvidék földrajzi, hydrographiai és méteoro-
logiai viszonyainak ismeretlenségéből elkövetett bak-
lövéseknek. A szegedi katasztrófa után ébredtünk arra a gondolatra, hogy a Tisza voltaképen nem is közvetlen a Fekete tengerbe ömlik, hanem a Duna vízköréhez tartozik; hogy kárbavesztett munka és hiába kidobott pénz a Begát, Temest a Tisza és ezt a Duna nélkül szabályozni! Hogy az átmet-

---

¹⁾ Chavanne: *Phys.-statist. Handatlas von Oest--Ungarn* 1482. I. Lief. Nro. 4.

szésekkel, a Tisza medrének összeszorításával, nagy legelőket, dúsan adózó szántókat nyert ugyan a Tisza felső szakasza, de egyuttal tönkre ment általa Délmagyarország, hazánknek előbb bő jövedelmességéről „Kánaánnak“ elnevezett területrésze. Régebben árterein természetesen reservoirjaiban elterjeszködhetett az áradó Tisza. Kiöntéseivel nem igen gondolt a földmives, mert lassankint felszívódott, elpárolgott, sokszor elég gyorsan lehúzódott az ár és ha ugyanez évben nem is, a következőben bizonyosan kétszeresen fizetett az elöntött térség, vagy legalább jó legelőt és bő takarmányt nyújtott a baromálmánynak.

Ma az összefutó árvíz színig tölti meg az összeszorított, megkurtított meder töltéseit, hamar lejut a torkolathoz, de mivel a Duna a 150 m. szűk kazani szorulaton át elég gyorsan le nem szállíthatja az árat, megtorlódik, megduzzad a töltések között és viasszorítja a mellékfolyók vizeit. Nem mese, hanem tény, hogy a hajósok gyakran megvárják a víz torlódását és a Tiszából a Begába felhajtott vízzel eveznek könnyű szerrel Becske-rekig. Mi történik most a feltorlódott vízzel? Az alsó szakasz erős töltésein által nem csaphat, kicsap tehát a kevésbé védett felsőbb tájakon, a hol folyton megújuló áradásokról azelőtt mitsem tudtak; vagy a talaj vezető erein keresztül mint talajvíz átszürenkezik a legmesszebb sokszor oly tájakra, a hol a folyónak hire-hamva sincs, ott mint fakadó víz felbugyan, házakat alámos és mért-földnyi területeken (Zsombolya, még Kecskemét is

kapott talajvizet!') kiterjedő lápokát képez. Tavaly a tavak egész sorozata hullámzott a Bánság rónáin. Az ember azt képzelte, hogy a balatonparti vasuton halad, mert a merre csak a szem révedezett, hosszú hullámsorokban rengő locsogó sárga vizet látott. Még ez évben is csudálkozva kérde tőlem dr. Holub Emil, a neves afrikai utazó, mi okozza nálunk az alföldi tavak ily nagy mértékű keletkezését, azokhoz analogont hiába keres, Dél-Afrikában sem látott ilyesmit. — Válaszom csak egy lehetett, Stephanovics lovag válasza, hogy hát nálunk el nem akarják hinni, mikép a Vácznál 567 meter széles Duna nem folyhat elég kényelmesen a 151 meternyi Kazán-sziklarésen keresztül, és amiatt a Tiszát a Duna bármelyik áradó mellékfolyója megduzzaszthatja, az összeszorított Tisza a fölös Dunavizzel meg mellékfolyóit kényszeríti áradásra. A többit elhallgattam, nem akarván az előzmények és következtetések elmondásával kedvét és illusioit elrontani . . .

Délmagyarországon climatikus bajaihoz ezek szerint még évente megújuló s nagy területeken pusztító áradások is hozzájárultak. Másut a civilisált ember a természetet keriti hatalmába, nálunk az oktalanságunkat megboszuló természet veri békóba az embert.

Össze kell most vetnünk e körülményeket a bolgárok utilitarismusával és megértjük e népnek különbözőkép megkísérlett fentartási küzdelmeit.

---

¹⁾ Stefanovics lovag: A versecz-alibunári moesár kiszáritása. Versecz, 1882. 8—14. l. V. ö. Ursachen d. Katastrophe von Szegedin. Mitth. d. k. k. geogr. Gesellsch. in Wien, 1879.

Beköltözése előtt juh- és állattenyésztésen kívül kereskedéssel foglalkozott. Kitűnik ez Bassaraba Constantin vajda 1691. évi kiváltságleveléből, ki továbbá Leopoldnak 1700. máj. 15-én kiadott szabadalmas okiratából. Amabban ez mondatik: „Azt is akarom, hogy az említett bolgárok semmiféle alkalmatlanságot ne szenvedjenek és előbbi jussaikkal birjanak. t. i. hogy az országomban (Rumania) lakván, élelmüket abban kereskedés által igyekeznek megszerezni.“ Az utóbbinak 6. §. pedig így szól: „*Licebit Bulgaris quaestum liberum cum omnibus mercibus non tantum per Transsylvaniam sed et alias Nostras provincias hereditarias exercere.*“ Ugyanarról szól Károly 1727-ki levele a 7. §-ban és Mária Teresiáé a 12. §-ban. A mi bolgáraink tehát beköltözésök előtt nem voltak különbek, a Romániában, Oroszhonban szatócskodó véreiknél.

Beköltözésük után azonban jobbnak látták a régi keresettel felhagyni s a jövedelmezőbb magtermeléshez fordultak. A juhtenyésztés kiadóbb a bányászati hegyoldalakon, mivel a mélységi mocsaras, nedves rétei és a hirtelen lecsapó légmérsékleti változás ártanak neki, azért sem a sikot lakó sváb, sem a bolgár nem kedveli a juhászatot, hanem az emelkedett sík területeken a magyar, a hegyek laposain az oláh űzi a juhászatot.¹⁾ Már a rumunizált bolgároknál, t. i. a krassovánoknál a juhtenyésztés a házi ipar kedvéért is kedvelt foglalkozás, a közbolgár azonban felhagyott az előbb nála nagy-

---

¹⁾ Schwieker: Statistik des Königreichs Ungarn. 1877. 249. és 250. l.

ban divott juhtartással. Fel továbbá, saját kárára, a baromtenyésztéssel is! A vingai települők a 40-es évek előtt kiterjedt marhaállománynak birtokosai voltak. Így a bessenyiek is, a kik tenyészállataikkal plane elhiresedtek. De azután a baromtenyésztés fokozatosan csökkent. Részint a muszkákkal importált marhavész (1879-ben 400,000 db. veszett el) s az időnkint megújuló keleti pestis tett nagy károkat országszerte,¹⁾ részint a növekedő népese-
dés szorította összebb a réteket, legelőket; s mivel Délmagyarországnak bajos találni alkalmas mester-
séges takarmánynövényt, a bolgár meg különben sem értett volna hozzá, azonkívül mivel mindig a munka jutalmát, kiadáságát néző természete belevitte őt az extensiv magtermelés fonák gazdálkodásába: lassúdan fogyott a baromállomány s vele arányza-
tosan növekedett a sváboktól eltanult olcsóbb ló-
tartás, mely utóbbi természetesen mezőgazdaságilag
kisebbségi értéket képvisel, főleg a Délmagyarországon divatos (a legelő- és rétgazdaság hiányát pótló) is-
tállóí abrakolás mellett.

Legjövendelmezőbbnek találta a magtermelést, még pedig a buza- és a kukorica egyoldaluan kezelt termelését, mely a kapás és kereskedelmi növényeket, u. m. hüvelyes veteményeket, répát, dohányt stb. nem veszi föl a vetésforgásba. Buzát azért termeszt, mert tenyészideje leginkább össze-
vág a Bánság vegetatív évadjával és nagy meg-
munkáltatást az alluvialis talaj nem kíván; kuko-
riczát meg azért, mivel az Délmagyarországon a

¹⁾ Schwieker: i. m. 235—239. Reclus: i. m. II. k. L'Europe centrale 360. l.

legelterjedtebb tápszerek egyike és kivitelnek is örvend, azután mert nálunk megkapja a megérésre megkivántató hőmennyiséget s így jól diszlik.¹⁾ A repeét nem szereti, mert termése bizonytalan. Már pedig a bolgár a rögtöni és jól fizető haszonnak barátja, az évi átlagos várakoztató számításoknak, calculáló jövedelmeknek éppen nem hive. — Az azután nagy hibája is. Mert mindennel próbál, a mi által vagyonhoz juthat, de nem tudja munkásságának, a gazdálkodásnál annyira életbevágó „kellő arányosítás“ által kellő hasznát venni.²⁾ Mohón ragad meg élelmessége mindent, a mi gazdagodással kecsegtet, de ha várakozásában csalódik, be nem éri a kis jövedelemmel, hanem abbahagyja.

Igy p. o. a selyemtenyésztést valamikor nagyban vitte, ma már csak a házipar végett űzi. Rizzszel szintén próbált szerencsét, fel is hagyott vele. A dohány ültetésnél sem lelte örömét, mivel az állam monopoliuma bénítólag hatott a versenyre. Mindig egy vevővel állott szembe, az meg sehol sem hathat ösztönzőleg. A brestyeiek, dentaiak a dohány helyett ma részint tulajdon földjeiken, részint az egész vidék (Butyin, Klopodia, Ferendia, Zsebely, Gilá,) uraságaitól és a kincstári főbérlőktől felében bérbevett földeken kukoriczát termelnek vagy kertészkedést üznek. — A szőlőművelés szintén nagyobb ápolást megérdemelve, mert a vingai termésű bor jó zamatu, de avval Vingán és Bessenyőn csak amugy mellékesen foglalkoznak. Egészen a 40-es évekig virágzóbb volt a

---

¹⁾ Krümmel: Europäische Staatenkunde 1880. I. 71.

²⁾ Keleti Károly: Hazánk és népe 1873. 2-ik kiad. 95—96 l.

bolgárok szőlőszete a mainál. A bessenyei méz és viasz egykor szintén keresett volt Délmagyarországon. Mióta a répacukor s az új világító szerek kiszoríták a mézet, a viaszt a háztartásból, — lanyhult a méhek gondozása s ma inkább szokásból mint okos gazdálkodásból méhészkednek.

Keleti Károly, társadalmi statistikánk jeles megállapítója meggyőzőleg kimutatja, hogy a kisebb kereseti ágaknak is, ha mindjárt kevesebb jövedelemmel bíznának, helyet kellene szorítani az okos berendezésű gazdaságnál.

Igen ám, de mivé vitte a bolgárt gazdagodási vágya?

Az extensív magtermelésre! Ez elszegényedésnek nyitja, kivándorlásának egyik okozója. A mélysíki televényföldje nem igényel folytonos, aprólékos foglalkozást, minőt például az előbb említett kereseti ágak, inkább követeli a tavaszi és nyári évadhoz kötött nagyobb munkaerőlyt. A bolgár látva, hogy ha derekasan hozzálát tavasszal és nyár idején a munkához, az bőven jutalmazza fáradozását, megszokta a nálunk divatos évadszerű munkát s erejét egy gazdálkodási ágra, a tulságosan őrözt magtermelésre központosítja. Minőségileg (állat, ember) és időileg minél csekélyebb munkaerő mellett akar nagy hasznót húzni és a jövedelem fokozottabb mértékét nem arányos gazdálkodás által kívánja elérni, hanem az igénybe vett vetőtereknek minél terjedtebb nagysága által. Az olasz és krími háborúk alatti magas gabnaárak által kecségtetve, ő is nyakra-főre búzával, kukoriczával vetett br minden eke alá fogható földet és így ma

par excellence buza- és kukoriczatermelő — kevésbé a kapás és kereskedelmi növények művelője és éppen nem hústermelő többé. Az által a clima szeszélyeinek tette ki prosperálását. Mert ha véletlenül termése be nem üt, vagy elveri a jég, előnti a víz, megveri a rozsda, elporzszóli a szárazság: nincs miből pénzelnie, nem tud kötelezettségeinek, életigényeinek eleget tenni s azonnal kivándorlásra gondol. Holott ha ki tudná egyeztetni a magtermelést az állattartással, megmaradna a tej- és húshaszná s ha a magtermemeléssel aránylag a hüvelyes és kapás növényekre is nagyobb gondot fordítana, rossz buzatermelés után sem kellene kétségbe esnie, akadna még eladni valója.

Az ilyen gazdálkodási módszer tehát, mely nem az egyfélének termelése által igyekszik nagy hasznót elérni, hanem a jövő haszon reményében beéri előzetesen a kisebbel; nem a szerencsés véletlenre bizza termését, hanem telhető módon okos előrelátással maga birkozik meg a clima szeszélyeivel — az olyan okszerű, véleményünk szerint leginkább a földművelési iskolák által (melyekre nagyobb szükségünk van, mint a harmadik egyetemre) meghonosítható gazdálkodási módszer által maguktól szünnének meg a kivándorlási, áttelepítési gerjedelmek, lelohadna, illetve helyesebb mederbe szoríttatnék a bolgárok öröklött utilitarizmusa. Fogékonytalanságtól, őket ily közel érdeklő ügyben, nincs mit tartanunk. A bolgárt a legutolsó évtized csapásai eléggé tájékoztatták az iránt, hogy eddigi foglalkozásmódja mellett többé nem boldogul, jólétre éppen nem számíthat, azért p. o. egyes he-

lyeken a ma jól fizető sertéstartást és kereskedést karolják fel, másutt a kerti veteményeket (bulgár paprika!) cultiválják. A kezdet tehát meg van indítva, csak további lendületre van szükség. Természetesen arról is kell mielőbb gondoskodni, ha már nem a bolgárok, hát Délmagyarország összes lakossága érdekében, hogy a fonák viz szabályozás által permanensekké vált elöntések, fakadó vizek és lápképződések mihamarább megszűnjenek, hogy a nagy állami terhekkal szemben a népnek (földmívelési bankok!) olesó hitel nyujtassék, végre hogy a bérletek kötésénél, telepítéseknél ne engedjük meg az egyéni önzésnek a garázdálkodást: „A igazságosság a legjobb, a leghelyesebb politika!” mondja Keleti.¹⁾

Az ipar terén a bolgárok, kivéve a nők házi iparát, keveset foglalatatoskodnak. Zöme földmivelő. A két legnagyobb községben, Vingán és Bessenyőn a kevésszámu iparos nagyobbára idegen. A foglalkozás jellemezésére csoportosítjuk Vinga bolgár város lakosait foglalkozásuk szerint, a miből aztán a többi helység lakóira lehet következtetni. Vingán él 4356 földmives (kis- és középbirtokos Keleti osztályozását tartva szem előtt) és 24 boltos (10 szatócs, 8 lisztkereskedő!) 85 iparos, még pedig 14 kovács, 12 cipész, 5 csizmadia (a nők ugy látszik több lábbelit szakítanak), 7 szabó, 10 borbély (valamennyi bolgár borotválkozik és rövidre nyírott hajjal jár, csupán bajuszát hagyja meg. A borbélyok különben egyuttal sebészek is), 2

---

¹⁾ Keleti: i. m. 440—490.

csergész, 2 szűrszabó, 3 szűcs, 2 timár, 5 hentes, 2 mészáros, 4 kerékgyártó, 2 bádigos, 2 lakatos, 5 asztalos és ács, 5 kádár, 1 órás, 1 mézeskalácos és 1 fazekas — de van azokon kívül 50 molnár, a mely szám a 8 lisztes bolttal valamit nyom a latba. A malomipar Keleti szerint az ország leg-egészségesebb ipara, melyre semmi egyéb nem kívánatos, mint hogy oly mértékben terjedjen, mint eddigelé.¹⁾ Ugyanazt kívánhatjuk bolgárainknak! A szeszgyártás házilag kezeltetik ugyan, de a szerszámok és a módszer kezdetlegessége miatt, a producált szeszeladásra igényt nem tarthat. — A temesvári és aradi nagy szeszgyárak mellett aligha fog lendületet vehetni, mert maguk a bolgárok még nem annyira intelligensek, hogy tőkéiket nagy iparvállalatokba fektessék, inkább földbirtokot vesznek rajtok. Fölemlítésre méltó azonban, hogy a szövőipar náluk a legutóbbi inséges évek nyomása alatt föllendült. Mivel a föld mitsem hozott, a bolgárok serényen hozzáláttak a pokróczok, törülközők, kendők és szőnyegek fonásához. Délmagyarország nagyobb városaiban mind sűrűbben láthatni szövégárulókat, de sőt Bécsben is megfordulnak, a hol szöveteiket ez évben mind elkapdosták. Hirlapok szerint a kir. udvar is vett volna nagyobb tömegben, midőn a kivándorlást tiltó rendelet után a bolgárok Bécsbe hozták áruikat. Annyi bizonyos, hogy egynehány bécsi cég tett náluk megrendeléseket, s örömmel constatálhatjuk, hogy Délmagyarországon is divatba kezd jönni a bolgár takaró, szőnyeg, törülköző.

¹⁾ Keleti: i. m. 222—223. l. Sekwieker: 368. l.

Ugyanezen országrész érdeke megkivánná, hogy a szép iparbeszédék, tervelgetések és sallangos cikksorozatok helyett grófjaink és tőkepénzeseink kevesebbet költenének a turfára és az agarakra, és többet iparvállalatokra. Mindig a tőkehiány panaszát hallani, pedig a baj az öröklött előítéletekben leledzik. Ha Albrecht főherczeg megértve a kor szavát, főherczeg létére nem restelt iparvállalatokba ereszkedni és tőkét kohók, zúzók, pörkölők, vas- és másféle gyárak állításával gyümölcsösökké tenni, úgy hogy őt joggal elsőnek nevezhetni az osztr.-magyar monarchia nagy iparosai között; — miért derogálna az iparral való tevőleges (nem theoreticus) foglalkozás a mi aristocratiánknak? A délmagyarországi szerbek, oláhok, főleg pedig a bolgárok technikai ügyessége és ornamentikai érzéke önként kínálkozik fonó- és szövőgyárak létesítésre. Ausztria gyapját, kender- és lenfonalát a német-szláv tartományok gyáraiban dolgoztatja fel, a mi gyapjunkat pedig, ámbár a magyar gazdaság egyik legjövődelmézőbb ágát képezi (a Tisza balpartja a magyar gyapjukerület!) nagy kerülővel szállítják Hamburgon át Angliába, honnan gyártmányokká változtatva, gyakran visszavándorol hazánkba.¹⁾ — Miért nem dolgoztathatnók mi azt fel a délvidéki szláv-oláh lakosokkal? Magyarországnak sok a nemzetisége. E nemzetiségek mindegyikének van valami előnye, a mit nemzetgazdaságilag értékesíteni lehetne. Ezt követeli a józan, magyar politika. Az az ellenvetés, hogy a nép nem áll be gyármunkásnak, ephemer értékű; ugyanattól tartottak a

¹⁾ Keleti: 123, 129, 225.

szivargyárok felállításánál, pedig ma nincs okuk munkások hiányáról panaszkodni. A népet szoktatni kell mindenhez, ha látja hogy a gyárban biztos keresete van, nem fog egyoldalú keresetéhez többé ragaszkodni és kivándorlás sem jő eszébe. A legtöbb bolgár kivándorlásnak oka, mintazt többször ismételtük, a kereset hiányától és a végső elszegényedéstől való félelem, a mit az önérzettel és bizonyos civilisált igényekkel bíró bolgár mindenkép kikerülni akar. Szégyennek tartja, ha munkássága mellett még is tönkre menne és nehéz szívvél viselné, ha el kellene szoknia a házi kényelemtől, a jó étkezéstől, csinos tiszta ruházkodástól, a mely kellékek az ő szemében a bolgár tisztesség föltételeihez tartoznak.

A ruházatról lévén már szó, egyetmást el kell még mondani a bolgár étkezésről. A bolgár a sváb példájára jól szeret étkezni. Ebédnél, lakománál nem annyira az ivásra mint a jó életekre néz. Táplálkozás módja izletes és egészséges, persze hogy a szegényebb községekben takarékoskodik, s inkább szájától vonja meg a falatot, csakhogy jusson valamihez és fentartsa háza becsületét. Kivált szegényebb sorsu kezdő házastársak minden krajcárt nagyon összekuporgatnak s beérnek reggel és este egy kis rántott levessel (csurba) savanyított paprikával (pépér) és kenyérrel (leb). De ha már egyszer rendezettebb viszonyok közé jutottak, megkivánják a rendes étkezést, mely különösen tésztaneműek és főzelékféléből áll. Marhahúst csak nagy ünnepeken adnak asztalra, azt is előbb levesnek főzik ki, azután újra megpirítják és mint

pečénica't = pecsenyét szervirozzák. Hús mellé mártást nem készítenek. A bessenyiek a kedvezőtlen évek óta annyira takarékoskodnak (állattenyésztésük is oda lett) hogy marhahússal ritkán élnek, hanem pótolják azt bürge disznó, meg baromfi-hússal (pilitje). Az utobbiból igen kedvelt a pulka-pecsenye zeller salátával, a minek semminemű fényes alkalmaknál nem szabad hiányozni. Van bolgárház, a hol a disznohúst bablevessel főzik, a sonka meg általában kedvelt delicatesse. Kitünően értenek a bolgárnők a tyúklevéles elkészítéséhez, de még jobban tésztaneműek sütéséhez, ami büszkességük is. Így p. o. a fánkot (pitiče) a komlóval élesztett rétest (točina) meg azután a tökrétest úgy tudják elkészíteni, akár az úri szakácsnék. Kedvelt tészta a borba áztatott u. n. részegbarát (lakume) azután galuska, lepény, pogácsa, meg a tarhonya (trijánica). Az utobbit főleg oly helyeken eszik, hol magyarokkal laknak vegyest p. Lukácsfalván, Omor: az oláh a polentát (kačamag) és málét pedig ott, a hol a rumuny atyafi szomszédságában élnek. A bessenyiek kevés főzeléket esznek, a dentaiak, brestyeiek pedig a zöldséget (zöld bab, répa, borsó stb.) nem eszik, nem is ültetik. A többieknél azonban a bab, káposzta, burgonya köz étel. Specialis ételük a bálgur (árpakása), melyet mákkal, mézzel készítve karácsonykor, lakadalmakkor föltalálnak. A galicziai és magyar rutheneknél továbbá a lengyeleknél az: kutia, a szerbeknél pedig varinka a neve. — Mint látni, sok proteinnel él a bolgár. Az s a mértékletessége erősítik szervezetét. Mennyire elhibázott dolog azonban az étkezés módjáról a vérmérsék-

letre vonni következtetést, beigazolja azt nekünk a proteinfogyasztó bolgár. Reich szerint a sok protein a lélek derült élnkségére bir befolyással, azután merész logikai ugrással azt állítja a néptannal foglalkozó orvos ur, hogy a forradalmak a proteinnel oksági láncolatban vannak.¹⁾ No bizony a bolgár sem nem derült kedélyü, sem éber elméjü ember, annál kevésbbé forradalmár!... Nézetünk szerint a nyomor és a pálinka szüli a forradalmakat. Már pedig az előbbtől irtozik, az utobbival mérsékeltén él a bolgár. Jobban szereti a pálinkánál a bort, kivált az u. n. sillert és az ürmöst. Jobbmódúak pincéjében (pudrum) mindig találni belőle néhány akóval, s a vendéget iziben avval kínálják. Sört nem isznak. Egyéb izgató szereik közül említjük: a dohányt, paprikát, borsot. Mellékesen megjegyzem, hogy a bolgár orrának is szeret örömet csinálni; van érzéke és megkülönböztető izlése a szagok, illatok iránt. Pedig a szagérzékét rendesen elszokta hanyagolni a köznép!...

A krassovánok foglalkozásukra nézve földmivelők, juh- és gyümölestenyésztők. A földmivelést a völgyek alján és a hegyoldalak védettebb helyein többnyire erdők aljában üzik, néha az erdők tisztásaiban is. Burgonyát, rozsot, de főleg sok kukoriczát igyekeznek termelni, melyből főtápszerüket az oláh mamaligát, kukoriczakását csinálják. A juhtenyésztést a hegyek laposain, s a dülők pázsitos helyein üzik, legkivált a házi cikkekre szükséges gyapju kedvéért. Ebből készítik szöveteiket, ruháikat. Eladásra kevés kerül, mert

¹⁾ Reich: Studien über die Volksseele. II. Aufl. 113—116, 123.

nem producálnak sokat és nem értenek a gyapju helyes mosásához. Nagy szeretettel mivelik a gyümölcsstermelést, nehol a rétek, kertek, mezők csupa gyümölcsfákkal vannak beültetve. A gyümölcsfajok közül a szilva és az alma (mosánkai széresika) jó. Sokat eladnak belőlük a resiczai, verseczi, szászkai hetivásárokon. Mig a férfiak fuvarosok, a nők elszegődnek napszámba, harmadosba (vagyis a kukoriczatermést $\frac{1}{3}$ -ért) kapálni, mert kicsi sovány földjükkel hamar elkészülnek. A házi ipar a házi szükségletekre szorítkozik, de a sikságot lakó bolgáréval, a eserépipart kivéve párhuzamba nem hozható. A szövésen kívül fafaragás divik, mivel erdő bőviben van. Az erdők lehetővé tennék ugyan a nagyobbsszámu barom- és sertéstenyésztést s így a tej és a hús haszon értékesítését — de a téren is még sok a kívánni való.

* * *

Szellemünk szervezete hozza magával, hogy szeretjük az ellentétezéseket. Szóllottunk a nép foglalkozásáról, térjünk át most ünnepeire mulatásaikra, szóratkoztató összejöveteleikre.

Valamint minden szláv népnél, úgy a bolgár is, a vallás nagy befolyást gyakorol az ünnepekre és népszokásokra, mondhatni, az alapja ezeknek. Legnagyobb ünnepeik vallási természetűek. Egyébiránt a családi élet maga is vallási fogalmakból fejledezett. A családfő nemcsak unokáinak gazdagságát vezette, hanem azok papja is volt. Számos szokása mellett bizonyít, hogy a régi slávoknál az áldozatokat családja nevében a legidősebbik tag mutatta be. Az áldozatok ma már csak jelképileg maradtak meg. A családfő azonban még mindig

az előimádkozó, az erkölcsbíró s a házi jó szellem fentartója. Az egyes ünnepeknél szokásos szertartásokat ő végzi. És e formák a bolgár felfogás szerint oly lényegesek, hogy nélkülök nem is igazán ünnep az ünnep. Egynémelyik ünnep ceremóniai lassankint feledésbe mennek, s ma holnap a történeti lesznek, s azért helyén való dolog, hogy ezeket feljegyezzük, mythosi vonatkozásait legalább érintsük, hogy így bekerüljenek a gondolatok azon statistikájába, melyből a jövő kor tudósai nemünk gondolkodási törvényeit tanulmányozhatják (Bastian). Nem csak ócska fegyvereket, cserepeket szóval a technikai, anyagi kultúra régiségeit kell szedegetnünk — fontosabbak azoknál a volt gondolatkörök régiségei. Minden eszmének meg van a maga multja, fejlődéstörténete, ha a közbeeső láncszemeket az egymást érő gondolatokat nem bírjuk, magát az eszmét sem értjük meg teljesen.

Mivel honi bolgáraink katolikusok, kezdjük az egyházi év első ünnepkörével az adventtel.

Adventben igen szorgalmasan látogatják a hajnali misét (rorate), hetenkint háromszor és pedig szigorúan böjtölnek, savanyított nyers káposztán, főtt babon és kenyeren kívül mitsem vesznek magukhoz. Hiába prédikálja a pap, hogy pápai engedély folytán Magyarország katolikusainak megengedettett böjtben a disznózsírral való főzés, a bolgár megmaradt régi szokásánál, a régi szigorú böjtök mellett.

Lucza napjához sokféle babonat fűznek. Az e napon vágott fának ág csomóját kitolva, a likon át megláthatjuk karácsony éjjelén a falubeli boszor-

kányokat. Azok büvelései ellen szorgalmasan kenegetik e napon a kilincseket, az istállók és lakószobák küszöbeit fokhagymával. Akasztott fokhagymagerezd u. i. megfeketedik s azt már rég óta más népek is odamagyarázták, hogy a rosztat, a mérget, a varázslás ártalmait szivja magába. Estenkint egynémelyik megis eszik egy két gerezdet, mert Lucza éjjelén könnyen megnyergetik a boszorkányok az embert.

Ahol a bolgárok svábokkal laknak, megtartják a Miklós napját a szófogadatlan makrancos gyerekek ijesztésére s a lányok megnevettetésére. Mikulas feketére mázolt arccal, kifordított bundával morog, lánczot, csörtet, ostort pattogtat, megis vesszőzi a rossz gyermeket, a jónak megszültvát, süteményt osztogat. A fonókákban a legények közül valamelyik magára ölti a Mikulas torzonborz maszkját, ijesztgeti vele a lányokat, míg azután közös erővel lépen ki nem pöndörítik az udvarra.

Valamennyi bánási nemzetiségnek tehát válásos a bolgárnak is kedves ünnepe a karácsony.

A vigilia napján falatot sem esznek, a gyermekek szorgalmasan tanulják a karácsonyi verseket, melyekkel szülőiket és a szomszédokat felköszöntik, a háziak még tisztogatnak takarítanak, megtizedelik a baromfiakat, készítik a fonatos kalácsot a dióstmákost és a tökrétest. Hat óra fele terítik az asztalt, miután a szobában és az asztal alá szalmát szórtak. A szalmaszórás szokása minden szláv nép-nél divik (lengyel-ruthen, szlovén, szerb) tőlük átvették a szokást az oláhok és nem fordítva. A bolgároknál a karácsonyi asztalra is hintenek szal-

mát, azonkívül az abrosz négy sarkába annyi fokhagyma gerezdet tesz a háziasszony, a hány a családtag. közepére pedig jó marékkal gabnát és tömjén szemeket szór, mi az ó-szláv áldozatok reminiscenciája.

Pont 6 órakor minden házbelinek, a cselédeknek sem véve ki, az asztal mellé kell sorakozniuk. Meggyújtatik a szentelt viaszgyertya, (a melyet a krassovánok háromszor gabnával meghintenek,) s egyszerre hoznak be minden enni valót (hallevés, főtt szilva, bálgar, alma, dió, kalács, sült). A házigazda hangosan elmond 3 miatyánkot, ugyanannyi üdvözlégyet s egy hiszek egyet, a többiek csendesen utána mondják, azután imáját e szavakkal végzi: Dicsérjük a Jézus Krisztust. Megszületett a kis Jézus. Mire a többiek ismétlik a mondást. Akkor előállanak a kicsinyek, még pedig először a legfiatalabbik iskolás gyermek, s a ház legidősebbjének kezét csókolva, mondják: „Caštitu novu purudénj Isusvu!“ (Szerencsés ujjaszületését Jézusának!) Majd a többiek kezeit csókolják és végezetre karácsonyi versikét mondanak, p.:

Rádvajti se narudi	Örüljétek nemzetek
Ci za éujti nov glás;	Mivel új hirt halltok.
Da se Issus purudi	Hogy megszületett Jézus
Ondzi žel nija ud vás —	A töletek várra várt
Sôci narud da hidi	Siessen közöletek mindenki-
U Betlem da gu vidi — da gu vidi!')	Betlehembe őt látni — őt látni

Erre hozzálátnak az estebédhez. Az asztal közepére tett, különféle symbolicus jelekkel (báránka, templom, kereszt, csillag) kicifrázott karácsonyi téstát

') Vingánska Nárudna Nuvála (Vingai néplap) szerk. Kossilkov Lipót 1881. 24. broj.

a prussúrat. először a házfeje szeli meg s mindenkinek juttat belőle egy darabkát. Ez a kalács szintén általános a délszlávoknál. A balkánvidéki bolgároknál badni pita, kraván, a szlovéneknél poprtnjak, a bánági szerbnél sčesnica, vagy egyszerűen kolač a neve. Az utobbiak borral leöntve kínálják a karácsonyi kalácsot, a bolgároknál az nem divik. Bort és mézes pálinkát a vacsora után isznak, a mikor a fiatalabb nemzedék a szomszédok és rokonok ablakai alá megy kántálni, a suhancok lányok a kályha körül ingerkednek, az öregebbek pedig dióra és kukoricaszemekre az éjféli miséig elkártyáznak (svinar, filko, márjás játék). Az nap és farsangkor szabad a kártyajáték, más különben nem igen törik magukat utána. Tivornyázó kártya-compániákat bolgárok között nem találunk, ha csak a civilisatio idővel közöttük is „ki nem üt!” Eddig megvannak kártya nélkül, s jobban örülnek a családi kedélyes ünnepélyeknek.

Szegényebb családok gyermekei az este házról házra járnak s künn az aklakok alatt vig karácsonydalokat zengenek. Azokat szívesen meghallgatják, barátságosan behívják és dióval, almával, kalács-csal, pénzzel megajándékozzák. A kegyelet megkívánja, hogy a rokonságban a gyermekek az öregebbeket ily karácsonyi nótákkal megtiszteljék.

Az éneklés, kántálás, vigság éjfélig tart. Akkor minden bolgár ház ki van világítva, mindenütt öröm, családi boldogság. Első beharangozáskor némelyik bolgár faluban szokásos jól megetetni a barmokat, hadd örüljenek ők is a karácsony nagy ünnepének, és hogy épségben megmaradjanak, a

karácsonyi szalmából a jászolba vetnek eléjük, a többit pedig a baromfi alá teszik, hogy jól költsön. Az asztalnak különben reggelig kell terítve maradni s a szalmát három napon át kell a szobában hagyni.

Beharangozáskor az úr szentelt háza már zsúfolásig tömve van, s az imádságot mondó ajkak lehe szinte meleggé teszi a rideg falak hidegségét. S midőn a férfiak és legények a kóruson rázendítik az „Örüljetek ó nemzetek“ című karácsonyi éneket a bolgárság nagyja és apraja oly lelkesülten, oly igazi áhitattal énekli azt tovább, hogy csak úgy rengenek bele a kis templom rácsozott ablakai s a leghidegebb, legprózaibb szív is megrezzen a közös vallási érzelem ily ecclatans nyilatkozatára!

A mise végeztével le nem fekszenek, hanem elmulatnak a hajnali miseig, a mikor újra megtelik a templom. Meg az mind a három nap istentiszteletén, mert a nagy ünnepeket a bolgár többnyire a templomban tölti. Nagyon vig zajos mulatozásokat ily napokon illetleneknek tart és különben sem szenved azokat.

A karácsonyi estének nagy jelentőséget tulajdonít a bolgár képzelete. A gonosz szellemeknek akkor éjjel semmi hatalmuk az ember felett, s az ember lelkének ekkor saját szerű, jósló tehetsége van, bepillanthat jövőjébe. Azért vigyázni kell az álmokra, előjelekre. P. a ki éjfélkor vagy esti harangszóra a kereszt útra ki áll, a honnan a legelső kutyaugatást hallja, onnan jö a völegénye. (Kutyaugatásból jósltak a régi ugor bolgárok is.) Arra is ügyelnie kell a lánynak, hogy templomból

kiléptékor, az éjféli mise után kivel találkozik legelőbb; ha asszonynyal nem megy ez évben férjhez, ha pedig legénynyel akkor bizonyára annak felesége lesz. A mi természetes, mert az éjjel minden legény a maga sziveválasztottját lesi meg. A felhők égi alakjából szintén jósolni lehet háborút, elemi csapásokat stb. A krassovánok hite szerint, karácsony éjjelén megnyílik az ég, s a ki annak szemtanuja lehet, hogy benézhet az angyalok országba, abból gazdag boldog ember válik stb. A karácsonyi asztalra vetett buzamagvakat a vetőmag közé kell keverni, az jó termést ad. A morzsalékokat szintén nem szabad kiszórni, hanem vagy elégetni vagy eltenni. Jók azok börbajok ellen.

Karácsonytól vizkeresztig oly szent az idő, hogy még a lovat sem szabad befogni. Akkor járnak a betlehemesek házról házra kántálni vagy koledálni. A három király előtt egyik angyal színes papírlámpát visz, mely csillagot ábrázol (Sternsinger), utána jönnek a pásztorok, közöttük a bohókás ruhájú, bekormozott vén bacsa, kinek többnyire az őt követő gyermek sereggel gyülik meg a baja. Az utobbi meg nem tud tova lenni nevéttében, ha a huszszor hallott koledás rigmusokat huszonegyedszer hallja. Rimáncodik szüleinek, hadd hiyja be a kántálókat a szobába, s a gyermekeit szerető bolgár rendesen enged a nógatásnak, de meghagyja a Stepan kocsisnak és a Julka leánynak, vigyázzanak az öreg bojtárra, mert az igen szeret az éléskamra és a füstölt kolbászok körül settenkedni!

A koledálás az ó-szláv mythos keresztényesített

maradványa. Megvan minden szláv törzsnél (mi azt szintén tőlük vettük át) s az ó-szlávok valószínűleg az új év elején visszatérő nap istenségét tisztelték meg vele. Mivel az ünnep a januári kalendakkal összeesett, lett belőle a koleda szó, melyet ma a karácsonyi énekekben mint értelmét veszített refrain-t használnak.¹⁾

Az aprószenetek ünnepén megajándékozzák a gyermekeket ruhával, pénzzel, gyümölcsessel. Ez a bolgár kisdedekre nézve a karácsonyi ajándékok napja. Az nap igen előzékenyek, gyöngédek a szülők a kiesinyek iránt. Meg nem vernék semmiért. Pedig máskülönben kurtán bánnak a csintalankodókkal.

Sylvester estéjén lámpásokkal indulnak az év utolsó vécsernyéjére, mi különös látványt nyújt, midőn hosszú sorokban a legények, lányok, idősebbek külön külön indulnak a templom felé meg vissza. Haza érve másodszor megszelik a karácsonyi tésztát. Az alatt künn megkezdődött már a durrogatás, ostorok pattogtatása, a mely késő éjjelig eltart. Az nem örömmek jele, hanem remniscenciája azon régi bulgár hiedelemnek, hogy december végétől január 6-ika közötti éjjeiken különös hatalmuk van a gonosz szellemeknek, vészt-hozó fekete lovaknak (kara konču) repülő sárkányoknak és seprünyelesen lovagló boszorkányoknak. A lövöldözésekkel, ostorpattogatásokkal tehát azokat akarják elriasztani.²⁾

¹⁾ Karadsies: Život i običaje stb. 8—11 l. — Šuman: Die Slovönen 98. — Dr. Jos. Szujski: Die Polen u. Ruthenen. 1882. 38. l.

²⁾ Kanitz: i. m. l. 60. Hasonló észjárásról: Tylor: Anfänge der Cultur. II. 200. l.

Uj év napján nagy megtiszteltetésnek vétetik, ha reggel valakinek ablaka előtt pisztolyt sütnék el. A gyermekek gyümölcsfa vesszőkkel (Noé botja, Aron vesszeje Wünschelrüthen stb. mind kapcsolatos felfogás) megveregetik egymást. azután az öregebbeket suhintják meg mondvá:

1.
Surva, surva godina
Vésela ti ij Gospudja!
Ud gadina — do gadina
Se žuvi i zdravi.

2.
Tazi prāčēa ij zelena
Ud Boga darēna
Davu bādi blagnsvēna
Na stari i na mladi
I na vāšte marvi
Se žurvi i zdravi.

3.
Gulēm klās na niva
Gulēm grozd na glāvina
Čarvēna jabalska u gradina
Bēl kravaj na tarpēja
Ud gudini — du gudini
Se žavi i zdravi.

(Vinga.)

1.
Teljék, teljék el neked ez év
Vig legyen feleséged
Évről évre mindig
Éljen és legyen egészséges.

2.
Zöld a vessző
Isten adománya
Legyen ime szentelve
Nektek öregek s fiataloknak
Valamint barmaitoknak
Életben, egészségben.

3.
Legyen nagy a kalász a mezőn
Legyen nagy a fűrt a tőkén
Piros alma a kertben
Fehér kalács az asztalon
Ez évből a másikig
Életben és egészségben.

Nyelvi összehasonlításképpen közöljük a bessenyőiek és a balkanvidéki bolgárok uj évi köszöntőjét:

Surva vāka vaku ud gudina du gudina
Se žuv i zdrav gulēm klās na niva
Gulēm groz na lojzi, čarvēna jabalka u gradinata.“

(Brestye. Lukácsfalva.)

És:

Surva surva godina,
Golēm klas na niva
Golēm grozd na lože
Cervena jabalka v gradina
Živo z dravo do godina.

(Bulgaria.)

Angenehm feuchtes Jahr,
Grosse Aehre auf dem Acker,
Grosse Weintraube im Weinberge,
Rother Apfel im Garten,
Wohl und gesund aufs Jahr!¹⁾

(Kanitz fordítása.)

¹⁾ Kanitz: i. m. I. 58. l.

A versetmondók dióval, pénzzel megjutalmaztatnak. A fölserdült fiatalság szintoly módon kíván egymásnak boldog új évet, a minek főleg a lányok örülnek, mivel akkor legjobban megtudhatják, melyik legény érdeklődik utánok.

Három király vagy vízkereszt napján szokásban van Vingán templomatyát (kum) választani, a mely cím örökölhető és nagy megtiszteltetés számába megy. Kiadásokkal is jár, mivel a kitüntetést a templomnak hozott valamelyik nagyobb ajándékkal kell viszonzni. A kumnak tiszte a szentelendő keresztviz mellett tanuként szerepelni. A szentelt vízből azután mindenki haza viszen egy korsóval. A házbeliék egy-egy kortyot huznak belőle és meghintik vele a ház minden zugát-falát. Bessenyőn nem isznak a szentelt vízből, korsóját, hogy a véletlen megszenteltségtelenítésnek eleje vétessek, összezuzzák. A vizet azonban mindenütt gondosan elteszik, mert a bolgár el nem lehet nélküle.

Ugyan ez napon kezdődik a ház szentelés, mely némely nagyobbik helységben hetekig eltart. Bulgariában „popovi koleda“-nak hívják, nálunk egyszerűen házi szentelésnek = kaštnu blagusvinje vagy tri králja-nak. A papnak a ház minden zeget-zugát kell kifüstölnie, beszentelnie, a miért azután részint pénzt, részint élelmet kap. A legszegényebbik sem sajnálja az ajándékot, mert meg sem lehetne házában annak beszentelése nélkül. A kis gyermekek e napon körösztszüleiket szokták meglátogatni, kik ez alkalomra apróságokkal örvendeztetik meg őket.

Gyertyaszentelő Boldogasszony napján minden család 2—3 viaszgyertyát hoz szentelésre a templomba. A szalagokat, melyekkel a gyertyák át vannak kötve, a gyermekek ingeikbe fűzik, hogy őket betegségektől megóvják. Azonkívül sok keskeny szalagot tesznek a szentelendő gyertyák mellé, hogy az áldás szava azokat is érje s azokkal fűzik össze a fehérneműeket. A szentelt viaszgyertyát válságos pillanatokban, jégveréskor, vihar alkalmával, szüléskor vagy a haldokló feje mellé gyújtják, meg továbbá nagy ünnepek előestéjén, p. karácsonykor, a krassovánoknál a háziszent előestéjén. A frissen szentelt oltárgyertyák láng lobogásából következtetnek per analogiam napfényre, jó termésre. — Következő napon van a balázsolás, min tömegesen megjelennek a bolgárok.

Tódor napja (febr. 20.) kivált a krassovánoknál fontos nap. Az nap kivezetik a lovakat a mezőre, mert az használ az állatnak. A lányok templomból kijövet falatot sem esznek, de szentelt főtt buzát tesznek vánkosuk alá és megálmodják jövődöbelijüket. Hasonló szokás divik a szerbeknél.¹⁾ Bulgáriában is megünneplik a Tódor napját, a mi kath. bolgáraink azonban e gör. keleti ünneppel felhagytak.

A farsang esőndesebb, mint más nemzeti-ségeknél. Magyarok, sváboknál akkor ugyancsak perdül a tánc, húzza a cigány vagy falusi muzsika-banda. A szerb és oláh szintént elkolózik a duda nyöszörgése mellett, no meg aztán vasárnaponkint kivált farsang 3 utolsó napján oly kocsmázás folyik.

¹⁾ Karadsies; i. m.

hogy a zsidó regaléját akkor szokta bekapni. A bolgároknál másképen van. A farsang nála családi és kiengesztelési ünnep, s mivel önérdekéről mulatozás közben sem feledkezik meg, akkor csinálja terveit, szerződéseit, adás-vevéseit a jövő évre. Kora reggel kocsira ül az egész család, az asszony még fonóját is elviszi (sas prêleca) magával és vig ostorpatogatás, csillingelés, kendő lobogtatás között hajtanak a koma, sógor házához, ütközben boldog farsangolást kívánva a jövőmenőknek. Ott elmulatnak napestig, a házi gazdának azonban bolgár etiquette szerint csak este szabad látogatást tenni, mire elkezdődik a kissé zajosabb mulatozás — ritka a bolgár életében! — mely éjfélig tart. A sok jó pecsenye és fánk, a siller bor néha a haragtartók kiengesztelése vagy a gyermekek eljegyzésének öröme a szokottnál magasabbra fokozzák a bolgár jó kedvét. Akkor éneklük a gúnyos nótákat, hol egyikre, hol másakra, a 3 féle nyelvből szedettvedett komikus hangzású rigmusokat, bor és társas dalokat. Ilyen a következő, melyből egy két verset idézünk. Cime Bálgarsku veselji = Bolgár vigság. Szerzője Karabenčov.¹⁾

Hájda da se preberemi.

Bálgare kuje se zvemi!

Raka s raka da dademi

I sinea da zapejemi:

Hájda, hájda, makarkoj

U tuj dražton neka doj.

Siga brajéa, ij farsangji

Veseléti se moj drágji!

Sinea s kuražja badëti

U idin glás ja vikuëti:

Hájda, hájda, makarkoj stb.

Jertek, gyűljünk össze

A kik bolgároknak hivatunk.

Fogjunk kezét mindegyütt

És egy szívből énekeljünk:

Jertek, jertek barátim

E körbe lépjen mindegyik!

Farsang van most feleim

Mulassatok édeseim!

Fesztelen (bátor) legyen mindenki

S egyhangúlag zengjetek:

Íde, ide barátim! stb.

¹⁾ Bálgarséi Denëvnie. 1878. 32. l.

Brájea! Sinea mi blaženi
 Bâlgare kuje se zvëmi,
 Gâ se brátsei nidin' mi,
 Sinea za se veselimi:
 Hájda, hájda i. t. p.

Barátaim! Boldogok vagyunk,
 Kik bulgároknak hivatunk,
 Ha barát-ágosan összejövünk
 Egyesülten m'latunk:
 Ide, ide stb.

E dal egyik sora azt mondja: Nêku bâlgarska zepêjte! Sate gji razvelêjti. = Valami bolgár nótát énekeljeteK, szedjeteK elô valamennyit! Elô is szedik, csakhogy egynémelyik még sem bolgár. Így p. o. Pâlnu' j sarcé! című dal, ámbár Karabenčov: štarésna nârudna pesma = régi nemzeti nótának hívja, daczára bolgáros tartalmának, átdolgozásnak látszik nekünk. Pedig az egész igazán beillenék bolgár hymnusnak. Ime belôle néhány sor:

Pâlnu' j sarcé, pâlnu' j náštu
 Neka žévej, štatu' j náštu;
 Var toz ljubav sêe' ud vâm
 Brájea neka doj vaz nám.

Örömmel telt a mi szívünk
 Hadd éljen — összes mindentünk!
 A szerető szív körünkbe!
 Ki testvérünk lépjen be!

Bože zuvej rimnus naši,
 Našte žalti dverdi jâsni:

Isten áld meg hírnevünket
 (öseinket)
 Csillagunkat derítsd fényre!

Pârvi dâr za Palucêna
 Nek' nji sláva ni puvêna
 Ud det ima nâruda
 Pâzi gu - ud prupada i. t. p.

Elsôt iszunk a Paulikánokért
 Elne hervadjon diésőségük
 Oltalmaz népünket
 Ôrizd meg Isten a bukástól! stb.

Mulatság után ismét kocsin szánon térnek haza. Jövôre másutt tesznek látogatást vagy ôk fogadnak vendégeket. S így megy az egész farsangon át.

Farsang utolsó napján néhol¹⁾ a éurka vagyis a sváboktól eltanult farsangi báb körüljáratása divik. Legények asszonyi ruhát öltenek, ôkör szar-

¹⁾ Vingán.

vakat kötnek fejükre s a szekérre maguk mellé egy fölceicomázott bábut ültetnek, kinek szörnyen udvarolnak. Meg-megállnak a házak előtt és sok bolondot követnek el, a mi természetesen a népies izlésnek nagyon tetszik. Kivált a gyermekek nem győzik a kacagást, de a vénebbek is ügyel-bajjal türtőztik a nevelést, míg végre beinvitálják az álarcosokat a guléma szobába s minden áron le-akarják azokat ittatni. A sok nogatásnál persze ők is becsipnek, máskor nem igen látnia bolgárt bekapva. A míg a curkát várják, kártyázással töltik idejüket. De már a farsang utolsó napját v. i. a keddet (zágvezni) minden bolgár esőndben szokta megülni. Összezsöditi gyermekeit, azok játszótársait, egy két rokont s a „da barbori“-t játszásk, vagyis vizestálba vetett pénzdarabot kell az ajkakkal kihalászni. A folyton megújuló prűszkölés derült hangulatban tartja a játszókat és a nézőket esti 10—11 óráig. Azontúl szétoszlik minden társaság s kezdetét veszi a hallgatóg böjti évad: a nagy böjt.

Valamint adventben úgy a nagy böjtben igen szigoruan böjtölnek. Alig látni főztet a házban. Kanitz e miatt szörnyen soppánkodik, hogy így meg amúgy elgyöngül emiatt a szegény bolgár. Mi tapasztalásunkból mondhatjuk, hogy a böjtök miatt el nem gyöngült még sem az oláh, sem a szerb, sem a bolgár. Ellenkezőleg a mi bolgárunk nagyon erőteljes fajta, pedig az ugyancsak böjtöl, mert 40 napon át kenyeren, babon, káposztán, paprikán kívül alig eszik mást! A szokást Bulgariából hozták magukat, a hol véreik szintoly szigoruan böjtölnek.

Szintén Bulgáriából való a Baba marta ünnepe.

Március havának első holdnegyede után tartják nálunk. Lehet, hogy évtized mulva hírét sem tudják, mert e szokás is eltűnőben van. Az ó-szláv mythos tudvalevően személyesítette a hónapokat. Március havát nőszemélynek dedikálta s a balkánvidéki bolgár azt maig az asszonyok havának nézi, a miért az asszonyok e hónapban férjeik részéről különös figyelemben részesülnek. Marta asszony a durva kiméletlen férjeket avval bünteti meg, hogy fagyot kér Február havától s avval tönkre teszi a termést, előli a báránykakat — s a születendő gyermekeket. Ma az ünnepnek mythosi fogalma kiveszett. A nép nálunk az ébredő természettel hozza kapcsolatba (azért üli a tavaszi első holdnegyed után) és a sarjadózó vetéseire jó időjárást, meleget kér. Evégett este keresztútakon rőzsét gyűjt össze a fiatalság, tüzet gyújt és azt átugrossa, miközben következő versikét mond:

Baba Marta dnes na tebe,
Utro ti na mene!

Ma én adok neked,
Holnap te adj nekem (meleget).

A tűz köré telepedett asszonyok szintén e szavakat mormolnak és kedvező időjárást esengenek. — A szerbek mesélik, hogy március hava megfagyasztotta azon ember kecskét, ki azokat Gy.-sz.-Boldogasszony napján merte kihajtani.

Ugyancsak a megújuló termékenység gondolata képezi háttérét a Sz. T a m á s napján (márc. 7.) divó szokásnak. Akkor ültetik a kotlóst a tojásokra, mi végett a szobába hozzák, s hogy valamennyi tojást kikeltsen, a gazdasszony szalmát szór a földre

s arra maga leül, hogy ily sympathikus bővöléssel sok basomfit nyerjen. Az nap mindenkinek, ki a házba vetődik, le kell ülnie, különben elviszi a a szárnyas állatoktól remélt hasznót. Kémény alá nem szabad a kotlóst elhelyezni.

Hasonló a tojásgyűjtés mythosi jelentősége, melyet a fölélesztett Lázárral hoznak összefüggésbe. Lázár napja előtt esinosan felöltözött lányok járnak a faluban, beszélnek minden házhoz, kivált a hol házasulandó legény vagy leány van, szerencsét kívánnak a háznak s ezért tojásokkal megjutalmaztatnak. Ez a lazarica Bulgáriában általános, a szerbek szintén ösmerik, de másképp tartják meg. A férjkivánás úgy látszik ott is az alapeszme, mert hajadonok összefogózkodnak, tenyerükre kis fiút ültetnek, azután körbe forogva énekelnek: „Lazi, Lazi Lazara, jöjj el hozzám, fogózkodjál belém, a selyem ujjakba, az atlas kendőbe, aranyos köténybe!“ . . .¹⁾

A lazaricán szedett tojásokat a bolgárok zöldcsü-törtökön pirosra festik s ezekkel játszanak husvétkor.

Gyümölcsoltó-B.-Asszony napján veres bort isznak és pattogatott (pukale) kukoricával megvendégelik egymást, hogy egész éven át egészségesek maradjanak. Vingán a házak elé hintákat készítenek, melyeken a legények a lányokat meghintázzák.

E napon bujnak ki hiedelmük szerint a kigyók, gyíkok, békák, halak rejtekeikből. Állandó fagytól nincs többé mit félni. Az jelzi a tavasz beköszöntét.

---

¹⁾ Karadsics: i. m. 25. l.

Sz.-György napján jár le mindenféle szerződés. A vigiliáján szedett virágok bűverővel birnak. Jó e napon a zugokból vagy a malomkerékről lehabzó vizet felfogni, abba virágokat tenni s a vízzel megmosakodni.

A tavaszi ünnepekhez tartozik a krassovánok tavaszi kosünnep e. Künn a mezőn vendégséget csapnak, sok pálinkát fogyasztanak és egy fonatos kalácsot adnak két gyerek kezébe. Mindkettő tép belőle. Ha a fiu nagyobbbat szakított, több kos lesz ez évben, ha a lány, több ürü.

A nagyheti szertartásoknál a barka- és tüzszentelésen kívül nincs valami különös mondani valónk. A barkákból egy-két vesszőt a szántóföldekbe dugdosnak, hogy jó termésük legyen, a többit az eresz és a gerendák alá, hogy vihar, villám ne érje a házat. A nagyszombaton szedett tűzből mindenki haza visz magának, mert e szénnek gyógyító ereje van.

Husvét napja nagy ünnep. Par excellence nagy nap a Velikdenj. Sok házban még főzni sem szabad, hanem a korábban készült szentelt ételeket eszik, t. i. sült bárányt, borjúhús-szeleteket (pečenica), husvéti kerek kalácsot, sonkát, piros tojást, a miket a hozzávaló sóval és tormával mindjárt az első mise után szokás beszentelni. Az nap lehetőleg uj ruhában jelenik meg minden. A kis gyermekek bóbítás bársony főkötőt kapnak, a kissé nagyobbacsókák először csizmát. Sokszor e napon látni először, hogy egyik-másik lány ezüstrózsát tűzött füle mögé és hosszú szallagokkal cifrázta föl vállait. Az annyit tesz, hogy el van jegyezve. A

mise előtt nem illik ácsorogni. Csoportonkint haladnak a férfiak, asszonyok, legények és leányok a templom felé. Itt a férfiak a jobboldali padokban, az éltesebb nők a baloldaliakban foglalnak helyet, a lányok és menyecskék a közökben megállanak, vagy az oltárt veszik körül, míg a legények a kóruson helyezkednek el. A misét megelőzi a sz. beszéd, ezt követi az áldás. Kimenetelkor egy nőszemély sem mozdul ki addig helyéből, míg a legkisebb fiú el nem hagyta a templomot. Akkor a nők is megindulnak korrend szerint. Mise végeztével a templom előtt megállanak és egymásnak boldog ünneplést kívánnak. A legények ez alkalommal a lányokat veszik szemügyre, kik nagy szerényen még átpislogni sem mernek a deli fickók csoportjára, de azért a világért sem haragusznak, hogy e csoport vizsgálja szemei őket bírálgatják. E napon kezdődik ugyanis a vasárnap délutáni táncz, s minden legény előre szemeli ki tánczosnőjét, kit azután gyakran őszkor, a betakarítás után oltárhoz vezet. Ugyanakkor dívik a tojásütés (čukanjitu). (Locsolás nem szokásos.) Az összegyűlték piros tojást adnak egymásnak s összeapsapdossák. Az összetört tojás azé, a ki összetörte. Nagy a lányok öröme, ha a legényeken túltesznek. Különben az összetört tojásokért frisseket adnak cserébe a legényeknek, s ha a leány szereti a hirsjent (legény) azon van, hogy az összezsattatásnál valamikép a leány kezében levő piros tojás zúzódjék össze. Ez biztató jel. Ha még kicsipkézett keszkenőjét is oda adja a legénynek, az meg kétségtelen jele az ő nagy vonzódásának. A legény megérti, de a vi-

lágért se szólna senkinek, még legmeghittebb pajtásának sem, hogy husvét napján mily kedves volt hozzá a Julka vagy az Anka és ez se árulna el titkát senkinek, hogy ő bizony a Péter vagy a Gyuró felesége szeretne lenni — ha t. i. a szülők is úgy akarják, mert azoktól függ minden.

Husvét utáni első vasárnaptól kezdve Péter-Pál napjáig vannak az u. n. „határvédő napok“: grad svéta c. A bolgárok ez idő alatt minden csütörtökön tartózkodnak a mezei munkától és jó időért, jégverésnek távoltartásáért imádkoznak, a mit nép szokásaival ismeretlen firkászok azonnal babonának készek declarálni. Mivel nálunk a tavaszi fagyok gyakoriak, egynémelykor tavasszal is követik e szokást. Így történt ez idén is.¹⁾

Pünkösdi napján a ház elejét bazsarózsákkal (budzur) és bodzavirágos ágakkal (trambaz) diszítik fel. A pünkösdi királynénak a magyaroknál és szerbeknél (kralica) piros rózsákkal szokásos földszítését nem ösmerik. Délután a fiatalság künn a friss gyepen játékokat rendez. Legközönségesebbek a „künn a farkas, benn a bárány,“ a labdázás, a gyűrűs játék és a következő: Legények és leányok összefogódzva körbe állanak. A nagy kör közepén a játékrendező legény arra ügyel, hogy mindenkinek párja legyen. Azután egyet-kettőt for-

---

¹⁾ Azért azután kikaptak szegények. Az „Alföld“ például ily glossákat hozott: Csodabogárnak (!) is beválik a valkányi előljáróság azon határozata, hogy a nagyheti fagyok hatása alatt husvétől pünkösdig tilos a csütörtöki napon mezei munkát végezni, nehogy a jég a határt elverje! — Volt azután „jámbor lakosság henyél“ ... „meny-nyei üdv elvesztése“ ... ballit stb. eff. felkapott hírlapi glossa emlegetése, melylyel a tudatlan intolerantia ágaskodni szokott.

dulnak s adott jelre hirtelen valamennyien egy kijelölt hely felé futnak. A rendező elég szemes magának egy lánykát biztosítani, a kinek pedig párja nem akad, az bekerül a körbe. — Vagy a nyulacska. A vadászok szemeiket behunyják, mialatt a nyulacska elbúvik. A felügyelő a metában áll s jelt ad a vadászoknak, kereshetik már a nyulat. Megindul erre a keresés. Ha a nyulra akadnak, az a metába fut. A ki a felriasztott nyulacska elfogja, az lesz azután a nyúl stb.

Urnapja előtt délután vagy kora reggel kimennek a lányok a mezőre s minden néven nevezhető virágból koszorukat kötnek. A foltos büröknek nem szabad a fűzéből hiányoznia. Annak valami különös gyógyító erőt tulajdonítanak. A koszorúkat a templomba fölaggatják s azok ott őriztetnek az ünnep nyolcadán át. Azután kiki haza viszi a maga koszorúját és azt gondosan megőrzi, mert szárított virágai és levelei theának megfőzve hatásos gyógyszer adnak. Azonkívül a vánkos alá téve, megáldoztatják a kis lánynyal jövődöbelijét.

Péter és Pál napját, sz. Antal, Miklós, András, István magyar király ünnepét szintén a nagyobb ünnepek közé sorolják. Eredeti, hogy a ker. sz. János ünnepéhez kötött, másutt igen elterjedt szokások (tűzgyújtás, táncz) náluk hiányoznak.

Elvétele előfordul továbbá a *peperudo* (Bulgaria) vagy *dodola* nevű esővarázslás szokása is. A *dodola* az, midőn szárazság idején — mikor sok ideig esőt nem kapnak — valamely meztelen leányt fűvel, falevéllal és virágokkal úgy teli aggatnak, hogy annak még szeme sem látszik ki. (Délmagyar-

országban a cigánylányok vállalkoznak arra.) Ez házról-házra jár, harmatért, esőért énekel és a házino a dodolára¹⁾ vagy peperudóra vizet önt, azután megajándékozza.

Ezelőtt jobb aratások után ülték az aratási ünnepet, midőn feleifrázva és megbokkrétázva indultak a kijelölt mezőre, és az aratókat megittatták és megvendégelték. Az egymást érő rossz termések azonban elvették kedvüket az ilyféle ünnepélyek tartásától.

A krassovánok a kath. ünnepeken kívül valamennyi oláh ünnepeket ülnék. A már említett Illés (Ilia) napon kívül nevezetes a Parascève (október 20.) napja. Akkor jár le náluk mindenféle szerződés, akkor esik a legtöbb eljegyzés. Továbbá a szerbek és oláhok példájára minden krassován háznak meg van a maga védő szentje és annak évi ünnepe (Slavénje).

A védőszent ünnepének előestéjén a házigazda lakomát ad rokonainak és meghívott vendégeinek. A lakomának főfeltételei: mentül több és jobb pálinka, azután sült baromfi és bürgehús. Estefelé meggyújtják a szentelt gyertyát, mely a védőszent képe mellett lógott. A család tagjai az asztal köré állanak és imádkoznak. Mielőtt az evéshez-iváshoz látnának, parazsat hoz az asszony a szobába. Arra tömjént, buzaszemeket vetnek és bort vagy pálinkát öntenek, azután az áldozati tüzet az asztal alá helyezik, hol másnap estéig marad. Az asztal szintén terítve marad egész napon át, mert

---

¹⁾ Kanitz: i. m. I. 63.

a látogatók és gratulánsok sűrűn be-betérnek. A tulajdonképi ünnepnapon a házigazda gyertyát ajánl föl védőszentjének és misét olvastat családjáért. Azután elkezdődik a dinom-dánom, helyesebben részegeskedés, mely éjjél is eltart. Az nap u. i. nem szégyen holtrészegnek lenni, mert slavénje az évben csak egyszer van. Katholikus délszlávoknál — mint Rajacsich báró megjegyzi — a védőszent megünnepeltetése (svečar) nem fordul elő.¹⁾ Látni való tehát, hogy a katolikus krassovánok tekintetben is mennyire tapadnak az óhitű oláhokhoz és szerbekhez.

A zadusnicá-nak (holtakról emlékezés) is van nyoma közöttük. Péter-Pál napja előtt s az u. n. fehérvasárnapon és halottak napján gyertyácskákat gyujtanak és minden szál meggyújtásánál valamelyik halottjuk nevét említik. Oláhoknál és szerbeknél is úgy van.

* * *

A fiatalságra nézve a szabadban rendezett tánczon és játékokon kívül legkedveltebbek az őszi és téli estéken tartott összejövetelek.

Igy az oly bolgár helyeken, a hol sok kukoriczát termelnek, meg szokták tartani a kukoriczafosztók estéjét. A házigazda fosztásra rokonokat és ismerős lányokat, legényeket hí meg. A nők a fosztással vesződnek, a legények pedig csomókba fonják a szebb esőveket, s a puhábbakat a lobogó tűz mellett megsütik. E közben a gazdasszony friss főzetű pálinkát vagy siller bort

¹⁾ Rajacsich: Leben d. Südslaven. 118. l.

osztogat s így tréfa és mesélgetés között eltelik az este, vagy több este, ha sok a dolog.

Legszívesebben mégis gyűlik össze a fiatalság a fonókákban (sedenka). Amint a virágos kendert és lent rendbehozták, a gyapjút tisztára mosták, a selymet a gubóról legombolyították, s az őszi szélben szállongozó fehér pókhálósálak s a hosszabodó esték is arra figyelmeztetnek, hogy ideje volna már a megtilózott kender, a kifehéritett gyapju fonásához fogni: összebeszélnek egy vasárnap délután az egyutcabeli leányok, hogy melyik házba járnak majd fonni, s ha esetleg valami alvégi özvegy házát találják arra alkalmasnak, megkötik vele az alkut. Áll pedig ez abból, hogy minden lány kukoriczából vagy kenderből ad bizonyos részt a háziasszonynak, vagy fon neki néhány estén át, de csak az ő kenderéből. A többi költségeket (világítás, fűtés) azután közösen viselik a lányok. A legények ritkán járulnak hozzá.

Mivel a szigorúan nevelt lányoknak gyérebber van alkalmuk a legényekkel fesztelenebbül mulatni, alig várják a fonókák ivadját.

Ilyenkor gyorsan végeznek a házimunkával és esti 6—8 óra tájban megjelennek guzsalyukkal és orsójukkal a kedélyes fonószobácskában. a hová kevés vártatra a legények is beállítanak. Itt zavartalanok. Azért csakhamar megered az élénk társalgás. Peregnek az orsók, csevegnek a szájak, folyik a mesélgetés. Akkor mondanak el egymásnak különféle rémséges meséket, p. o. a muronyról, a vešticákról; vagy elmesélik napi, nyári élményeiket s tapasztalataikat. Olykor talányokat fejtenek, vagy

mivel fesztelenebbek, szerelmi dalokat és balladákat is énekelnek. A talányok közül adunk egy-nehányat:

Kako se piči
I pak ni se jade?

Mit sütnek
S még sem eszik?
(Tégla.)

Von sedi Vatre spi
A na idno mēstu sedi?

Künn ül, benn hál,
Egy helyen marad, mi az?
(Ablak.)

Kako karemi:
Se i se za ja karemi;
I pa ni š temi
Na kraj da ja izkaremi lère?

Mit hajtanak
Folyton-folyvást,
De soha a szélire?
(Szekeret.)

Kako se ražde:
A ni zraje?

Mi fejlik (nő)
S meg nem érik?
(A nap.)

Ka kaj koš nise mete?
(Met-Kosa.)

Melyik kéményt nem szokás se-
perni? (A kéményseprőt.)

Kakaj ol darži seku kasta,
Pa ni kuj nigu rani?
(Szt-ol).

Melyik ökör van mindeu háznál,
A melyiket nem etetnek?
(Asztal.)

Néha a nóta is megszólal. Ritka esetekben van dalló kedve a bolgárnak, mert nem nyílt természetű, vidám kedélyű ember, ki szíve érzelmeit ajkain hordja, hanem csöndes, hallgatag jellem, a mely többet eszmél mint érzeleg. Olykor azonban nála is magasabbra csapódnak az érzelmek s ilyenkor előszedi nótáit, melyeket különben nem szeret hiába vesztegetni. A farsangi társas összejövételek a férfiakra, az aratás, szüret, de kivált a társas fonás a lányokra nézve ilyen dalló alkalmak. A nő mindenütt érzelmesebb, még a komoly bolgároknál is. Azért dalosabb a legénynél, ki palástol-

Nimoža da predeležja
Či ud kumi età ni smēja.

Schogysem kérlelhetem meg őket,
Mivel nászasszonyom miatt nem
merek.

Svidnu mij za bāštā majea
Za rudjaci, sistri, brajča,
Ud delijse ud tēj mili
Či vērātā tāj me sili.

Sajog szívem apámért, anyámért,
Testvéreim- és rokonaimért.
Elválok szeretetteimtől,
Mert e válás készlet erre!

Tuj ud Boga narédēnu
Sčkum drugar udredēnu.
Dā se mīrnu tījā složāt
Das' žuvējat kâc'e m'ožat.

Isten bölcs rendelete,
Hogy férje legyen minden nőnek.
Kivel szépszerivel egybekél,
S a mint legjobban teheti vele él.

E dalból szintén kitűnik a bolgárok családis és vallásos érzülete. Az eljegyzett lány sajnálja elvesztett szabadságát, de nem mer panaszkodni, mert nem ellenkezik szülei akaratával s tart a vendég rokonok, főleg a kumica nászasszonynak pirongásaitól. Pedig sajog a szíve a gondolatra, hogy el kell hagynia szeretteit: kedves szüleit, nővéreit, batyjait és rokonait! . . . De végtére is megnyugszik Isten akaratában. Mert a nő sorsa, hogy férje legyen.

Ha azután beleúnnak a dalolásba, játszanak. Játékaik között kedvelt a gyűrűs játék, a midőn a lányok sorba ülnek s a legénynek ki kell találnia, kinél van a gyűrű; a melyiknél megtalálta, annak helyére ül, de a többiek eldöngetik, hogy a sort felbontotta. Vagy mindenféle bolondot súg egy a lányok, legények fülébe, s a ki felkacag, azt csókra, egy lábon ugrásra stb. ítélik.

A sedenkák éjfélig tartanak, hajnalig soha, miként a szerbeknél. A fesztelenség, illedelmetlenségbe soha sem szokott átesapni. A bolgár fiatal-ság mulatozása csendes és naiv. Erkölesi tévedések

közöttük ismeretlenek. Annak oka az, hogy nem vág a bolgár természetébe a magát mindenben túltevő könnyelműség; tart szüleitől, lelkiismeretétől, sokat ad személye és családja jó hírnevére és a beléje nevelt vallásosságnál fogva nem fogja fel ledéren az életet, hanem nagyon is számot vet jövőjével. Azután igen fiatalon nősülnek a bolgárok. A férfiak 18, a lányok 16 éves korukban. Voltaképpen tehát gyereknépesség pajzánkodik a fonókákban! Husz éves koráig fejletlen a fiatalság, csak azontul kezd physikailag gyarapodni. A férfi ugy 28—32, a nő 20—22 éves korában a legszebb. Azért a menyecskék csinosabbak a leányoknál, a nős férfiak a suhanczoknál.

* * *

A házasság kötése családi ügy. A szülők gondja gyermekeiket kiházasítani. Rendesen keveset ügyelnek gyermekeik érzelmeire s hajlamaira, többet családi tekintetekre, kivált a vagyoni megfelelésre. Farsangkor vagy husvétkor el szokták dönteni, kivel házasítják össze a felserdült legényt, vagy a hajadon lányt. Kinézik őket, melyik lesz a házi jólét növekedésére a legjobb házastárs, melyik illik vagyoni állásukhoz s a mátkapár belenyugszik szülei akarátába, avval vigasztalván egymást, szüleik se voltak különben, majd csak ők is összetörődnek egymáshoz.

Ha a szülők választása esetleg sehogysem találkozik a legény tetszésével, csakis akkor hagyják rá a leányválasztást. A mi egyre megy. Mert a legény van olyan okos, hogy magánál szegényebbet el nem vesz, s tudja, hogy nála módosabb leány

meg nem megy hozzá feleségül, azért csak a hozzá valóra veti szemét.

A megismerkedés nem oly gyöngéd mint más nemzetiségeknél. A szerelmes bolgár prózai legénynek marad. Mitsem tud ő a svábok „Ständchen“ és „Fensterln“-jeiről, a szerbek holdvilágos esti találkairól, nem ért a magyar furulya vagy az oláh tilinkó mélabus epekedéseihez, hanem férfiui előnyének büszke tudatában minden áron fön akarja tartani a látszatot, mintha ő volna a keresettebb fél. Azért templomból kijövet mosolyog ugyan szive választottjára, de azért pajtásait ott nem hagyja, hogy talán babáját haza kísérje. Titkon disziti föl pünkösdkor háza elejét, a mezei játékoknál s a fonókákban kedvesét ő szokta leginkább kitüntetni, nagyokat pattog ablaka előtt s vidám füttyörésgetéssel adja neki tudtára közeledtét — de evvel azután vége is szakad érzelésének. A leány megérti a jeleket s ha kedvére való a legény, amugy titkon viszonozza mosolyát, sőt bokrétát is köt kalapja mögé. Patyolatkendőt akkor nyújt a legénynek, ha már nem bir szerelmével. A legény erre neki bátorodik s egy vasárnap házaig kíséri a leányt, de a kapufélfán megáll s elbuesúzik tőle.

Erre a leány örömmel jelenti nénjének vagy férjes nővérének, hogy Stepan haza kísérte, szüleinek azonban nem meri azt kivallani. A legény pedig szüleinek nógatásaira, határozza el már magát egyszer, mert besorozzák és feleség nélkül marad, szintén erőt vesz szégyenkedésen, megkeresi férjezett nénjét vagy más nő rokonát, hogy tudakolja meg a lány szüleinél a család szándékát. A szülők

meg újra röstellik lányukat interpellálni, szereti-e a legényt (ha t. i. inyűkre van) vagy sem s jó barátnéját kéri meg, tudja meg tőle a valót. Az azután kimondja.

Mindez csak úgy kéz alatt történik. Ha a szülők nem ellenzik a házasságot, akkor Bessenyőn az a szokás, hogy a leány részéről indul ki a küldöttség a legény hazához. Másutt elfelejtették ezen ó-bolgár szokást, s a leánynézőt nem sokára a leánykérő szokta követni. Vagyis a legény elküldi kumját (komáját) és néhány barátját a lány a szülőihez s azokkal selyemkötőben (pistimaltje) pénzt, citromot, almát küld a lánynak. Az ajándék elfogadása a szülők beleegyezésével egyértelmű. Ők hasonló ajándékkal visszonozzák a küldeményt, a melyhez a leányt piros kendőt tesz, ha szereti legényt, ellenkező esetben mitsem tesz a csomagba, annak jeleül, hogy csak kényszerítve megy hozzá. (Denta, Lukácsfalva). Arra nemsokára megünneplik az eljegyzést.

A tulajdonképi bolgár szokás azonban azt követeli, hogy a férjhez mennendő leány a maga által selyemből szőtt pistyirt elküldi a megkedvelt legényhez (a mihez a szülők kalácsot és pántlikás csutorát adnak¹⁾) mint a megkérés jelét, melyet ha elfogad a legény, ez annak jeleül vétetik, hogy a leánynak férje akar lenni.

Történik pedig ez ilyképpen:

A követjárók megindulnak a himes patyolatkendő bekötött ajándékokkal s a megbizatással a legény hazához. A szószoló a lány násznagya, a kihez

¹⁾ Temesvárer Wochenblatt. 1862. 46. 1

még a lánynak egynehány férfi ösmerőse csatlakozik. Bekocognak, miről a házbeliek azonnal tudják, hogy házasságról lesz szó. Azután tisztos „Falmisz“-el üdvözlök a házi gazdát és a házi asszonyt és a guléma szobában letelepedve, látszólag hideg-közönyös arccal valami közönséges themáról p. az időjárásról, gabnaárakról stb. kezdenek beszélni. A nagy huzakodásra végre a házi gazda megtöri a jeget, s amúgy odalevőleg kérdi tőlük, hogy hát tulajdonkép kik legyenek ő kegyelmék, miben fáradnak. A mire nagy kerülgetéssel, szabódással kivallják, hogy ők bizony útasok, egy kis pihenőre tértek be a házba. Roszban nem járnak, becsületes jóra való keresztények, ime itt az igazoló utilevelük!

Ez az utilevél pedig nem más, mint a magukkal hozott batyu, melyet az asztalon kibontanak, hogy a legény szülői jól lássák a himzéseket s a melléje tett bankókat, aranyokat és tallérokat.

A háziak gondosan néznek meg mindent, de semmihez sem nyulnak. Nagyon jól megszámlalják a bankókat, mert ez a jövendő menny hozományának fokmutatója, megvizsgálják a piscesir szövését, himzését, mert abból a lány ügyességére következtetnek. Ha keveslik a hozományt, rendre kifogásolják a hozott tárgyakat, persze minden sértés mellőzésével mindig allegorikus szólamokban folytatva a beszédet, p. o. az utilevél csinos ugyan, de belseje szegényes, kicsinyek benne a levelek (bankó), avagy soppánkodnak, hogyan lehet annyi kincset ily paraszt kötésű könyvben tartani (hítvány a kézi munka) stb. A küldöttség persze megtegetőzik, szépitgeti a dolgot, hogy így nem am-

úgy, van ám még más utlevelük, ez csak amolyan. — Ha senkisésem nyúl az ajándékhoz, az annak a jele, hogy az ajánlat visszaútasított, ellenkezőleg asztalhoz ültetik a követjárokát s napestig jól tartják őket.

Ez az ugynevezett legénykérő, előzetes eljegyzés a legény szüleinél vagy tudakolás, melyet Délmagyarországon csak Bessenyőn s az abból kikerült bolgároknál találhatni. Egyebütt sehol!

Miután az örömhirt a lányos háznak megvitték, következik az első eljegyzés (fanatraka) az örömszülők, közelebbi rokonok és tanuk jelenlétében, d. i. a lány bemutatása.

A legény szülei, selyemkötőben különféle ajándékokat küldvén vissza a leánynak, elmennek a leány házába, a hol ez alkalomra kalácsról, borról, pulykapecsenyéről bővén gondoskodnak. Leülnek a hosszú asztal mellé és közönségesen egy kedvőséget szinlelnek, mintha azt akarnák mutatni, hogy egy sem tekinti magára nézve szerencsének a kötetendő házasságot. Egyikök sem akar rátérni összefüggésük igazi okára: a mátkapár anyagi viszonyainak megbeszélésére. A kitérengéseknek végtére valamelyik bátrabb fél vet véget és lassankint megered a szó. Persze soká tart, míg megállapodásra jutnak, mert a paraszt eszejárását nehéz kapacitálni, a bolgár meg a vagyonra igen néz s mint minden érdekelt fél bizalmatlan szolott lenni.

Az alku kielégítő megkötése után képletesen kérdezik: „Ugyan hol van hát az útlevel ügyes elkészítője?”

A lány erre kicifrázva és lefátyolozva szégyen-

kedve, fölig elpirulva lép be a szobába s alig hallható falmiszt susogva, szemlesütve megáll az ajtónál. Most a lány násznagya a legény szülői felé fordul és bemutatja az útlevel készítőjét, a kit természetesen igen kidicsérnek. Majd komolyra fordul a dolog. A kum poharat emel és kiüríti azt a jegyes egészségére, azután elbúcsuztatja őt szüleitől, mi szivreható jelenet. A lány a szavakra elfogódik, szemei könnybe lábbadnak, remegve lép a kum elé, baljával fogja a boros poharat, jobb-jával kezét megszóritja és megcsókolja a szives felköszöntésért. Azután hasonló módon rendre csókolja a többi felköszöntő kezeit, a miért neki csókpénz jár, csak az ipja ajándékozza meg nyakláncz-czal, melyen aranyok, gyöngyök lógnak. Végre az estelit hordják elé, s az áldomás, tánc, ivás addig tart, míg a hordó kiürül, a nászpogácsa elfogy.

Néhány nap multával van a tulajdonképi eljegyzés (gudês), a mely szintén a lányos háznál ejtetik meg. Az öröm szülék most már rokonok összehúzódnak s úgy foglalnak helyet az asztal körül, hogy a leány apja maga mellé ülteti a legény anyját s viszont. Az ünnep felköszöntésekkel veszi kezdetét. A mátká befátyolozva lép a szobába, szemei törlésével mulatja magát, a midőn sorba csókolja a vendégek kezeit, a lakomából azonban egy falatot sem eszik. A kumnak lánykiadó rigmusára körül vezetik a szobában, fülei mögé ezüstös rózsát dugnak vállaira piros szalagot kötnek s ujjára gyűrűt (prostinče) húznak.

A kihirdetési időközben tanakodnak a menyegző mikénti megtartása és az arra meghívandó

vendégek iránt. A mátkapár ez alatt a parochian vallási oktatást nyer. A legénynek az egész idő alatt kerülnie kell a lány házáat, nem volna reá nagyobb szégyen, mint ha mátkája szobájában rajtérnék. Csupán az örömszülék látogathatják meg egymást vasárnap délutánokon.

Mindkét fél hihat vendégeket a lakadalomra, ámbár ez azt lányos háznál tartják. A vőlegény barátait és rokonait szólítja fel vőfeleknek és szószolóknak, kik rozmaringosan felkendőzve járnak házról házra. A menyasszony részéről pedig felpiperézett bokrétás lányok bizatnak meg az aravezetőnek, kumnak és a nyoszoló-lánykák meghívására.

Az esküvő előtti estén búcsút vesz a lány ifjúkori játszótársaitól, a kikkel bokrétákat kötözget a holnap nagy napra.

Az esketésre (svadba) a menyasszonynak tetőtől talpig új ruhában kell megjelennie, a mit maga készít lakadalmára. Fejére oriási (1 m. átmerőjű) befátyolozott koszorút tesznek, lábára pedig sárgaszáru vörös eszímát húznak. A vőlegény ruházata nem különbözik közönséges ünneplőjétől, csak hogy az arától ajándékba kapott kendőt (néha inget) és bokrétát kell viselnie.

A lakadalmi menet a lányos háztól indul ki. A kocsikra valamennyien felrakodnak, a ki csak rá fér, csupán a vőlegény hiányzik. Az valahol a templom körül kertel vagy utcasarkon lesi az ujjongók eljövetelét. Percig sem szabad komolyságaról látszatos érdektelenségéről megfélekednie, s azon kell lennie, hogy észrevétlen osonjon be a templomba. Mig a pap az esketést végzi, a meg-

hivottak megkerülik az oltárt és pénzajándékot vetnek a kiterített asztalkára. Az „igen“ szónál a menyasszony meghajtja magát, azután a templom küszöbéig férjével megy. Ez pedig kimenetkor lábára lép, jelezni akarván vele, hogy megszűnt a nőnek akarata, ezentúl férje hatalma alatt áll. Visszamenet külön megy haza a nő, külön egy-két barátjával a férfi.

Ámbár a lakadalom mind a két helyen megtartatik, az igazi lakzi mégis a meny házánál van, a hol a menyasszony az érkezőket a küszöbön állva kézcsókkal fogadni szokta. A kézcsókért járó csókbért maga szedi fel, de a vendégek közé nem elegyedik. Azok azután a vendégszobában igen vigan vannak. Az öregebbek a fonatos kalácsot körbebelest morzsolgatják, s a bort szopogatják, fiatalabbja pedig táncznak ered. A kum a rend felügyelője, azonkívül van minden lakadalomnak a maga izgáncsa, ki sületlen mondásaival és bohókás tréfaival derült hangulatban tartja a vendégsereget.

Egyszerre jelentik: megjött a férj. Az ügy esti 9 óra tájban történik. Addig nem láttatja magát ő kegyelme. Mindenki a kumot faggatja, mutassa hát be a vendégeknek az új házásokat, a mi újlag elménekedésekre ad alkalmat, mert átöltözött embereket vezetnek a vendégek elé, p. o. a bőgőst felöltöztetik menyasszonyi ruhába, a primás meg a vőlegény stb. Végre sok cécó után bevezeti a kum a mátkapárt, a mely nagy szérenyen az ajtó mellett megáll. Ez az első eset, hogy a legény a lányos házban nyilván meri magát mutatni. A férjnek most rendre gratulálnak, s

nyakra főre étellel borral kínálják, de ő neki semmihez sem szabad nyulnia. Így követeli azt az illem. Azalatt a szégyenkedő feleségének ugyancsak sokat kell eltűnie az öregebb férfiak részéről. Azok izetlen faggatással, fogdosással, csipkedéssel minden áron kiakarnak rajta fogni, hogy próbára tegyék hűségét. Persze a lány azt a legnagyobb nyugalommal végig türi, a miért azután sorra megdicsérik. „— Látjuk feleségnek való leány vagy! — így hangzik a magasztalás — Ha már mi tapasztalt öregek nem birtunk veled, be nem csaphat téged senki, te hű hitvese leszesz X. Y. leánynek!”

Éjfélkor tyúklevessel kezdik a vacsorát. Az asztalnál érdem és kor szerint ülnek. A kum szokta az ételeket átvenni s mindegyikhez valamilyen reá illő rigmust vagy soros köszöntőt (nászapára, nyszólányokra stb.) mond, a mihez a zenének az arra rendelt tulajdon notát kell játszania. Harmadik fogás után belép a menyasszony az obligát pirulással, nyomában vig cimbora, ki oriási szitán vagy gyúró deszkán ajándékokat (ruhadarabok, kendők) hoz a vendégeknek. Mindenik ajándék (dár) sajátos ajánlgatással szolgáltatik át tulajdonosának, p. o. „Terka néni tyukja megsugta minap nekem, hogy X. Y.-nak kendőre volna szükség.” „No de olyan szépen senki sem tud patyolatkendőt szöni himezni, mint a mi kedves aránk, a ki azt a kendőt magának szánta, használja jó egészséggel stb.!” A menyecske az ajándékot azután a vendég bal vállára tüzi, s annak ott kell maradnia egyideig. Gondolható, hogy az ajándékok elosztogatása újabb

cím a felköszöntös ivásra, a miért az atyafiak éjjél után jócskán benyalnak, nem csoda tehát, ha parasztabb tréfákhoz is fognak. Így p. o. megpróbálják a nőt sokféleképpen, jó házi asszony válik-e belőle, ért-e a dologhoz? Morálnak, csépeltetnek, kapáltatnak vele, sőt be is fogják az ekébe és mégszántják vele az udvart. Az asszony mindezt békésen viseli, szótlan megteszi, mert tudja, hogy csak próba! . . .

Hajnal felé mikor a bálgurt is elfogyasztották, a bor és a mézes pálinka is végére jár, a zenészeknek a „megszakadt hurokért“ s a szakácsnénak „égetett kezeért“ megfizettek volt — eredeti szokással vetnek véget az ünnepélynek. (Gazdagabb házaknál a lakadalom 2—3 napig eltartván, a berekesztő szokást az utolsó napra hagyják). A kum u. i. gyertyát biggyeszt az ajtó kilincsére, azután még egyszer és utoljára felköszönti a maradékborral az új házassokat és poharát a gyertyához vágja. Nagy szégyennek és rossz jelnek tartják, ha a gyertyát el nem találná, de arra nincs eset! Amint a pohár összetörik, ő is hirtelen lerogy, s azt vallja, lábát törte. Erre megfogja a házaspár és most a nőnek kötelessége a kum lábát mosogatni és borogatni. Azalatt a többi vendég sorba veszi a gyertyát és kormával a szoba padlatára pontokat, szarvakat stb. rajzolgat. A hány pontot, szarvat rajzolt valaki, annyi bárányt, tehenet kell a mátkásoknak ajándékba adnia. S mondhatjuk, a gerendázatra kiállított kötelezvényét kiki pontosan beváltja! Kezdő házassfeleknek nagyon segitenek az ily önkénytes ajándékok. Mondhatni, fukar a bolgár, de azért módot nyújt társának is a gazdagodásra.

A vendégség végeztével vagy ha az ünnepély tovább tart, másnap, elkéri a férfi a lányt szüleitől, kik áldást adnak a sirankozóra, felrakják ládait a szekérre s végső búcsút vesznek tőle. A legény néhány barátja kíséretében viszi haza feleségét. Otthonn már várják. A küszöbön kenyeret, sőt mézet nyújtanak a menyasszonyt. A kenyeret meg kell szelnie, a sót, mézet megizlelnie. Néhány napra ezután meglátogatják a szülők az ifju házassokat, az a povrátje vagy pugantzeja (magyaroknál kárlátó) hogy meglássák nem esett-e kár a menyasszonyban vagy holmijában, mely alkalomra újabb vendégséget csapnak.

A lakodalmat követő vasárnapra avatni vezetik a menyasszonyt, hogy szerencsésen szüljön.

A most említett lakadalmi szokások a bessenyei bolgároknál divatosok, a kik egyáltalában hivebben őriztek meg mindent, mint a vingaiak, dentaiak stb. Dentán, Lukácsfálván, Omoron stb. a többi nemzetiségek példája szerint a legény nyiltan kéri meg a lány kezét, és csak az igen szerelmes leány küld közvetítőt a legényhez. Legtöbb helyen az a szokás, hogy a szülők még kiskorukban jegyzik el gyermekeiket egymásnak, eziránt szerződést kötnek, bánatpénzt tesznek le a plébánosnál az esetre, ha valamelyik szerződő fél későbbben eláll szándékától. E miatt gyakran a perlekedések támadnak Dentán, Omoron, Brestyén. Sajátszerű, hogy az utóbbi helyeken a nőnek mindig 2—3 évvel idősebbnek kell lenni a férfinál, holott Bessenyőn, Vingán a férfiak idősebbek. Az utóbbi helyen szintén igen fiatalon jegyzik

el a jövendőbeli házasfeleket. A félserdült fiú az eljegyzés jelképeül ezüstös sipkát tesz kalapjára, a leány pedig a vállszalagokat kapja.

Miután a szülők házassági engedélyt kieszközölték, besorozás előtt házasítják össze a legényt. A lakadalom két helyen tartatik, azért mind a két-fél külön vendégeket hi, még pedig a hivogatóknak lovon kell házról házra járniok. A templomba szintén külön indulnak (Brestyén, Dentán egy-két kocsin állva hajt a vendégsereg a templom felé) és esküvő után külön tér mindegyik haza a maga vendégeivel (Lukácsfalván visszamenet megkerülik egynehányszor a falut). Az új asszonyka ugyancsak küszöbön állva, kézsókkal fogadja a vendégeket, és mint másutt esókbért vesz mindegyiktől s ezért cserében ajándékokat osztogat a lakodalmasoknak. Mind a férfi mind a lány házában foly a vendég-ség. Esti 9 óra előtt elhozzák a férj házához a mennyasszony tulipántos ládait, guzsalyait és erre elindul a kum két bizalmi férfival a lányért. A szülők könnyes szemekkel vesznek tőle búcsut. A férjes háznál azalatt a házi gazda vendégeivel a főszobában mulat, a menyecskének és társnőinek tehát a másodikat nyitják ki. Nemsokára jó be hozzá a boldog férj s tudtára adja, hogy a kum a mátkapárt befogja mutatni atyja vendégeinek. Most már ne sirjon s ne szégyenkedjék, megtörtént vele a baj, a mi különben az anyján is megesett, hogy 16 éves korában férjhez kellett mennie. A biztat-gatások alatt belép a kum a kis szobába, s hivo-gatja a házasokat: „Jöjjenek már be a szentelt gyertyával, mert mindenki kíváncsi rájuk.“ Erre

betérnek. A meny mindenkinek kezét csókol. Azután táncrea kerekedik a mulató nép. (Lukácsfalván megmaradt a Csaplovics által említett régi szokás, hogy a vőlegény az egész lakzi ideje alatt az istállóban, a padláson lebsel s ott várakozik menyasszonya után, míg a vendégek elszélednek.¹⁾ Másnap a lány házánál folytatják, illetve visszaadják a vendégséget. Ilyenkor a gazdagon megrakott asztal végére kerülnek a mátkások, s a pecsenyét egy közös fából eszik, hogy összeszokjanak és takarékoskodjanak. Ez már nem bolgár szokás. Hihetőleg a magyaroktól tanulták ezt a bolgárok, mert Alföldünkön általános.²⁾ A szentelt gyertyának használata és annak a vendégszobába való bevitele pedig szerb és oláh szokásnak tetszik.³⁾ Legtöbbszörösebb lakodalmi szokásokat csak a bessenyei bolgároknál találunk.

A krassován bolgárok lakodalmi szokásai a bolgárokétól egészen eltérők, inkább hasonlítanak a szerbek és oláhok ebbeli szokásaihoz.

Ha a legénynek megtetszett valamelyik leány, annak rokonainál tapogatózik, hajlandó volna-e hozzá feleségül menni? Ha igen, s a szülőknek sincs kifogásuk, kendőt vesz neki a legény s abba almát és 2—3 frt. ad, a mit azután a követjárók a lánynak átvisznek — ez az eljegyzés. Néha mást gondolnak a szülők és máshoz adják lányukat, ez esetben kétszeresen kell visszaadniok a legény

---

¹⁾ Csaplovics: Bilder aus Ungarn. II. 55—57.

²⁾ R. Ensel: Népszokások. 102. l.

³⁾ Rajacsich: i. m. 175. l.

ajándékát, a mely visszatérítés sokszor pörösködéssel jár.

Az esküvőre külön megy a nő, külön a férfi. Az előbbi titkon valamelyik barátnéjával sompolyog be a templomba, a vőlegény pedig, ki az esküvőre két inget vett magára, az e célra néhány nappal ezelőtt készített lakadalmi zászló alatt, zene kíséretében indul a nászmenettel az esketésre. Az oltárra ekkor citromba szúrt koszorút tesznek. Esküvő után a lány csakhamar eltűnik a templomból (Ravnik), a legény pedig a mily vigan jött, oly vigan tart hazafelé. A lakadalmat a lányos háznál ülik, a hol a lány az esküvő után azonnal elbúvik. Erre megsarcolják a lány Starisvat-(tanu)-ját, miért nem vigyázott jobban a lányra. Ha az végre megkerül, egy külön szobában őrzik.¹⁾ A vendégek közé nem szabad elegyednie, csak az van neki megengedve, hogy a küszöbre álljon és a távozóktól pénzt szedjen. A lakadalmra mindaz hivatalos, ki enni és inni valót hoz magával. Ajándékokat szintén adnak a menyasszonynak, a miért az kezét csókol az adakozóknak. A mig az utolsó vendég el nem távozott, nem szabad a menyasszonynak asztalhoz ülnie, de hogy a várakozástól megkiméljék, látszólag elmennek a vendégek, pénzt dobnak tányérába, azután újra visszatérnek. A mátkapár az este rántott tojást vacsorázik. Ravnikon az a szokás, hogy az ara a nászéjet násznagya házában a padláson tölti és csak másnap viszik a legény házába, hol megujul a vigság, lak-

---

¹⁾ Ugy látszik ez a régi szlávoknál divó leányrablás emléke! Letourneau: L'a sociologie d'après l'ethnographie. Paris, 1880. 354. l.

mározás és a táncz. Másutt meg (Königsgnád, Klokoties) a vőlegény kumja (ki mindig annak keresztapja) jó a lányért és zeneszóval kíséri haza. Itt külön szobában leültetik s egy csinos 3—6 éves fiucskát adnak ölébe, a kit egy arra készült gyapju kötővel a menyasszony derekához kötnek. A menyecskének néhányszor érintenie kell a flu nemzőrészeit és bizonyos szavakat kell elmondania, hogy első gyermeke szintoly szép fiu legyen. A fiút azután kalácscsal (kolak) és a 3 meter hosszú kötővel (breshir, kacane, kanice) szokták megajándékozni.

A Krassovánok nejeik hűségével nem sokat törődnek, de a bolgárok tiszta erkölcsűek. Megtörténik ugyan Bessenyőn és másutt, hogy a legfiatalabbik meny a háznál annyira engedelmes leány, mikép még házassági hűségét is feláldozza sógorainak stb., ha férje t. i. katonáskodik — de az ilyféle esetek ritkák és könnyen magyarázhatók. Végán pedig a női hiuság abortusra csábítja a menyecskéket, mert ott illetlen dolognak nézik, ha a menyecske hamar megszaporodik; legalább 2—3 évig kell gyermek nélkül maradnia, hogy annál továbbra őrizze meg szépségét¹⁾ (thujafa). Annak azután az az eredménye, hogy a vingai bolgárok alig szaporodnak, mivel a titkos bűnhöz sok esetben fukarság is hozzájárul, mely a népesebb esa-

---

¹⁾ Hasonlót említ R. Ensel a palócokról. V. ö. i. m. 270. l. Különben a legcivilisáltabb nemzeteknél garázdálkodik és soká fog még garázdálkodni e bűn. Erre nézve azt mondja Letourneau, hogy az efféle vieux fonds de barbarie-ből még sok van bennünk! V. ö. Letourneau: La Sociologie. 1880. 132. l.

ládtól irtózik. Máskülönben csak a fiatal özvegyek kikapók, ha azonnal férjhez nem mehetnek. Özvegyet csak özvegy férj vehet el, mert az lányt, legalább falujában nem kap többé. Ilyen meg nehezen akad.

Általában azonban kimondhatjuk, hogy a délmagyarországi bolgárság tisztább életű, mint akár a szerb, sváb, akár az oláh. A férj alig várja, hogy kiszolgálja katonasági éveit és visszatérjen családjához. A nő ezalatt sűrűn vált vele levelet,¹⁾ viszi a háztartást és lesi az ünnepeket, meg az őszt, a mikorra férjét szabadságolják, hogy legalább egy-két napra láthassa.

Ha a menyecske anyának érzi magát, sok tudni valót ad a javasasszonynak. Szüléskor a gyermekágyas asszonyt a sarokba, szűz Mária képe alá, fejjel az ajtó felé kell fektetni, különben a gyerekek elhal. A megszületett kisdedit azonnal szenes vízben kell megmosni, a mibe a bábasszony titkos gyógyfüveket szór. Tanácsos továbbá a gyermeket mielőbb keresztkútra vinni, hogy a rosz nézés meg ne verje, a boszorkány meg ne fojtsa. A keresztelezés után azonban egy hétig nem kell a fiut igazi nevén nevezni, mert figyelmesek lesznek reá a gonosz szellemek. Innen van, hogy eltelejtik a keresztnévet és sok bolgár másképp írja és másképp nevezi magát.²⁾ A kisdedit az első hetekben éjjel-nappal őrzik, főleg a 3- és 7-ik éjjelen, körülhordozásakor pedig arra ügyelnek, hogy lábai ne legyenek az

¹⁾ A póstamesterek állítása szerint valamennyi délvidéki nemzetiség között a bolgárok a legszorgalmasabb levelezők.

²⁾ Hasonló észjárásról: Tyler: *Urgeschichte d. Menschheit.* 178—179. l.

ajtó felé irányítva. Ha ijjedős, fokhagymát vagy atyjának valamelyik ruhadarabját teszik böcsőjébe, a gonosz szellemek távoltartása végett.¹⁾

A bolgár gyermekeit vallásosan neveli, szigorú fegyelemben tartja. Korán követeli tőle a tőle az engedelmességet, az öregebbek iránti tiszteletet és korán szoktatja munkásságra! Irásra és olvasásra sokszor maga tanítja gyermekét.²⁾ A fiút azután gazdaságra fogják, a leányt meg fonásra, szövésre, himzésre tanítják. Minél jobb gazda a fiu, annál büszkébbek reá szülői, s minél ügyesebb, szorgosabb a leány, annál keresetebb feleség. Többet érnek a bolgár szemei előtt az erős, dolgos kezek, mint az arc szép vonásai. A házasságok kötésénél nem a szerelem, hanem a vagyoni gyarapodásnak kilátása a mértékadó. Azt tartják, hol jólét van, ott szeretet is kifejlődhetik, de nem fordítva. E pontban a bolgár a délmagyarországi sváb nézeteiben osztozik.

A családi életnek az egybekelésen, születésen kívül legmozgalmasabb eseménye a haláleset, mely mindenütt nagyobb mértékben rázza fel az érzelmeket és a képzeletet s így bő alkalmat nyújt titokszerű cselekvényekre. Azok rövid rajzával befejezzük a bolgárok ethnikai jellemzését.

Ha a kuruzslók (snachar és snacharka) csodaszerei hatástalanoknak bizonyultak: a beteg megnyugszik sorsában s utolsó percig megtartja azt a józan phlegmáját, mely életében percig sem hagyta el. Elkészíti végrendeletét, megbeszéli temetését,

¹⁾ Andrée: Ethn. Parallelen: 42. 169. l.

²⁾ Mittheilungen d. geogr. Gesellschaft in Wien 1882. 140. l.

azután magához hívja a papot és felveszi az utolsó kenetet. A haldoklónak feje fölé szentelt gyertyát gyujtanak. Alig szállt el lelke, felfordítják az edényeket, nehogy a lélek azok alá rekedjen és a háziakat nyugtalanítsa, főleg, ha életében rosszul bántak vele s így van okuk a félelemre. Azután megmossák a hullát s abroszszal heterített asztalra helyezik, míg a néhány deszkából összetákolt koporsó el nem készül. A krassovánoknál a beteget még életében öltöztetik a halotti ruhába (opinka, új fekete báránysapka, klabec), s a koporsóba pénzt és élelmet tesznek; a bolgároknál a halottra közönséges ruháját adják. Azután cipókat sűtnek, azokra kis viaszgyertyákat ragasztanak s a rokonokhoz küldik oly kérelemmel, hogy imádkozzanak N. N. lelkéért. Azok megszelik a kenyereket s a gyertya elfogytaig imádkoznak a megholtért. A krassovánok azt a halottas házban teszik. Éltesnél virrasztókat hívnak, kik a halott mellett ének és ima között egész éjjel őrködnek. Vigyázni kell, hogy kutya vagy macska át ne ugorja a koporsót, mert a halottból vampyr lesz. A délszlávok temetéseinél általánosak a siratók.¹⁾ Legmeghatóbb a nő sirákozása, ki férje erényeit, kedvencz tárgyait emlegetve, minden mondat után hangos zokogásban tör ki. Kesergő dalaik kezdő sora Lelele monče leli, vagy leda, leda.²⁾ — P.:

O Lelele mene di si raslu tas puraslu.
O jaj, jaj nekem, minek is születtem ..

---

¹⁾ Globus: XXIX. 1876. 125 l.

²⁾ Lele és Lado az ó-szláv mythosban a szerelem istenei voltak. Ma jelentőségük megszűnik. A „lel“ gyök „panaszkodni“ értelemben maradt meg. V. ö. Talvj: i. m. II. 382. l.

A keresztre törülközőt kötnek. A koporsónak zárta előtt megcsókolják a halottat, a gyermekek hálából, a rokonok kibékülés jeléül. Azután lassan megindul a menet a siratók kesergése, a kísérők imádkozása és éneklése mellett. Visszatérve a temetőből pomanat, v. i. halotti tort ülnek. De mielőtt a halottas házba lépnek, tisztulás jeléül megmossák kezeiket s az olvasót, melyet utközben pergettek. Azután a terített asztal köré állva, a megholtért imádkoznak s így fognak az evéshez. Közbenközben pálinkát isznak a holt emlékezetére és véd-szentjeik tiszteletére, vörös bort végül tulajdon egészségükre. Néha nagyon is vigan térnek haza az ilyen halotti torokról. A krassovánok toránál (namenimo) ruhát szentelnek (nameneno) és azt olyra adják, a ki a holttal egykoru. Ezt azért teszik, hogy a megholt a tulvilágon tisztességes ruhában járjon. Egynél több pománát nem adnak, de több ízben olvastatnak halotti misét a megholtért. 21 nap alatt szükségképpen kell misét olvastatni. Bessenyőn 6 hét alatt 3-szor, másutt egy hét mulva, azután 3, 6 hét mulva, félév és egy év fordultával kell misét végeztetni. A bessenyeieknél az özvegy guggolva imádkozik mise alatt, a templom kövére ragasztott gyertya mellett. Ha a Krassovánoknál gazdag ember hal el, vizet visznek fel a lányok a hegyoldalra, s azt a völgybe öntik. A víz használata a haláleseteknél a tisztulás mythosi fogalmára mutat.¹⁾

*

*

*

Előadásunk folyamában igyekeztünk lehetőleg mindenre kiterjedni, a mi nézetünk szerint a bolgár

¹⁾ Tylor: Anfänge d. Cultur. II. 435. l.

nép jellemzésére tartozik. Hogy rajzunk mégsem teljes, azt megérti bárki a ki valamikor maga erejéből néprajzi adatok gyűjtésével foglalkozott. Sokszor nem lehet hozzájuk férni, sokat meg az alanyi rokon- vagy ellenszenv szokott meghamisítani. Mi tőlünk telhetőleg pártatlanok maradtunk. Nem csatlakozunk azok nézeteihez, kik a bolgárságot leszólják, nem azokhoz, kik a népet kelleténél magasabbra állítják. Lehet, hogy éppen azért igen megoszolnak majd a vélemények e rajz bírálgatásánál. Egyet azonban talán senkisem fog tőlünk megtagadni, azt t. i., hogy az igazra törekedtünk.

Végezetre köszönetünket azoknak, kik adatokat szolgáltatottak művünkhez! Ilyenek: Ft. M u n d u k o v i c s György, königsgnadi plébán., H e l d e n v a n g e r Mih. ur, K a r á c s o n y i, lupáki pléb., D e l i n, ravniki pléb., K n e z e v i c h, bókai pléb., J a e g e r J., vingai, H a l k ó c z y, bessenyei, K a d l e c z, neusinaei káplán urak. E n g e l m a n n, dentai tanító. P e t z j r i k József, karlsdorfi, K o s s i l k o v L., vingai, V a s z i l e s i n Péter, lukácsfalvi tanító, J ó n a s Gy., omori, D u s c h e k E., dettai plébános urak.

Értelemzavaró sajtóhibák:

A 15. lapon ²⁾ mellé: Roesler: Romänische
Studien 1871. 205. l.

A 16. lapon „ösei“ helyett „önesze“.

